

**DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE’NİN
REFERANDUMLA SINAVI**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Sosyoloji Anabilim Dalı
Genel Sosyoloji ve Metodolojisi Bilim Dalı**

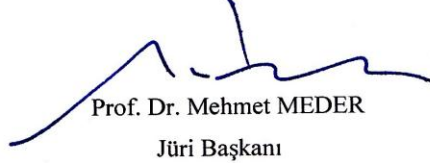
Tuğba ÖZKAN

Danışman: Doç. Dr. Hasan TÜZEN

**Ocak 2012
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Sosyoloji Anabilim Dalı Genel Sosyoloji ve Metodoloji Bilim Dalı öğrencisi Tuğba Özkan tarafından, Doç.Dr.HasanTüzen yönetiminde hazırlanan “ Demokratikleşme sürecinde Türkiye'nin Referandumla Sınava” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 16.01.2012 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet MEDER
Jüri Başkanı

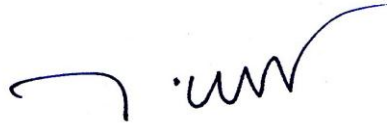

Y.Doç.Dr. Fikri GÜL
Jüri Üyesi

Doç. Dr. Hasan TÜZEN
Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
20/01/2012 tarih ve ..02/07.. sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Turhan KAÇAR
Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulguların analizinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet edildiğini; bu çalışmaların doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğini beyan ederim.

İmza:

Öğrenci Adı Soyadı: Tuğba ÖZKAN

TEŞEKKÜR

Bu çalışmamızın oluşmasında şüphesiz ki çok insanın emeği vardır. Öncelikle bu sürece beni taşıyan, destek veren, manevi olarak her daim desteğini hissettiğim, anne ve babama sonsuz şükranlarımı sunuyorum. Değerli tez danışmanım sayın Doç. Dr. Hasan TÜZEN'e, bilgi ve tecrübesini benimle paylaştığı için teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca bölüm başkanımız Prof. Dr. Mehmet MEDER'e ve Yrd. Doç. Dr. Fikri GÜL'e tezimi inceleyip değerli düşüncelerini benimle paylaştıkları için teşekkür ediyorum. Yine akademik heyecanımı anlayan ve bana her daim güvenini gösteren değerli hocam Yrd. Doç.Dr. Rıza SAM'a ve diğer bölüm hocalarıma sonsuz teşekkürler.

Yüksek lisans süresince yanımda olan ve desteğini esirgemeyen sevgili arkadaşım Okt. Şeyma AKTAŞ'a sonsuz teşekkür ediyorum. Destek ve katkılarıyla tezimin her anında yanımda olan değerli dostum Gözde Kartal YILDIRIM'a minnettarım. Bütün bu süreci benimle paylaşan bütün dostlarıma, sıkıntılı zamanları kolay atlatmamı sağladıkları için teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak hayatımın en önemli anlarında yanımda olan Denizli'deki aileme, Sayın Dr. Vefa ALOĞLU ve Yusuf ERGENÇ'e maddi ve manevi desteklerinden dolayı çok teşekkür ediyorum.

Tuğba ÖZKAN

ÖZET

DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE’NİN REFERANDUMLA SINAVI “SİYASİ TARİHİMİZDE YAPILAN REFERANDUMLARA SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ”

Özkan, Tuğba
Yüksek Lisans Tezi, Sosyoloji ABD
Tez Yöneticisi: Doç.Dr. Hasan TÜZEN

Ocak 2012, 126 Sayfa

Türkiyede demokrasi algısı özgür oy verme ve referandumlar üzerine yoğunlaşmıştır. Egemenliğin kullanım biçimlerinden biri olan doğrudan demokrasi geleneğinde halk istediği düşünceye özgürce oy verme hakkına sahiptir. Demokratikleşme eğilimde olan ülkeler gibi Türkiye’de demokrasi, siyasi tarihimiz için önemli bir konumda olmuştur. Demokrasinin gereği olarak yapılan seçimler ve referandumlar bu sürecin Türkiye’de nasıl yol aldığına göstergesi haline gelmiştir. İşte bu çalışmada demokrasinin önemli bir gereği olan siyasete, halkın doğrudan katılımını sağlayan referandumlar incelenmiştir. Halka doğrudan yetki veren bu kurum, demokrasi çatısı altında çoğu zaman onay kurumu olarak görülmüştür. Bu görüş doğrultusunda referandumun hukuki sınırları çizilmiş ve halk da bu sınırlar doğrultusunda karar vermişlerdir.

Bu tezin amacı referandumların demokratik değerini ve Türkiye’nin demokratikleşme sürecinde bu kuruma verdiği anlam çerçevesinde yapılan oylamalardan çıkan sonuçların sosyolojik zeminde ne anlam ifade ettiğini ortaya koymaktır. 1961, 1982 yıllarında yapılan referandumların plebisite dönüştüğü ortaya çıkmıştır. 1987, 1988, 2007 ve 2010 referandumları ise kurucu referandumlar halinde, anayasal düzenlemeler için yapılmıştır. Her ne kadar demokratik kültürde yer almasına karşın Türk siyasi hayatında aktif olması düşünülen halk, pasif kalmış, zorunlu olarak onay merciinde kalmıştır. Türkiye’de referandum karşılaştığı sorunlara rağmen demokratik kültür içerisinde uygulanmasının gerekli olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışma 3 ana bölümden oluşmuştur. İlk bölümde demokrasi tanımı ve çeşitleri üzerine teorik bir çerçeve çizilmiştir. İkinci bölümde ise demokrasinin gereği olarak referandum kavramı üzerine bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Türkiye’de referandum uygulamaları üzerinde durulmuştur. Çalışmada genellikle literatür taraması yapılarak teorik bir analiz ortaya koyulmuş ve sayısal verilerle bu analizler desteklenmiştir.

Anahtar kelimeler: Demokrasi, Referandum (halkoylaması), Darbeler

ABSTRACT**REFERENDUM AND TURKEY IN THE DEMOCRATIZATION
PROCESS****“A SOCIOLOGIC OVERVIEW ON THE REFERANDUMS IN OUR
POLITICAL HISTORY”**

Ozkan, Tugba
Master Thesis, Sociology Department
Supervisor: Asst.Prof. Hasan TUZEN

January 2012, 126 Pages

The perception of democracy in Turkey has focused on voting freely and referendums. In the tradition of direct democracy, which is one way of using sovereignty, the society has the right to vote any view that they favor. Just as in the countries that tend to democratize, in Turkey, democracy has always had a crucial role in our political history. Elections and referendums, which are conducted as a prerequisite of democracy, have been indicators to illustrate the procedure in Turkey. Therefore in this study, referendums which lead a society to participate in an important requirement of democracy “the politics” have been examined. This foundation, which gives the society authorization directly, has been regarded as consent establishment under the roof of democracy. In this respect, the boundaries of referendum are determined in the law, and so the society makes its choices.

The aim of this study comes up with some ideas showing democratic value of referendums and what the results of voting right after referendums mean sociologically in the democratization process of Turkey. With this purpose, the problems that democracy has come across during the political history have been examined. Referendums, which include both positive and negative characteristics, function as approval mechanism at the end of constitution construction on the application of Turkey. Here, this function is emphasized in terms of democracy and it is also discussed that in Turkey more importance should be given to referendums and their place in the application at the end of the process.

The study consisted of three main parts. In the first one, the definition and types of democracy has been given theoretically. In the second part, conception of referendum has been dealt with as a necessity of democracy. On the third part, the referendum applications in Turkey have been discussed. Generally, in this study, the literature is reviewed and a theoretic analysis has been put forward together with the supports of quantitative data.

Key Words: Democracy, Referendum, Insurrection

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
TABLolar DİZİNİ.....	iv
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	v
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM DEMOKRASİ KAVRAMI

1.1. KAVRAM OLARAK DEMOKRASİ VE ÖNEMİ.....	9
1.2. DEMOKRASİNİN HASSASİYETİ	15
2. DEMOKRASİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	17
2.1. Solon Yasaları	19
2.2. Roma Demokrasisi.....	20
2.3. Türk Demokrasisi.....	21
2.4. Osmanlı'da Demokrasi Hareketleri.....	22
2.4.1. Şer'i hüccet.....	23
2.4.2. Sened-i ittifak.....	23
2.5.3. 1839 Tanzimat fermanı.....	24
2.4.4. Islahat fermanı.....	24
2.4.5. Tasvir-i Efkar gazetesi ve Şinasi Efendi'nin Batıcı yaklaşımları.....	25
2.4.6. Jön Türkler.....	27
2.4.7. II. Meşrutiyet dönemi.....	29
2.5. Cumhuriyet Türkiye'sinde Demokrasi Algısı.....	30
2.5.1. Zorlu bir demokrasi sınavı : 27 Mayıs.....	37
3. DEMOKRASİ VE ÇEŞİTLERİ.....	40
3.1. Doğrudan demokrasi.....	40
3.2. Temsili demokrasi.....	40
3.3. Yarı doğrudan demokrasi.....	41
3.3.1. Halk vetosu.....	41
3.3.2. Halk girişimi.....	42
3.3.3. Referandum.....	42
3.4. Çoğulcu demokrasi.....	42

İKİNCİ BÖLÜM

YARI DOĞRUDAN DEMOKRASİ ÖRNEĞİ OLARAK REFERANDUM

2.1. KAVRAM OLARAK REFERANDUM.....	43
2.1.1. Referandum ve Plebisit.....	44
2.1.2. Referandumun tarihi temelleri.....	45

2.1.3. Referandumun çıkış örneği olarak İsviçre.....	46
2.2. REFERANDUMU UYGULAMA MODELLERİ.....	47
2.3. REFERANDUM ÇEŞİTLERİ.....	48
2.4. REFERANDUMUN DEMOKRATİK DEĞERİ.....	49
2.4.1. Lehte görüşler.....	49
2.4.2. Aleyhte görüşler.....	50
2.5.REFERANDUMUN GEREKLİLİĞİ.....	51
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
TÜRKİYE' DE REFERANDUM UYGULAMALARI	
3.1. DEMOKRASİDE ÖNEMLİ YILLAR VE DEMOKRAT PARTİ.....	54
3.1.1. Demokrat parti iktidarı	56
3.1.2. 1960 askeri darbesi.....	58
3.1.3. Sancılı süreç sonunda gelen anayasa ve referandum	61
3.2.1961 VE SONRASINDAKİ GELİŞMELER	65
3.2.1. Adalet Partisi iktidarı ve 1971 muhtırası	67
3.2.2. 1980'e giden yol	70
3.2.3. 1980 darbesi	73
3.2.4. 1982 referandumu.....	75
3.2.5. 1980 ihtilalinin üzerine önemli bir bakış.....	79
3.3. 1980 SONRASI GELİŞMELER.....	80
3.3.1. 1987 ve 1988 referandumları.....	81
3.4. TÜRKİYE'DE 2002 VE SONRASI GELİŞMELER.....	88
3.4.1. Cumhurbaşkanlığı seçimi ve temsil krizi	89
3.4.2. 2007 referandumu.....	91
3.5. 2010 REFERANDUMU VE YENİ ANAYASA YAPIMI.....	96
3.5.1. Anayasa değişiklik paketinde yer alan maddeler.....	96
3.5.2. 2010 referandumu sonuçları.....	105
3.5. REFERANDUMLARIN SOSYOLOJİK ANALİZİ.....	110
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	115
KAYNAKLAR	120
ÖZGEÇMİŞ.....	126

TABLolar DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 1. Referandum Çeşitleri	48
Tablo 2. 1961 Yılı Halkoylaması Sonuçları	62
Tablo 3. 1982 Yılı Halkoylaması Sonuçları.....	77
Tablo 4. 1987 Yılı Halkoylaması Sonuçları.....	83
Tablo 5. 1988 Yılı Halkoylaması Sonuçları.....	85
Tablo 6. 2007 Yılı Halkoylaması Sonuçları.....	91
Tablo 7. 2007 Yılı Halkoylamasında “Hayır” Oyu Veren İller	93
Tablo 8. 2010 Yılı Halkoylaması Sonuçları.....	105

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

AA	Anadolu Ajansı
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
Akt.	Aktaran
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
BDP	Barış ve Demokrasi Partisi
BETAM	Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomi Toplum Araştırmalar Merkezi
CENTO	Central Treaty Organization (Merkezi Anlaşma Teşkilatı)
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
Der.	Derleyen
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
MBK	Milli Birlik Komitesi
MGK	Milli Güvenlik Konseyi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)
ODTÜ	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Org.	Orgeneral
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TUİK	Türkiye İstatistik Kurumu
Vd.	Ve diğerleri
YÖK	Yüksek Öğretim Kurulu
YSK	Yüksek Seçim Kurulu
YTP	Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

İnsan doğası gereği toplu yaşama ihtiyacındadır. Bu ihtiyaç beraberinde, hayatta kalma mücadelelerini de getirmiştir. Bu süreçte insan, tercih yapmış, ya bir kişiyi idareci olarak başlarına oturtmuş, ya da istemediği insanlar tarafından zorla bir arada tutulmuştur. Ancak yıllar ilerledikçe, yeryüzünde insan toplulukları farklılaştıkça yaşam tarzları da farklılaşmış, ihtiyaçlar da farklılaşmıştır. Bu da insanları eşit bir ortamda bir arada tutma için değişik yönetim biçimlerini benimsetmekte zorunlu kılmıştır. İnsanlık tarihi boyunca birçok topluluk var olmuş, var olan topluluk kadar onları bir arada, düzen içerisinde tutmaya yarayan yönetim şekilleri ortaya çıkmıştır. Bu yönetimler kimi zaman monarşi, kimi zaman oligarşi, kimi zaman ise demokrasi olmuştur.

Yaşanılan farklı deneyimlerde yönetim biçimi olarak “halkın iradesine dayanan” biçimiyle demokrasi önem kazanmıştır. Çünkü demokrasi özü gereği gücünü halktan alır, halk için hizmet eder. Diğer yönetim şekillerinin aksine çoğunluk onun için en önemli araçtır. Antik Yunandan bugüne demokrasi serüveninde toplumlar uzun ve zahmetli uğraşlar sonucu demokrasiye ulaşmışlardır. Hemen hemen bütün ülkelerde bu geçiş süreci sancılı olmuştur. Bu sancılı süreçler sonunda ise halk, özgür ortamlarda yaşama haklarına kavuşmuş, zorba yönetimlerden kurtulmuşlardır.

Bu süreç Türkiyede de oldukça sıkıntılı geçmiştir. Demokrasiye duyulan merak yeni kurulan devletle yönetim şeklinin Cumhuriyet olarak belirlenmesi ile tercih edilmiştir. Yeni kurulan devletin amacı modernleşmektir. Modernleşmede Batılı ülkelerin yaptığı gibi yönetimde de Batılı rejimleri örnek almak istenmiştir. Karpat’a (2010) göre amaç dünya ile iletişime girebilmektir. Yeni kurulan devlette bu önce kanlı mücadele ile hürriyet düşüncesi pekişmiş, yapılan reformlarla da bu süreç Cumhuriyetle sonuçlanmıştır.

İşte bu çalışmamızda bahsi geçen konuların temelinde, Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde, insana ve onun eylemlerine değer veren bir sistem olarak benimsenin rejimin geçirdiği sancılar ele alınmıştır. Aldığı yaralara rağmen bu düşüncesinden vazgeçmemiş, ısrarla bu düşüncüyü gerçekleştirme gayretinde olmuştur. Hürriyet, Başgil'in ifadesiyle ne bir imtiyaz sınıfı ne de bir lüktür. Hürriyeti isteyen düşüncenin diğerlerinden üstün olmayı isteme gibi bir seçeneği yoktur. Bu ifadelerle hürriyetin belli sorumluluklar getirmesi ve bu sorumlulukları kamu vicdanına en uygun biçimiyle aks ettirmesi için en ideal yönetim şekli olarak demokrasi alternatifsiz bir yönetim şekli olarak benimsenmiştir. Eşit söz söyleme hakkı demokrasinin de can damarıdır. Bu damar kesildiğinde işte orada, kişisel çıkarlar devreye girer. Bu çıkarları gözeten bir anlayışın ise demokrasiyle uzaktan yakından bir ilgisi yoktur. Bu kadar değerli bir yönetim anlayışına yukarıda da bahsi geçtiği üzere ulaşmak kimi devletler için önemli bir hedef olarak görülmüştür.

Bu noktada demokrasinin sözlük anlamından ziyade onun mutlak muhatabı olan halkın zihninde ne ifade ediyor işte bu çok önemlidir. Bazı yönetimler bunu sadece bir oy kullanma eyleminden ibaret görse de demokrasi fikri, tüm bu sayısal üstünlük tariflerinden çokça derin anlamlar ifade eder. Türkiye' de demokrasi algısı kimi zaman sayısal anlamda çoğunluk, kimi zaman farklı düşüncelerin savaş alanı, kimi zaman azınlığın çoğunluk üzerindeki tahakkümü olarak nitelendirilmiştir. Özellikle tek parti döneminden bu fikre bakacak olursak, demokrasi için çok partili hayata geçişle sağlanacak farklılığın yeterli olacağı düşünülmüştür. Bu düşünceyle siyasi partilerin kurulmasına izin verilmiş ancak uzun sürmemiştir. Farklılıklar rejim için belli bir süre sonra tehlikeli bulunmuş ve susturulmuştur. Bu susturma eylemi çoğu kez darbeye nihayete ulaştırılmıştır. Bu yüzden demokrasi isteği beraberinde reddetme politikası güden adayların mevcut iktidar için sadece sesten ibaret olması gerekliliği vurgulanmıştır. Bu ses konuşmasına izin verildiği zaman konuşacak, susması gerektiği zaman ise susacaktır. İşte demokrasinin istenildiği ilk yıllarda bu istencin, güdümlü bir demokrasiden ibaret olduğunu görmekteyiz. Daha sonra çok partili hayata geçiş denemelerinin başarılı olduğu dönem ise Demokrat Parti dönemi olmuştur. Bu dönemde halk özgür seçimler yapmış ve oylarıyla bir partiyi yönetim koltuğuna oturtmuşlardır. Çoğunluğun temsili açısından

değerlendirildiğinde bu yönetim değişikliğini demokratikleşme sürecinde önemli bir adım olarak değerlendirebiliriz. Ancak bu süreçler daha ilk aşamada engellenmiştir. Lipson'un deyimiyle demokrasi çiçeğinin serpilmesi ya da bodur kalması köklerine bağlıdır. Bizim ülkemizde de demokrasi düşüncesinin gelişeceği dönemde anti demokratik uygulamalarla yönetime el konulması bu düşüncenin büyümesine, gelişmesine engel olmuştur. Demokrasinin gelişmesi bir kenara, ülke tarihine kara leke olarak nitelendirilecek uygulamalar devam etmiştir. Bu uğurda önemli adımlar atan siyaset adamları idamla cezalandırılmıştır. Bu tavır, demokrasinin özünde algılanan çoğunluğun kararına aykırı düştüğü gibi toplum idraklerine de korku pompalayan birer silah haline gelmiştir. Bu silah görevini yerine getirdikten sonra kaldırılmış, iyi bir yerde muhafaza edilmiş, ihtiyaç dâhilinde saklandığı yerden çıkarılmış ve eşitlik içinde kazanılamayan haklar bu silah sayesinde çıkar gruplarının elinde birer maşa haline gelmiştir. Bu silah ülke tarihinde on yıla bir ortaya çıkmış ve üzerine düşen görevi tamamladıktan sonra tekrar muhafaza edildiği yere kaldırılmıştır. Ancak benimsenen rejimin amacı halkın refahını en yüksek düzeye çıkarmaktır. Bu amaç ile ülkemizdeki demokrasi sancısı her geçen yıl daha da ağırlaşmıştır.

Yukarıda belirtilen bu güç, Türk demokrasinin önünde bulunan en büyük engel olmuştur. Türkiye'de ordu mekanizması, kendini denetim aracı olarak göstermiştir. 1961, 1972, 1980, 1997, 2007 yıllarında bu güç ortaya çıkmış ve ülkeye büyük kayıplar yaşatmıştır. Egemen güçler, halkın tercihlerine saygı göstermemiş ve aldığı kararları görmezden gelmiştir. İşte burada Türk halkının demokrasiden çıkardığı anlam önemlidir.

Betam'ın araştırmasına göre Türkiye'de demokrasi düşüncesi doğrudan bir demokrasi fikri değil, temsili bir demokrasi ile örtüşmektedir. Bundan da halk, temsilcilerini özgürce seçmeleri onlar için temsili demokrasinin yeterli olduğu kanısındadır. Yapılan araştırmanın devamında demokrasi denilince “özgür seçimler” ve “referandum” cevabı vermiştir. Bu sonuç göstermiştir ki halk, kararlarıyla düzeni değiştirebileceğinin farkındadır. Buradan yola çıkarak Anayasal düzende adalet, demokrasinin temelinde bulunmaktadır. Demokrasiyi özgür seçimler olarak nitelendirdiğimizde mutlak gerekli olan serbest seçimler önem kazanmaktadır. Mevcut adalet sistemine sadece yasa yapıcıların karar vermesi değil, yasaların muhatabı olan halkın da bu süreçte yer alması doğrudan

demokrasinin işlerliğini korumak için referandumlar demokrasinin önemli bir aracı olarak görülmüştür. Bu çalışmamızda referandumların önemi üzerinde durulmuştur.

Demokratik düzenin en önemli göstergeleri olarak kabul edilen özgür seçimlerle halk istediği partiye ya da düşünceye oy verebilir, istediği şekilde yaşama, istediğine inanma vs. gibi özelliklere sahip olabilmektedir. Özgürlükten kasıt sınırsız bir özgürlük değil eşitlik esasına dayanan bir özgürlüktür. İşte bu özgürlüğün sınırlarını belirleyen metinler anayasalardır. Anayasalar, toplumun bütün kesimlerine hitap edecek şekilde oluşturulmalı, belli kişilere ya da kurumlara ayrıcalık tanımadan aynı mesafeden hitap etmelidir. Bu anayasal düzende yasalar ve onları kimlerin yaptığı çok önemlidir. Demokrasi serüvenimizde işte bu anayasal düzenlemeler ile referandumlar çakışmaktadır.

Referandum tarihimiz, anayasalarımızla çoğu zaman paralel gitmiştir. Bu yaklaşımdan anayasa yapıcıları son adres olarak halkı göstermeleri önemli bir tercih olmuştur. Ancak burada düşünülmesi gereken, anayasaların yapımı ve eski düzeni yenisiyle değiştirmeyi gerekli kılan bu süreçlerdir. İşte bu noktada halkı ilk defa 1961 Anayasası sebebiyle doğrudan fikrini beyan etmişlerdir. 1960 darbesini ardından gelen bu Anayasa, yeni düzen oluşturmada Ordunun görevi halkın elinden alıp, askerın eline vermiştir. Toplumun büyük bir kısmının oylarıyla, özgür seçimlerle iktidara gelen bir yönetimin, halkın iradesi dışında bir uygulamayla görevden uzaklaştırılması demokrasinin en ağır yarası olarak tarihe geçmiştir. Yönetime el konulduğu gibi, yara devam etmiş ülkenin Başbakanı hakkında çıkan idam kararı infaz edilmiştir. Bu olay göstermiştir ki emekleyerek hareket eden bir demokrasi, tekrar yürüyemez hale getirilmiştir. Yapılan bu darbenin sonucunda hâkimiyet tekrar halka verilmesi gerekirken, vesayet devreye girmiş, asker kışlasından alınıp, Cumhurbaşkanlığı makamına oturtulmuştur. Yeni anayasa yapımında kurulan meclisten çıkan anayasa halka onaylatılmıştır. Halk da bu davete icabet edip yeni anayasayı kabul etmiştir.

Yukarıda belirtildiği üzere bu alışkanlık her on yıla bir tekrar edilmiş, 1961 anayasasıyla çok partili hayata resmen geçilmiştir. Bu süreç içerisinde birçok siyasi parti kurulmuş ancak halk yine kendine yakın siyasi partileri iktidar yapmıştır. Demokratikleşmenin göstergesi olarak yapılan seçimlerin incelenmesi

bu dönemde halkın aldığı kararlar açısından önemi büyüktür. Sıkıntılı dönemlerin sonunda anayasa yapıcıları ortaya çıkmışlar ve askeri yönetimin baskısı altında o dönemin ağır şartlarında kılıfına uygun anayasal metinler çıkarmışlardır. Bu metinleri ülke insanına onaylatarak aslında halk üzerindeki otoritesinin kalıcılığını sağlamıştır. Yapılan referandumlarda basit bir takım oyunlarla, halkın gözetim altında oy vermeleri amaçlanmıştır. Bu doğrultuda yapılan seçimlerde sonuç daima anti demokratik eğilimlerin kazanması noktasında yoğunlaşmıştır.

1980'ler bu kontrol mekanizmasının adeta ölüm makinelerine dönüştüğü yıllar olmuştur. Türkiye'nin sol ve sağ düşünceleri bu yıllarda körüklenmiş araya sokulan fitne tohumlarıyla ülke insanı gözünü kırpmadan birbirini öldürür hale getirilmiştir. Bu yıllar elbette ki Türkiye açısından kayıp yıllar olmuştur. Terör olaylarının önü alınamamış, binlerce insanın ölümüne göz yumulmuştur. Ardından gelen yeni Anayasa ise 1961 de ülkeye bol geldiği söylenen haklar, budanmış, güdükleştirilmiştir. Burada yapılan değişikliklerle de düşünce anlamında, kişisel hak ve özgürlükler anlamında, siyaset mekanizmasının çalıştırılmasında yasaklar getirilmiştir. Yapılan bu Anayasa, yine halka sunulmuştur. Burada referandumların ülkemizdeki yeri, pek çok ülkede olduğu gibi yasaların kabul edilmesi sürecine etkide bulunmuştur. Ancak yasaların yapım aşamasında hiçbir zaman bulunamamıştır. Kabul edilen yeni anayasa ile 1980'lerin etkisi günümüzde de etkisini sürdürüle gelmiştir. Referandumlarda katılım önemlidir. Bu katılım özgür bilinçle yapılırsa demokrasi, zorla yaptırılırsa farklı bir anlam taşımaktadır. Yapılan bu iki referandumda halk, baskı mekanizmasına başkaldırıya cesaret edememiştir. Sonuçta da bu iki referandum uygulaması ise plebisite dönüşmüştür. Halkın dışarıda tutulduğu bir komisyon tarafından yapılan bu Anayasa, zorunlu bir onay alarak yürürlüğe sokulmuştur.

1990'lara gelindiğinde ülkede esen hava ekonomi eğilimli olmuştur. Devlet otoritesini tartışmaya kapayan anayasal düzen, iktidardaki Özal'ı ekonomi üzerine yoğunlaştırmıştır. Bu yoğunlaşma beraberinde yeni akımların ülkemizde yaşanmasına sebep olmuştur. Darbenin zihinlere açtığı yaralar kapanmadan ülke yüksek enflasyon oranları, göçlerle gelen insanların büyük şehirlerde yaşadığı karmaşa, işsizlik vs bu dönemin sıkıntılarını gözler önüne sermiştir. Ülke ekonomisi, dış dünyaya yeni yeni açılmaya başladığı yıllarda ortaya çıkan PKK gerçeği tekrar ülkenin iç meselelerine dönmeyi zorunlu hale getirmiştir.

Demokrasi konuşmanın bu yıllarda yeri olmadığı anlaşılmış, ülke tekrar ayağa kalkmanın planlarına yoğunlaşmıştır.

Bir diğer konu da bu süreç içerisinde ülkenin yönetimleridir. İlerlemenin önünde en büyük engel olarak gösterilen koalisyon hükümetleri, kendi arasındaki anlaşmazlıkları gidermediği gibi, ülke için de bir faydası olmamıştır. Koalisyonlar, istikrarsızlığın sembolleri haline gelmiştir. Öyle ki meclis çatısı haricinde bir arada görülemeyecek simalar bu ülkede birleşmiş ve ülke yönetmeye kalkmışlardır. Yakın tarihimizde görülen Erbakan ve Ecevit'in ittifakı bu koalisyonların en dikkat çekicisi olmuştur. Siyasetteki bu uyumsuzluk, toplumun her alanında görülmüş, en nihayetinde 2002 yılında yaşanan büyük ekonomik krize dayanmıştır. Toplumsal yapının görmezden gelindiği uygulamalar, ülkeyi batmanın eşğine getirmiştir.

Bu dönem sonrasında yaşana gelişmelerle ülkede demokrasi ve insan haklarını dikkate alan bir düşünce sistemi geliştirilmiştir. İzlenen siyaset önce ülke insanının refahını arttırmaya yönelik olmuştur. Halk, bu dönemde yine önemli bir seçim yapmış, koalisyonlarla kaybedilen zamanın telafisi için tek bir partiye tüm yetkilerini devretmiştir. Alınan bu görev yetkililerce akıllı biçimde kullanılmış, geçen on yıl içerisinde özgürlüklerin genişlemesi, insan hakları, sosyal devletin gereği olan uygulamalara hız verilmesi, toplumda iyileşmenin görülmesine sebep olmuştur. İç siyasette gelinen nokta kısa sürede dış siyaseti de etkilemiştir. Böylelikle Türkiye sadece kendi ülke insanı için değil, bölgedeki bütün ülkelerin ilgi odağı haline gelmiştir. Bu dönemde yapılan iki referandumla halkın ülke yönetiminde son sözü söylemesi gerekliliği vurgulanmıştır. Oluşturulmaya çalışılan siyasi krizlere rağmen iktidar partisi geçmişteki yapılan hatalardan ders çıkararak, Ordunun tekrar siyasete karışmasını engellemiştir. Ancak halk dönüşümü fark etmiş, eski düşünce yapısının tekrar ülkeyi istikrarsızlaştırmasına izin vermemiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yaşanan krizlerin çözüm merkezi olarak halk görülmüştür. Alınan bu önemli kararlar birlikte artık meclisle sınırlı kalan seçimin halkın direk oylarıyla belirlenmesi konusunda önemli bir karar alınmıştır. Bundan sonra Cumhur, başkanını kendi seçecektir. Yıllardır siyaset dışından bu makama oturan kişilerin birer hata olduğu kanısında bu oylamada önemli bir reaksiyon alınmıştır. % 70' e yakın bir sonuçla halk bu sorumluluğu kendine almıştır. Bu sonuçla halkın aktif halde tutulması halinde

geleceğini oluşturmada ne kadar önemli bir yerde durduğunun bilincinde olduğu görülmüştür.

Bu süreci takip eden yıllarda istikrar yeniden kazanmıştır. Dış dünyaya açılan Türkiye, yaptığı reformlarla adından söz ettirir hale gelmiştir. Bu reformlar kuşkusuz yeni anayasa yapımıyla taçlanacaktır. 2010 referandumu her yönüyle tam bir demokrasi istencinin yansıması olmuştur. Bu referandum, diğer tüm referandumlardan farklı noktada değerlendirilmelidir. Bu süreçte ülke de halk, tamamen özgür ortamda karar vermiştir. Millete artık güdük gelmeye başlayan, darbe Anayasasıyla yüzleşmek fikri ortaya çıkmıştır. Böylelikle toplumun her kesiminin görüşlerinin dikkate alınarak yapılacak olan yeni anayasa, milletin refahını arttırmak, özgür düşüncelerin, insan haklarının yıllarca görmezden gelindiği kayıp yılların telafisinin yapılacağını işareti olmuştur. Özgürlük alanlarının genişletilmesini isteyen halk, vesayetçi zihniyeti reddetmiş, yeni anayasa yapma konusundaki halkoylamasından “evet” kararı çıkmıştır. Bu karar göre artık, ülkenin eski karanlık günlere geri dönmeyeceğinin işareti alınmıştır. Şimdilerde hala taslak halinde bulunan yeni anayasa metni toplumsal uzlaşma yoluyla oluşturulmaya çalışılmaktadır. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere bölgesel bir güç haline gelen Türkiye'nin dünyadaki bütün gelişmelerden etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur. Ülke içindeki terör, bu değişikliklerin uygulanma hızını da etkilemektedir. Yıllarca gelişmenin önündeki en büyük engel günümüzde de hala etkinliğini korumaktadır. En önemli eksik bugün de terörün bütünüyle ortadan kaldırılmayıdır. Bu iç soruna çözüm bulduğumuz takdirde, demokrasinin ülkemizdeki serüveni başarıya ulaşacaktır. Başarıya ulaşan demokrasilerde bu nasıl yapılmışsa ülkemizde de bu başarılacaktır.

Yukarıda kısaca özetlenen tez, giriş, sonuç ve kaynakça dışında üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde genel anlamda demokrasi tanımları üzerinde durulmuş, çeşitlerinden bahsedilmiştir. Demokrasinin görüldüğü ilk toplumlardan anlatılmış, bu sürecin ülkemizdeki yansıması anlatılmıştır. Osmanlıdan başlanarak demokrasi konusuna değinilmiştir. Cumhuriyet sonrasındaki demokrasi sınavının üzerimde durulmuştur. Çok partili hayata geçişe giden yollar, bu yolların sonunda yaşanan siyasi krizler ve beraberinde getirdiği darbeler anlatılmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde tezimizin asıl üzerinde durmak istediği konunun yani referandumun demokrasilerdeki önemi vurgulanmıştır. Kavramsal analizlerden yola çıkarak referandum tarifi yapılmıştır. Demokratik değeri tartışılmış, dünyadaki uygulamalardan örnekler verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise referandumun Türkiye'deki algısı üzerinde durulmuştur. Referandumun, yapılacak köklü bir değişikliklerde karar merciinde nasıl bulunduğu irdelenmiştir. Türk siyasi tarihinde yapılan referandumların öncesi ve sonrasında yaşanan siyasal dönüşümler ayrıntılı olarak işlenmiştir. Çıkan sonuçlar, dönemin şartları altında incelenmiştir. Anayasa yapımında halkoylaması ile aktif hale gelen halkın, bu oylamalardaki tavrı demokrasi istencinin haklılığını ortaya koymuştur. Bu bağlamda değerlendirilen referandumların sosyal etkileri de bu bölümde irdelenmiştir.

Çalışmada araştırma yöntemi olarak literatür taraması yapılmıştır. Konu üzerine yazılmış tezler, makaleler incelenmiştir. İstatistikî verilerde tümüyle devlet kurumları merkezli çalışılmıştır. Oylama sonuçları TÜİK ve YSK' nın resmi internet sitesinden alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM: DEMOKRASİ KAVRAMI

1.1. Kavram Olarak Demokrasi ve Önemi

Egemenlik kavramı toplumların siyasi hayatlarında önemli bir kavram olmuştur. Egemenliğin kazanılması ya da kaybedilmesi toplumsal hareketliklere yol açtığı gibi, birçok devleti yıkıp yeniden kurmuştur. Kurulu bir otoriteye ve yerleşik çıkarlara devrimci bir karşı koyuş, muhalefet, protesto ve özgürleşmenin simgesi, ayrıcalıklara ve sınıflara bir karşı saldırı olarak görülmüştür. İşte bu noktada bireyleri baskıcı yöneticilerden kurtaracak bir yönetim tarzı istenmiş ve böylece demokrasi ortaya çıkmak için gerekli olan alanı bulmuştur.

Egemenlik devletler için bu kadar önemli bir kavramken karşımıza en iyi yönetim şekli sorunu ortaya çıkmaktadır. Antik çağlardan bu yana toplumlar kendilerini belli bir düzen içinde anlamlandırmak istemiştir. Bu amaç doğrultusunda toplumlar farklı yönetim tarzlarını benimsemiş, kendi toplumsal dinamiklerine en uygun yönetim biçimini benimsemeye çalışmışlardır. Bunlar bir dönem adına aristokrasi dedirtmiş, bir dönem monarşi olmuş, diğer bir dönem ise demokrasi olmuştur.

Devletleri yönetme eldeki malzemeye göre olur. Devlet bir baraj gibidir. Birçok kuvvet santralleri vardır; aile, dil, din, ırk, ekonomi, doğal çevre vs. işte devlet bunları bir araya toplayan bir baraj gibidir. Bu kuvvet santrallerinden beslenir ve zamanı gelince bunları enerjiye çevirmesini de bilmelidir (Lipson, 1984: 10). Görülüyor ki devlet, bünyesinde çeşitli farklılıkları bir arada tutma becerisine sahip olmalıdır. Bu da kendi toplumsal koşullarını dikkate alarak seçecekleri yönetim tarzıyla mümkündür. İşte demokrasinin de burada önemi ortaya çıkmaktadır. Mevcut yönetimler içinde en akli olan demokrasidir. Lipson'a göre demokrasi, her ne olursa olsun, bütün zor karşı karşıya kalışlara rağmen, insanlığın ortaya çıkardığı en soylu bir siyasal sistemdir.

Demokrasi kavramının kelime anlamına baktığımızda eski Yunanda demos ve kratos kelimelerinin birleşmesiyle kullanılan, halk otoritesi anlamına gelmektedir. Burada bahsedilen sadece kelime anlamı olarak demokrasidir. Özde

ise demokrasi kavramının bu kadar kolay anlaşılır bir kavram olmadığı, toplumların bu güne kadar özgürlükleşme çabalarına bakarak anlayabiliriz.

Yukarıda da belirtildiği üzere demokrasi halk otoritesi, halk için otorite olarak da düşünülebilir. Halkın var olan haklarının demokrasiyle güvence altına alındığını da düşünebiliriz. Bunun içindir ki demokrasi mevcut sistemler içinde en ideal olan yönetim şekli olarak kabul edilmektedir.

Demokrasi halkın hem yöneten hem de yönetilen durumunda olduğu bir yönetim biçimidir. Oyu ile iradesini açıklayan halk yönetendir, egemen kişinin iradesi egemen gücün kendisidir (Göze, 2005: 180). Göze'nin buradaki tanımına bakarsak tamamen siyasi bir eylem olarak görülebilir. Ancak demokrasiyi sadece oy kullanma olarak değerlendirmek onun özüne haksızlık olur. Demokrasi nitelik olarak bir çoğunluğu temsil ettiği gibi niceliksel olarak da bir temsili kapsar. Ancak oy kullanma, demokraside temel ölçüt olduğu gibi tek ölçüt olarak da kabul edilemez. Bireyleri sadece oy kullanma olarak değerlendirirsek, bu güne kadar din adına, milliyet adına yapılan savaşları ve kazanılmaya çalışılan egemenlik haklarını görmezden gelmiş oluruz. O yüzden demokrasi sadece siyasi bir eylem değil, daha kapsayıcı bir tanımlamayla toplumsal bir eylem olarak adlandırılabiliriz.

Demokrasi için, Niyazi Kahveci (1994) otoriter ve despot hükümetlerden kurtulmak için insanlığın buluşudur, der. Bunu burada demokrasinin özgürlük şartına yapılmış bir atıf olarak değerlendirebiliriz. Ancak eşitlik ilkesinin görmezden gelindiği anlamı da çıkmaktadır. Demokraside özgürlüğün, eşitçe paylaşımından bahsedebiliriz. Mill demokrasiden bahsederken saf demokrasi tanımını yapar ve orada halkın tümünün eşit olarak temsil edilen, halkın bütünü tarafından yönetilmesidir. Halkın tümünün temsil gücünü elinde bulunduran basit çoğunluk tarafından yönetilmesidir, der (Lipson, 1984: 55).

Ekseriyet fikri demokrasinin can damarıdır. Tabiri caizse, adeta bin bir başlı bir hükümdardır. Yalnız bu hükümdar, oligarşilerde olduğu gibi, muayyen bir sınıf, imtiyazlı bir zümre veya grubun değil, istisnasız ve imtiyazsız surette bütün halk tabakalarının şefi ve hükümdarıdır. Bu hükümdar kuvvetini ne veraset hakkından, ne de herhangi bir fiili imtiyaz almaz, sadece halktan alır ve halk

menfaatlerine uygun hareket etmek şartı ile ve hareket ettiği müddetçe saltanat tacını taşır. Aksi takdirde tekerlenir gider (Başgil, 2006: 35). Halk egemenliği fikri, kendini en iyi J.J. Rousseau' da bulmuştur. Toplumunu oluşturan her bir egemenlik hakkının bir zerreciğine sahip olup, toplumun bu zerreciklerin bir araya gelmesiyle meydana çıkar. Dolayısıyla egemenlik, bu biçimiyle toplumun genel iradesine tekabül eder ve bu genel irade de toplumu oluşturan bireylerin iradelerin toplamıdır. Halk meşru yoldan egemen organ halinde toplandığı anda, yönetimin her türlü yargı yetkisi sona erer, yürütme erki askıya alınır ve sondaki yurttaşın kişiliği en başta gelen görevlininki kadar kutsal ve dokunulmazdır, çünkü temsil edenin bulunduğu yerde artık temsil eden yoktur (Rousseau, 2006: 149).

Başgil ve Rousseau'nun da belirttiği üzere demokraside en belirleyici öge çoğunluktur. Çoğunluk, halkın bir anlamda genel iradede söz sahipliğini gösterir. Bireysel olarak bir söz hakkı bulamayan, balsa da herhangi bir hükmü olmayan özel iradenin özgürlükler alanında yer alması demektir.

Çoğunluk beraberinde eşitlik kavramını da getirir. Çünkü çoğunlukta söz söyleme hakkı herkesindir ve bu hak herkes için eşit derecede olmalıdır. Eşit olmayan çoğunluk hükümdarlığı halkın egemenliğinden ziyade bir sınıfın veyahut bir çıkar grubunun egemenliği olacaktır. Bu da demokrasinin özüne aykırı bir çoğunluk hâkimiyetidir. Dikkat edilmesi gereken nokta eşitlik ilkesidir. Bu hâkimiyet bir gruba devredilemez. Ya da güç kullanarak halktan bu hâkimiyet elinden alınamaz. Rejim olarak demokrasiyi, halkın egemenliğini benimseyen ülkelerde zorba iktidarlar yahut iktidar eyleyenlerin ayrıcalığı halkın iradesinin karşısında durmamalıdır.

Demokrasi kavramı ideal yönetim şekli olarak düşünülse de bu fikrin zıddı düşünceler de yok değildir. Bunlardan en önemlisi Platon'dur.

“Devletin cömertliğine, hoşgörülüğüne diyecek yoktur. Bizim devletin temellerini atarken büyük bir saygıyla sözünü ettiğimiz ahlak değerlerine aldırış bile edilmez. Bizce iyi adam olmak kolay iş değildi; önce insanın doğuştan üstünlüğü olacak diyorduk, çocukken hep güzel şeylerle oynayacak, sonra kendini bütün güzel şeyleri öğrenmeye verecek. Demokraside hiçe sayılır bütün bunlar. Bir devlet adamının nasıl yetişmesi, ne bilgiler edinmesi gerektiği düşünülmez. Kendimize halkın dostu dedirtmek yeter; bütün şerefler kazanılır bununla. Bundan iyi devlet can sağlığı doğrusu! İşte demokrasinin iyi yönleri bunlar ve bunlara benzer

şeylerdir. Hoş, sevimli, alaca bulaca bir devlettir. Aslında eşit olsun ya da olmasın bir çeşit eşitlik de sağlıyor insanlar” (Platon, 2005: 223).

Platon en iyi yönetim şekli olan demokrasiyi seçkinlerin, aristokratların yönetim şekli olarak yorumlamakta demokrasinin aristokrasiden farkının olmadığını göstermektedir. Mutlak hâkimiyetin halkta olmaması, eşitlik ve hürriyet gibi kavramların soyluların seçtiği yöneticiler tarafından uygulanması toplumda herkesin eşit fakat birilerinin daha eşit olduğu düşüncesini hatırlatmaktadır.

Aslında Platon günümüz demokrasi algısına da ışık tutmaktadır. Bu gün demokrasi, özgürlükleri ellerinden alınan grupların sahip olduğu yurttaşlık haklarını geri alabilmek düşüncesiyle başlatılan ayaklanmaların sebebi olarak da düşünülebilir. Günümüz demokrasi algısı gittikçe özgürleşme, azınlığında çoğunluğun yerine geçebileceği düşüncesinin doğallığına işaret etmektedir. Dünya üzerinde farklı ülkelerde yaşanan ayaklanmalar daha demokratik bir toplum istekleri ışığında ortaya çıkmıştır. Halk krallarının ya da devlet başkanlarının baskıcı idarelerinden kurtulmak için, daha fazla özgürlük talepleri doğrultusunda demokrasiyi istemişlerdir. Demokrasinin özünde olan eşitlik ilkesi burada azınlığın haklarının çoğunluğun baskısına karşı koruma olarak ortaya çıkmıştır.

“Toplumsal eşitsizlik iki koşul altında demokratikleşmeyi engeller ve demokrasiyi baltalar: İlk olarak, sizi komşularınızdan ayıran farklılıklar gibi sürekli farklılıkların ırk, toplumsal cinsiyet, sınıf, etnisite, din ve benzer geniş gruplamalarla gündelik hayattaki kategorik farklılıklara dönüşerek sabitlenmesi; ikinci olarak da söz konusu kategorik farklılıkların doğrudan kamu politikalarına dönüşmesi.” (Tilly, 2011: 185).

Demokrasi işte burada farklılıkların bir arada yaşatılabilmesinde sıkıntılar yaşamaktadır. Egemenliğin kullanılmasında halka müdahale söz konusu olduğu anda demokrasi en keskin silaha dönüşebilmektedir. Bu yüzden farklılıklara toplumsal alanda mümkün olabildiğince toplumsal tahammülün sınırını aşmayacak şekilde imkân tanınmalıdır.

Demokrasi ancak bir özgürleşme isteğinin ardından geliyorsa sağlamdır (Touraine, 2004: 23). Buradan baktığımızda, demokrasilerin mutlak başarısı ardında yatan özgürleşme isteğinden kaynaklanmaktadır. Mutlak özgürlük alanı bireye veya herhangi bir gruba veyahut bir millete sahip olduğu hakların ve

özgürlüklerin tam olarak verilmesini sağlar. Bu ortamlarda demokrasi olgusu kendini tam olarak gerçekleştirir diyebiliriz. Bahsettiğimiz mutlak özgürlük sadece bireyin ya da herhangi bir grubun özgürlüğü değil en çok sayıda insana en çok özgürlük olarak genişletebiliriz. En çok sayıda özgürlüğü aynı anda bütün yurttaşlara vermek her devlet için mümkün olmadığından ötürü bugün demokrasi öz niteliğinden yoksun tam demokratik bir anlayışta varlığını sürdürememektedir. Özünde inançların, kökenlerin, düşüncelerin ve tasarıların varlığı olmadan işleyemeyen bir durum söz konusudur (Touraine, 2004: 26).

Demokrasi için çeşitlilik adeta bir sahnedir. Bu çeşitlilik içinde vücut bulması gerekmektedir. Bugün bu çeşitliliğini tehlike olarak gören toplumlarda bireyler mutlak eşitlik ve özgürlükleri için savaş vermektedir. Yıllardır despotizmle yönetilen ülkelerde kargaşanın yaşanması, zamanında ellerinden alınan özgürlüklerinin bugün insanların değerleri anlamasıyla haklarını yeniden almak istemeleriyle doğru orantılıdır. Hukuk sistemi ve adli yapı insanlar için oluşturulur. İnsanı merkeze almayan, herhangi bir grubun hakkı gözetilip ötekilerin haklarını gasp etmek söz konusuysa eğer burada demokrasinin temel esprisi yok olmuş demektir. Burada çoğunluğun söz sahibi olması ve onun istekleri doğrultusunda ayırım gözetmeden her kökene, inanca, düşünceye, vs... aynı mesafede olmak demokrasinin olmazsa olmaz koşullarındandır. Bunlara dikkat edilmediğinde yönetim ve halk arasında karmaşa, kaos ortamı sürekli hale gelecek, mutlak özgürlük istencindeki insanlar kendilerine verilmeyen haklarını kendileri almak isteyecektir. Bu gün dünyanın birçok ülkesinde bu farklılıkları görmezden gelen yöneticilerin kötü yönetimleri sonucunda iç savaşlar yaşamaktadırlar. Geçmişte yaşanan etnik kıyımlar zihinlerimizden silinmeden dünyanın başka yerlerinden her geçen gün farklı kıyım haberleriyle sarsılıyoruz. Almanların tarihinde kara leke olarak kalacak bir Hitler yönetimi bugün dahi izlerini tam olarak silememiştir. Bütün bu örnekler aslında demokrasinin gelişmeyle doğru orantılıdır anlayışında zıt örneklerdir. Dünyanın en gelişmiş ülkelerinde etnik savaşlar, dini çatışmalar söz konusu iken, yönetim şekli olarak demokrasinin benimsendiğinin gösterilmesi bir yanılgıdan başka bir şey olmamıştır.

Çoğunluğun erkiyle azınlıkların haklarını karşı karşıya getirmekten kaçınılmalıdır. Çoğunluğun erkine ve azınlıkların haklarına saygı duyulmuyorsa,

demokrasi yok demektir (Touraine, 2004: 30). Buradan yola çıkarsak demokrasinin olmazsa olmaz koşulu çoğunluğun gücü ve azınlık haklarının önemi. Ancak günümüz demokrasilerinde azınlıkların görmezden gelindiği, seçimle yönetme görevi verilen kişilerin belli gruplarca baskı altına alınmak istenmesi demokrasinin bahsedildiği gibi yok olmasına sebep vermektedir. Dünya da özellikle etnik ve dini alanda yapılan bu tür ayrımlar demokrasinin bize ne kadar da hayal ürünü olarak geliştirilmiş olduğunu gözler önüne sermektedir. En gelişmiş demokrasi örnekleri arasında yer alan Fransa'da son dönemlerde çıkan azınlık sorunları bunlara en açıklayıcı örnektir.

Demokrasinin ayrıcalığı, bireysel hak ve özgürlüklerin teminat altına alınabilmesidir. Bireysel hak ve özgürlükler ancak demokratik ortamlarda kendine yer bulur. Bu amaçla en iyi yönetim şekli olarak kabul edilen demokraside amaç bireysel hak ve özgürlüklerin garanti altına alınmasıdır. Bu amaçla demokrasinin temelini oluşturan çoğunluğun önemi burada karşımıza çıkmaktadır.

Demokrasinin en verimli toprakları olarak görülen gelişmiş toplumlarda bu kadar sıkıntıların yaşanması aslında demokrasinin her toplumun rahatça ve kolay bir şekilde ulaşamayacağına bir kanıtı olmaktadır. Çünkü demokrasi kendi toplumsal dinamikler dikkate alınmadan uygulanmaya çalışıldığında, belli farklılıklar görmezden gelindiğinde çatışmaların yaşanması kaçınılmazdır. Her şeyin zıddıyla var olduğu düşüncesi düzen istenilen bir toplumda çatışmayı da zorunlu kılmaktadır. Bu durumda hiçbir demokrasi tıpatıp aynı demek yanlış olacaktır. Bu anlamda gelişmiş toplum sınırlaması demokrasi için geçerli bir görüş olmamaktadır. Demokrasi çiçeğinin serpilmesi ya da bodur kalması toplumdaki köklerine bağlıdır (Lipson, 1984: 75). Demokrasinin olmazsa olmaz şartları, toplumun sahip olduğu değerler ve içinde bulunduğu koşullardır. Değerlendirmelerde bunları görmezden gelerek mutlak bir demokrasi varlığından ya da yokluğundan söz etmek hatalı olacaktır.

Tüm bu söylemlerden sonra demokrasinin amacını belirlerken, içinde yetiştiği toplumu en yüksek uygarlık seviyesine çıkarmaktır (Lipson, 1984: 10). İşte bu amaç doğrultusunda toplumlar için demokrasi bir hedef olmuştur. En fazla sayıda insanın en fazla özgürlüğünün sağlanması demokrasilerde vardır. Böylece en fazla memnuniyet için demokrasi gereklidir.

Yukarıda da görüldüğü üzere demokrasinin birbirine yakın söylemleri olmasına rağmen en önemli özelliği eşitlikçi ve çoğunlukçu yapısıdır. Demokrasinin kelime anlamın da verdiği bilgi sebebiyle halkın yönetimde etkin olması gerektiği düşüncesi temeldir. Ancak tarihsel sürece baktığımızda demokrasinin bu tanım çevresinde birçok tanım gelişmiş ve her toplum demokrasiyi kendi yapısına göre adlandırmıştır.

1.2. Demokrasinin Hassasiyeti

Demokrasi diğer yönetim biçimlerinden farklı olarak temeli çoğunluğa dayanır. Çoğunluk kendi çıkarlarını yasalarla güvence altına almıştır. Çoğunluk saf bir milletin toplamı olmayacaktır. Farklılıklar toplumu oluşturur. Bu kimi zaman bir ideoloji, kimi zaman bir dil veya dine göre farklılıklar söz konusu olabilir. Ancak toplumun en hassas noktalarını bir arada tutabilmesi demokrasinin başarısı için gereklidir. Bir rejim, devletle yurttaşları arasındaki politik ilişkiler geniş, eşit, korunan ve karşılıklı bağlayıcı istişareyi içerdiği ölçüde demokratiktir (Tilly, 2011: 34). Burada belirtildiği üzere halk ile devlet arasında mutabakat zemininde demokrasi anlamlı hale getirilebilir. Bu noktada demokrasinin hassasiyeti mevcut tahammül seviyesini korumak olarak düşünülebilir.

Bölünmüşlük demokrasiler için her zaman tehlike oluşturmuştur. Demokrasinin en uygun bir şekilde uygulandığı ülkeler bu bölünmüşlüklerin doğuracağı zararlardan en fazla kaçınanlardır. Farklılıkları, tehdit olarak görmek demokrasinin en büyük düşmanıdır. Halk olarak farklılıkları görmezden gelmek çok kolay olmasa da onlara saygı göstermek bütün insanların eşit şekilde yasalardan faydalanması için şarttır. Oy hakkı kim olursa olsun eşittir. Bunun doğuracağı siyasal ve sosyal haklar da demokratik bir ülkede eşit paylaşılacaktır. Böylelikle dünyada demokrasinin sorunsuz işlerliği, bu farklılıkların ortak paydada birleşebilmesine bağlıdır. Yasalar herkes içindir. Seçimle gelen yöneticiler kimi zaman belli bir etnik grubun temsilcisi olabildiği gibi toplumun genelinden sayıca az olan bir gruptan da olabilir. İşte burada önemli olan çoğunluğun azınlık üzerindeki baskısı değil hoşgörüsü demokrasiyi güçlendirmektedir. Tam tersi bir durumda da aynısı geçerlidir. Farklılık herhangi bir kitlenin yönetiminde belirleyici değildir. Eşitlik ilkesi ön planda olması demokrasinin her zaman kazanacağını gösterir. Bu gün demokraside başarılı olan

lkeler farklılıklarda ortak noktada buluşup, ortak akılla sorunları çzmşler ve demokrasiye işlerlik kazandırmışlardır.

Demokrasinin bu hassas noktaları, onu yıpratmak isteyenler tarafından yıkıcı bir güç gibi görülüp kullanılmaktadır. Demokrasinin yeni yeni işlerlik kazandığı ülkelerin en önemli sorunları toplumsal hassasiyetlerin görmezlikten gelinmesiyle çıkarılmaya çalışılan karışıklıklardır. Mezhep çatışmaları, dil farklılıklarından doğan anlaşmazlıklar, azınlık hakları sürekli gündeme getirilen problemler olarak gösterilmesi, o ülkede farklılıkların ortak akılla çözülemez oranda keskin olduğunun göstergesidir. Bu noktada ülkeler için demokrasinin örnek aldıkları haliyle uygulamak zordur. Bütün ülkelerden aynı derecede demokratikleşme düzeyi beklemek hatalı olacaktır. Her toplumun farklı demokrasi düzeyi vardır. Bu sürecin doğrusal bir düzlemde ilerlediğini söylemek genel bir ifadeyle yanlıştır. Ancak demokratikleşme ş üç sürecin, en azından bir kısmi bir gerçekleşmesi olmadan asla ortaya çıkmaz: Kişiler arası güven ağlarının kamu politikalarıyla bütünleşmesi; kamu politikalarının kategorik eşitsizliklerden yalıtılması ve özerk, zor kullanarak kontrol eden iktidar merkezlerinin, sıradan insanların kamu politikaları üzerindeki etkisini ve kamu politikalarının devletin performansı üzerindeki denetimini arttıracak şekilde bertaraf edilmesi ya da etkisizleştirmesi önemlidir(Tilly, 2011: 135).

Demokraside önemli olan birbirine az ya da çok güven duymaktır. Demokrasi bir savaş hali değildir ve hiçbir zaman da olamaz (Lipson, 1984: 82). İşte bu güven duygusu demokrasinin gelişmesinin en önemli unsurudur. Tarihte çok uluslu imparatorluklar için farklılıklar tehlikeli olmuş kısa süre içinde çıkan karmaşa ortamında azınlıklar bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Değişimler karşında ayak uyduramayan uluslar bu dönüşümü yaşamıştır. Özellikle Osmanlı imparatorluğu bunu en derin ayrılıklar halinde yaşamıştır. Dünyada yayılan özgürlük, eşitlik gibi söylemler azınlıkların ayaklanması için çıkış noktası olmuştur. Sağlanan güven ortamında ideal olan demokrasi gelişmiştir. En büyük örneği olarak İsviçre, Belçika, Kanada gösterilebilir. Burada farklı diller aynı anda kullanılabilir. Aralarında zorunluluktan doğan ortak noktada buluşma onlara, demokrasilerinde mutlak zafere yol açmıştır.

2. DEMOKRASİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Devletler var olduğundan bu yana yönetim şekilleri sürekli tartışılmıştır. En iyi yönetim biçiminin ne olduğu sorunu bu gün bile tartışılmaya devam etmektedir. Ancak demokrasi, halkın etkin olduğu bir yönetim şekli olduğu için tüm çağlarda ideal bir model olmuştur. Devletin varlığı ancak halkı ile birlikte anlamlıdır. O yüzden demokrasi temelinde bulunan eşitlikçi ve özgürlükçü özü itibariyle ideal yönetim biçimi haline gelmiştir.

Eski Yunan'dan günümüze çok çeşitli demokrasi uygulamaları görülmüştür. Ancak ilk olarak bilinmesi sebebiyle biz de burada Yunan demokrasisini bir başlangıç olarak alacağız.

Demokrasinin görüldüğü ilk toplum Yunan toplumdur. M.Ö 6-4 yüzyılları arasında belirgin biçimiyle Atina devletlerinde olgunlaşmıştır. O dönem hükümdarlarından biri olan Perikles şöyle demektedir: “Bizim, komşularımızın yasalarına benzemeyen bir çalışma sistemimiz vardır. Başkalarını taklit etmektense, onlara örnek oluşturuyoruz. Sistemimize, azınlık değil çoğunluk tarafından yürütüldüğü için, demokrasi deniyor. Özel anlaşmazlıklarımız olduğunda yasalar herkes için haklarda eşitliği sağlar. Fakat kamu alanında bir bireye verdiğimiz değer, statüsünden değil becerisinden kaynaklanır. Yoksul bir kimse de devlete verebileceği bir hizmet varsa itibarı yoktur diye hizmetten alıkonamaz. Ortak konularımızı özgür insanlara yakışan biçimde yönetiriz.” (Lipson, 1984: 20). Burada yapılan demokrasi açıklamasına baktığımızda evrensel bir demokrasi tanımı karşımıza çıkar. Yasalar tarafından güvence altına alınan bireysel haklar, çoğunluğun yönetimi ve eşitlikçi yapı. Tüm bunlar ideal demokrasinin nitelikleridir. Ancak o dönemde farklı tepkileri de beraberinde getirmiştir. Kendisi de bir aristokrat aileden olan Platon, demokrasiyi tehlikeli bulur. Eşitliği de bir hastalık olarak görür. “Bence demokrasi, fakirler, zenginlerin bir kısmını öldürüp diğerlerini kovduklarında ortaya çıkar. Geride kalanlara yurttaşlık haklarını ve yönetim görevlerini eşitlik temeli üzerinden dağıtırlar ve görevler kura ile dağıtılır” (Lipson, 1984: 23). Burada Platon' un üzerinde durduğu nokta eşitliğin herkese aynı oranda verilmesidir. Ancak herkese aynı oranda adalet, özgürlük, eşitlikçi yapı olarak benimsenen demokrasinin özüne ters bir söylemdir. Fakat çıkarları tehlikeye gireceği düşüncesi, azınlığın mutlak hâkim

olması gerektiği düşüncesi Platon' u bile bu sisteme karşı durmaya itmiştir. O dönemde Platon' un bu söylemleri demokrasiye bir saldırı olarak görülmüştür. Platon, özgürlükten bahseder ancak bunu konuşma özgürlüğü olarak görür. Zaten konuşma özgürlüğünün olduğunu, bunun dışında bir özgürlüğün gereksiz olduğunu söyler.

Aristo'ya baktığımızda demokrasi söylemlerine bir toplama yapmıştır. Demos tarafından demosun çıkarları doğrultusunda olan yönetimdir, diye tanımlama yapılır. Bu tanıma önemli kılan, demokrasiye sınıf yönetimi damgasını vurmasıdır. Egemen sınıf, çoğunluğu oluşturduğu halde onun üstünlüğü yine de ideal sistemi oluşturamaz, çünkü azınlık onu sömüren çoğunluğun merhametine terk edilmiştir. Demokrasi için söylenilebilecek en iyi şey, onun sapmaların en iyisi olduğudur (Lipson, 1984: 25). Aslında Aristo da bulunduğu ortamda belki de toparlayıcı olarak nitelendirilse de özgürlük anlayışının bir sapma olduğunu ancak mevcut yönetimler içinde en iyi sapmanın demokrasi olduğunu vurgulamıştır. Ancak burada Aristo'nun azınlığın, çoğunluğun tahakkümü altında ezileceği korkusu vardır. Bunu düşündüren o dönemde Platon' un hastalık olarak gördüğü eşitlik haklarını kazanan aristokrat sınıf dışındakilerin, diğerlerini ezerek haklarını zorla alacağı düşüncesi etkisinde kalışı olabilir. Şöyle düşünülebilir ki özgürlük öncesi toplumda zorba olan biri, özgürlük kazanılmasından sonra güçsüz ile aynı haklara sahip olacaktır. Bu durumda ezilenin özgürlüğünü kazanımından sonra haklarını kullanmasıyla zorbanın eski hükmü kalmayacaktır. Bir anlamda o dönemde ayrıcalıklı sınıftan birinin, demokrasinin işlemeye başlamasından sonra eşit olacağı korkusu hâkim olmuştur. Mutlak eşitlik istenilmemiştir. Aristo yönetimin ekonomik olarak belirlendiği sınıfların çoğunluğu oluşturduğundan bahseder. Halkın çoğunluğunun fakir oluşu ve azınlıkta kalan zenginlerin ise bunlar tarafından yönetilmek zorunda oluşunu bir sapma olarak değerlendirir. Burada ciddi bir yanlış söz konusudur. Zorba yöneticilere karşı düşünülen bir yönetim biçiminin, iktidara gelince kendileri de zorbalık yaparak azınlığın haklarını gasp edilebileceği düşüncesi ciddi bir yanılgıdır. Buradan anlaşılacağı üzere yönetimlerde seçimle ya da farklı yöntemlerde başa gelen yöneticiler, tüm halka eşit davranamayacağı, mutlak eşitliğin hayal ürünü olduğu anlayışı o dönemden bu yana geçerliliğini koruyan bir korku olmuştur. İşte demokrasiyi de ideal yapan özellikte budur.

2.1. Solon Yasaları

Solon yasaları ilk demokrasi girişimleri olarak göze çarpmaktadır. Ancak burada insanlar yasalara göre kendilerini devletin bekası için adanmaları dayanılmaz gelmiştir. Bu sebeple ilk girişimler halkın yönetimden soğumasına sebep olmuştur. Aristokrasi ve çevresi eşit ancak halkın jüri olarak hazır bulunması gerekliliği ve bunları yaparken de ücrete tabi olmayışları demokrasinin ilk günkü heyecanını yitirmesine sebep olmuştur.

Solon yasaları yukarıda da belirtildiği üzere despot hükümetlerden kurtulmak için yapıldı ancak yasaların insanlara verdiği yönetimde olma hakkı belli bir süre sonunda çekilmez olmuştur. Onun içindir ki doğrudan demokrasi yerini temsili demokrasiye bırakmıştır. İnsanlarda bulunan iradi oy hakkı ile halkın kendi kendini yönetmesi esaslı demokrasi ortaya çıkmıştır. Yunanda demokrasinin ilk örneklerine oy verme olarak rastlanılsa bile görünürde sadece belli bir yaşın üstünde erkeklerin oy hakkına sahip olması, kölelerin ve kadınların bu haktan mahrum olmaları demokrasi fikrinin aslında seçkinlerin demokrasisi olduğunun bir göstergesidir. Köle herhangi sosyal ve siyasal hakkı bulunmayan alınıp satılan ve Yunan toplumunda herhangi bir değer teşkil etmemesi böylece alınan kararların sadece seçkin halkın ekmeğine bal sürmekten başka hiçbir şey ifade etmemektedir. Burada Solon yasaları seçkinlerin yönetimi ve seçiminde örnek teşkil etmektedir. Demokrasinin gerekliliği olan eşitlik ilkesi burada yok sayılmıştır.

Demokrasiyi oy verme olarak değerlendirildiğinde Solon yasaları ve Yunan toplumunda demokrasi, çok fazla eksikliklerinin olmasına rağmen gerçekleştirilmiştir. Burada Yunan uygulaması bütün halkı kapsamayıp, sadece belli bir nüfus çoğunluğunun olduğu şehirlerde uygulanıyordu. Ayrıca halkın arasında Yunan dışından gelen insanlar köle statüsünde olduğu için kendilerinin seçme veya seçilme gibi herhangi bir hakları bulunmuyordu. Seçme seçilme hakkı yalnızca erkeklerde vardı. Ancak bahsedilen demokraside temel nitelik olan eşitlik ilkesi burada olmadığı için antik Yunan'da görülen bu uygulamaları basit demokrasi olarak nitelendirebiliriz.

Genel bir anlamda Yunan demokrasisinin ölçütlerine bakıldığında toplumsal bağlamda, yoksullar tarafından yapılan bir yönetimde, zenginlerin sömürüsü, köleliğin ortadan kaldırılışı ve kamu görevi için mülkiyetin ortadan kaldırılması, bireysel yeteneklere fırsat tanınması, çoğunluğun yönetimiyle sonuçlanacak şekilde, tüm yurttaşlar tarafından açık görüşme ile karar alınması söz konusu olmuştur. Yönetimsel sistemde kamu görevlilerinin çoğunluğuna kura ile atanması, tüm kamu görevlilerinin sorumlu tutulması ve yurttaşlardan oluşan büyük jürilerin olması söz konusudur. Felsefi idealler olarak nitelendirilen görüşlere göre ise de, olumsuz açıdan, cehaletin egemenliği olarak görülen eşitlik, itaatsizlik ve düzensizlik olarak görülen özgürlük, yasaların ve kamu görevlilerinin yetkisine boyun eğme kararları vardır (Lipson, 1984: 29).

Yunanda demokrasi aslında bir örnek olma amacıyla çıkmıştır. Ancak çok fazla tepki almıştır. Yasaların herkesi eşit kılması sorun oluşturmuş. Eşitliğin hastalık olarak görülmesi, cellâtle kurbanın aynı haklara sahip olacağı düşüncesi sorun oluşturmuştur.

2.2. Roma Demokrasisi

Roma demokrasisi parlamento oluşturma şeklindedir. Romalılarda demokrasi, seçimle değil aileden aileye geçen veya aynı aileden türemiş grupların hâkim olduğu bir yönetim şeklidir. Fakat Roma'nın yayılması ve topraklarında yaşayan insanların sayısı çoğalması yüzünden bu seçkin aileler grubu diğer insanlar karşısında aristokratlar sınıfını oluşturmuşlardır. Zamanla diğer insanlarda "Roma Vatandaşlığı" hakkını kazanınca vatandaşlar arasında hak eşitliği olmuştur. İmparatorluk devrinde başlayan ve Cumhuriyet döneminde devam eden, daima Roma'yı ve devleti yönettiği söylenen bir senatonun ortaya çıktığını görüyoruz (Saray, 1999: 4). Roma'da da demokrasinin parlamento oluşturmak olarak algılandığını söyleyebiliriz. Temelinde eşit oy olduğunu bildiğimiz demokrasi Roma'da vatandaşlık alan Roma vatandaşlarının oluşturduğu bir parlamentonun, demokrasiyi o dönemde temsil ettiğini söyleyebiliriz. Ancak bu bizim bu günkü anlamda düşündüğümüz demokrasiden daha basit bir yapıdadır.

19.yüzyıla gelindiğinde bu dönemin başında antik yunan geleneğinde olan demokrasi düşünceleri egemendi. Demokrasi günlük anlamda hakaret içerikli kullanılmaktaydı. Sadece İngiltere, Birleşik Devletler ve İsviçre’de demokratik eğilimler taşıyan kuruluşlar vardı. 20. yüzyılın başında ise demokratik inancın başarıları her yerde görülmekteydi. Demokrasi bu dönemde ölçek değiştirmiş, boyutları büyümüş, ufukları genişlemiştir (Lipson, 1984: 48). Eski yunandan kalma gelenekler bir süre devam etse de artık sömürü halkı olmak istemeyen halklar demokrasinin eşitlik ilkesinin kendilerinin kurtaracağı düşüncesi hakimdi. Özellikle Fransız ihtilali ile birlikte eşitlikçi söylemler dünyanın dört bir yanına hızla ilerlemiştir. Azınlıkların hâkimiyeti altında bulunduğu imparatorluklardan sıyrılmaları dünyadaki bütün azınlıklara örnek teşkil etmiştir.

2.3. Türk Demokrasisi

Türklerde ilk demokrasi örneklerine Cumhuriyet döneminden önce rastlıyoruz. Basit anlamda oy kullanma ya da meclis oluşturma olarak algıladığımızda Türklerde de bu şekilde bir yönetimin olduğunu görmekteyiz. Türklerde “töre” tüm sosyal hayatı düzenleyen kurallardır. Bu kuralların görüşülüp karara bağlandığı “toy” adı verilen meclisler vardır. Bu meclisler tüm Türk devletlerinde görülmüştür. Bu meclisler devleti ilgilendiren siyasi, askeri, iktisadi ve kültürel meselelerin görüşülüp karara bağlandığı yerlerdir (Sağlam, 1999: 13).

Bu meclislere Toygun adı verilen toya ait demek olan yöneticiler seçilirdi. Bu gösteriyor ki toylar bu günkü anlamda meclisin temellerini oluşturmaktaydı. Çünkü bu toyda sadece hükümdar ailesi değil toya ait herkes seçilebilirdi. Bu bağlamda Türkler toy meclislerinde töre etrafında birleşip bir devleti yönetmişlerdir. Bu günkü anlamda bir meclis ve bu mecliste hakanın tek başına bir karar yoktur veya alınan kararı tek başına iptal etme çok nadir durumlarda gerçekleşmiş olması demokrasinin Türkler arasında da benimsenmeye çalışıldığının bir göstergesidir.

İslamiyet’in kabulüyle birlikte ile de daha ilerlemiştir. Çünkü Türk töresi ve islamiyetin öğretileri birbirine benzemektedir. İslamiyetin adalet, eşitlik, hoşgörü anlayışı töre ile birleşerek, demokrasinin temel dinamiklerinin gelişimine

ortamı hızlandırmıştır. Meclislerde alınan kararlar, hükümdar tarafından ender olarak değiştirilirdi (Sağlam, 1999: 17). Buradan anlaşılacağı üzere Türkler, İslamiyeti kabul ettikten sonra da devleti diktatörce değil, meclisin aldığı kararlara göre yönetmişlerdir. Türklerin arasından da en fazla Türkmenler, demokrasi fikrini düzenli uygulamaya gayret etmişlerdir. Bölgeyi ziyaret eden bir Macar âliminin deyimine göre eşitlik sadece erkekler arasında değil, kadınlar arasında da vardır (Sağlam, 1999: 23). Bu anlayış bugün demokrasinin temelleri olarak görülen Yunan demokrasisine gönderme yapar. Türk demokrasisinin temelinde hürriyet fikrinin oluşu, göçebe Türk aşiretlerini yerleşik hayata geçirmiştir. Türk aşiretlerindeki bu fikir onları demokrasinin ya da çoğulcu düşüncenin tabana da yayıldığı en güzel örneği olmaktadır.

2.4. Osmanlı' da Demokrasi Hareketleri

Osmanlılarda duruma bakıldığında ise bugünkü anlamda meclise yakın bir uygulama şeklini görmekteyiz. Divan-ı Hümayun adı verilen mecliste bugünkü anlamda bakanlıklar mevcuttu. Meclis yapısı düşünülünce Osmanlı bu yapıda ülkeyi uzun süre sorunsuz olarak yönetmiştir. Ancak divandaki yöneticiler halkın arasından seçilmezdi. Bu yapı itibariyle demokrasi yönetimi söz konusu olmamıştır. Ancak Osmanlı devleti, bir takım algıların da değişmesine sebep olmuştur. Çünkü yedi asır dünyaya hükmetmiş bir devletin izlediği politika önemlidir. Devlet nasıl bir yönetme politikası izledi ve bu kadar süre ayakta kalabildi? İşte bu soru yönetim şeklinin önemli olduğunu, ancak yönetici vasıflarını da öne plana çıktığını gösterir. Aslında bunun arkasında devlet adamı deneyimi vardır. Osmanlıda divana seçilecek insanlar ciddi bir eğitim sonrasında görev alabilmektedir. Sadrazamlardan Sokullu Mehmet Paşa bir devre adını verecek nitelikte idi. Sadece Sokullu Mehmet Paşa için geçerli değil bu durum 17. yüzyılın sonuna kadar bu şekilde devam etmiştir. Osmanlı devleti ne zaman kendi değerlerini yitirmeye başladı işte o zaman yönetimde de aksaklıklar ortaya çıkmıştır. Özellikle Tanzimat ile başlayan sorunlar daha sonrasında düzeltilememiş ve devletin çöküşü engellenememiştir. Çöküşün çeşitli siyasi, sosyal, ekonomik sebepleri de vardır. Ancak Osmanlı'nın imzaladığı Tanzimat Fermanı devletin çöküşünü hızlandıran temel etkenlerden biri haline gelmiştir.

Batıda filizlenen Fransız Devrimi'nin etkisiyle tüm dünya dönüşüme sahne olmuş ve bundan en çok etkilenen devletler arasında Osmanlı ilk sırada yer almıştır. Özellikle eşitlik ve özgürlük düşüncesi bünyesinde bulunan azınlıklara, bağımsızlık hakkını sağlamıştır. On sekizinci yüzyılın getirdiği bu değişim karşısında devletlerin ayakta kalması için azınlıklara tavizler verilmeye başlanmıştır. Çeşitli anlaşmalarla azınlıklar, kendilerini toplumdaki ayrıştırmaya başlamış, devlet adamları bu süreci en az zararla atlattıkları için yönetme güçleri sınırlandırmak zorunda kalmıştır.

Osmanlı devletinde anayasal süreç Fransız ihtilalinin etkisiyle hareketlenmeye başlamıştır. Egemenliğin paylaşımı, azınlıklar ile başlamış daha sonra tüm Osmanlı toplumuna aydınlar aracılığıyla yayılmaya başlamıştır.

Kısaca ilk anayasal girişimler şöyle özetlenebilir:

2.4.1. Şer'i hüccet:

Bu sözleşme, padişah IV. Mustafa'nın tahta çıkışında, nizami cedit'in kaldırılması sırasında, Sultan ile kulları arasında kurulacak yeni ilişkilerin ana koşullarını belirleyen bir nevi ant niteliğindedir (Çavdar, 2004: 23). Bu sözleşmede Sultan, kulları üzerindeki haklarından feragat etmiştir. Bir anlamda kendini sınırlandırmıştır. Egemenliğin paylaşımı noktasında ilk adımlar olarak şer'i hücceti görebiliriz.

2.4.2. Sened-i ittifak:

Şer'i sözleşmeye oranla daha geniş ve etkili bir egemenlik paylaşımı belgesidir. 17. yy'da yaşanan ayaklanmaların sonucunda Anadolu ve Rumeli' de ağalar, beyler vb. küçük, bir anlamda otonom beylikler kurmuşlardı. Ayan, derebeyi ve beylerin, daha genel bir deyimle Osmanlı toprakları içindeki hanedanların yetki ve hakları ile merkezi hükümet arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla bir "Meşveret" meclisinin toplanmasına karar verildi. Mecliste uzun tartışmalardan sonra Sened-i ittifak imzalanmıştır (Çavdar, 2004: 24). Ancak çeşitli sebeplerden dolayı bu senede hanedan ve padişah itibar etmemişlerdir. Tüm eksikliklerine rağmen bu Sened anayasal sistemin varlığına işaret etmektedir. Bu Senedle Osmanlı padişahlarının yetkilerinin sınırlandırıldığını ve anayasal

düzenin eksik de olsa benimsendiğini göstermektedir. Bu Sened bu gün hükmünü yitirmiş olmasına rağmen Türk anayasa hukuku açısından önemini korumaktadır.

2.4.3. 1839 Tanzimat fermanı:

Osmanlı padişahının egemenliğini sınırlayan ve bu sınırlamayı tüm halka duyuran ilk belgedir. Tanzimat bir anlamda Mehmet Ali Paşa sorununa karşı Osmanlı bürokratinin padişahın çevresinde kenetlenerek yeni düzen kurma çabasıdır (Çavdar, 2004: 25).

Tanzimat bildirisinde 3 temel nokta vardır:

—Padişahın kendi egemenlik hakkını sınırlandırması,

—Kişiye bağlı can, mal ve onur korunurluğu haklarının padişahın egemenlik alanından çıkartılıp yasal düzenlemelere bağlanması,

—Yürütmenin “Mevad-ı Esasiye” olarak nitelenen ilkeler uyarınca düzenlenecek yasalarla çalışması (Çavdar, 2004: 25). Bu ferman, Osmanlı toplumunda din ayrımı gözetmeksizin bütün halkın eşitliğini sağlayan bir sözleşme olmuştur. Ancak burada batı etkisi de görmezden gelinemez. Bu ferman Osmanlının dışa bağımlılığını arttırmıştır. Çünkü azınlıkların arkasında batılı devleti parçalamaya dönük düşünce vardı. Batılı güçler tarafından desteklenen azınlıklar ve dolayısıyla Osmanlı ülkesi sınırlarında söz söyleme hakkını bulan batı, bu ferman sayesinde Osmanlı devletine istediklerini yaptırma gayreti içinde olmuşlardır.

2.4.4. 1856 Islahat fermanı:

Bu bildirge, Tanzimat fermanında belirtilen yeni yaklaşımların istenilen sonucu vermemesi halinde ortaya çıkacak sorunları çözüme organı noktasında gerekli karar merciinin oluşturulmamasından kaynaklanan sıkıntıları gidermek için yayınlanmıştır. Bu bildirge Tanzimat fermanından farklı olarak düşünülmüş bir program değildir. Daha çok Tanzimat fermanında alınan kararların bir anlamda teminat altına alındığının göstergesidir.

1856 fermanı, yerel yönetimler ve cemaat meclislerinde halkın temsil edilmesi düşüncesini tartışmaya başlayan ilk resmi bildirgedir. Fakat bu temsil sistemi, o günün koşulları içerisinde, Müslüman halktan çok Müslüman olmayan tebaa için etkendi. Bu özelliğinden ötürü 1856 ıslahatı için dışa dönük, Hıristiyanlara yönelik ıslahat da denilmektedir (Çavdar, 2004: 26). Görüldüğü üzere Osmanlı toplumunda batı etkisi yoğun biçimde hissedilmektedir. Fransız ihtilalinin etkisiyle azınlıklar arasında yayılan bağımsızlık fikri o dönemde Osmanlı devletine ciddi zararlar vermiştir. Nitekim kısa bir süre sonra dünyada yayılan bu fikir akımlarının etkisiyle Osmanlı devleti topraklarının büyük bölümünü batılı devletlerin sömürgesi haline gelmiştir. Bu bildirgede yer alan yabancıların Osmanlı devletinde toprak sahibi olmasını kolaylaştıran karar batının bu devleti tamamen yok etmek istediklerinin en önemli işaretidir. Bu aynı zamanda batı kapitalizminin Osmanlı topraklarına da girişinin de tarihidir. Böylelikle Osmanlı aydını burjuva kültürünün etkisi altında kalmaya başlamıştır. Görüldüğü gibi, fermanlar demokrasi adı altında batı emperyalizminin etki sahasını genişletmesine politikasından başka bir anlam içermemektedir. Yine de biz bu fermanları Osmanlının demokrasiyle kısmen de olsa tanışma faslı olarak değerlendirebiliriz.

2.4.5. Tasvir_i Efkâr gazetesi ve Şinasi Efendi'nin batıcı yaklaşımları:

19. yy' da Osmanlı aydınlarına Avrupalı anlamda düşünmeye sevk eden şair Şinasi'dir. Dönemin devlet adamları tarafından Avrupa'ya gönderilen Şinasi Efendi, bu dönemden sonra Osmanlının etkisinde kalacağı meşrutiyet fikrinin yayılmasına sebep olmuştur. Çıkardığı tasvir_i efkâr gazetesi Osmanlı toplumunda açıkça söylenemeyen ulus, özgürlük, kamuoyu gibi düşünceleri dile getirerek halkın da ülke sorunlarına çözüm getirebileceğini dile getirmiştir. Şinasi Efendi gazetede çıkan ilk yazısında : “Devlet, ulusun temsilcisi olarak işleri yönetir ve ulusun gönenci için çalışır. Ulus da söz ve yazı yardımıyla kendi esenliği konusunda görüşlerini açıklama hakkına sahiptir.” Böylece kamuoyu kavramı ve devletin mümessil olduğu yaklaşımı ortaya atılmaktaydı (Çavdar, 2004: 30). Şinasi efendinin bu söylemleri, halkın da devlet yönetiminde söz sahibi olmasını gerekli gördüğünü ortaya çıkarmaktadır. Söz ve yazı olarak düşünceleri ifade edilmesini gerekli gören bu görüş kısa zamanda Osmanlı aydınları arasında popüler olmuştur. Böylece Tasvir_i Efkâr gazetesi Osmanlı aydınlarının bir arada

toplanıp, yapılması gereken reformlar üzerinde düşünme alanı oluşturmuştur. Özgür düşüncenin Osmanlı toplumunda da gerekli görüldüğünün önemli bir işaretidir.

O dönemde Şinasi Efendi ile birlikte Namık Kemal de Meşrutiyet düşüncesini savunanlar arasındadır. Muhbir gazetesi iktidar muhalifliği yapmakta ve bir an önce meşrutiyetin ilan edilmesi noktasında baskılar yapmaktadırlar. Bu aydınlar yeni Osmanlılık düşüncesi etrafında meşrutiyetin ilanı konusunda hem fikir olmuşlardır. Yeni Osmanlılar Türkiye’de demokratik anayasal hareketin düşün temelini atmışlardır. Sergiledikleri mücadele o günün şartları altında toplumun sosyal siyasal ve ekonomik ilerlemesini amaçlıyordu. Bu açıdan yeni Osmanlılar Türk demokrasi tarihinde önemlidir.

Yeni Osmanlı aydınları içinde Namık Kemal’in meşrutiyet istenci daha fazla ön plana çıkmıştır. O meşrutiyeti tanımlarken tamamen batıdan aktarılan bir yönetim şekli değil Osmanlı toplumunun İslam kültürünü de hesaba katarak bir açıklama yoluna gitmiştir. Niyazi Berkes’e göre Namık Kemal “ Meşrutia rejimini kabul, batı rejimlerini taklit etmek değildir. Bu İslam’ın şariat hükümlerinin, icmai ümmetin sorunlarının zamanın koşullarına göre değişebilir oluşunda ötürü mümkündür. İslam’da nereden gelirse gelsin (isterse Çin’ den gelsin) nerede bir ilerleme varsa onu almak bize emredildiğinden geri dönme, ya da bulunduğumuz durumda kalma zorunluluğu yoktur. Sırf batıda denendiği ve tutulduğu için meşrutia rejiminin yenisini icada lüzum yoktur. Bizim geçmişimizde zaten vardır.” Konuya böyle oydaşmacılıkla yaklaşıldığında yani:

“İslam ve Osmanlı kavramlarını çevirme çabası içinde Namık Kemal gerçekte anayasa rejimini değil, despotizmi; halkı değil ümmeti; halk iradesini değil biatı yapan ve halkla hiçbir ilişkisi bulunmayan ‘ çözüme ve bağlama ’ yerlerini; halk rızasını değil, icmai temsil eden fetvayı savunmakta olduğunu gözden kaçırmıyordu” (Çavdar, 2004: 40).

1876 anayasası demokrasi tarihinin önemli bir ayağıdır. O dönemde Rusya’da bile bulunmayan anayasal sistem ülkeler nezdinde büyük yankı uyandırmış nitekim bu anayasanın yapıcıları kısa sürede tasfiye edilmiştir. Dönemin padişahı II. Abdülhamit Meclisi çok geçmeden tatil eder. Bilindiği gibi bu tatil otuz yıllık bir tatildi. Bu ilk meclis kısa da olsa çalışmıştır. Ancak verilen uzun ara kısmen uygulanan demokrasinin sekteye uğramasına yol açmıştır.

2.4.6. Jön Türkler:

Bu düşüncenin çekirdeğini Yeni Osmanlılar olarak adlandırılan Namık Kemal, Şinasi gibi aydınların fikirleri oluşturuyordu. Jön Türklerin temel düşünceleri daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak adlandırılan bir örgüt içinde işlemeye başlamıştır. Örgütün temel düşüncelerine bakacak olursak yeni Osmanlıların üzerinde durduğu meşrutiyet fikrinin yeniden canlanması hedeflenmiştir. Çavdar' a göre bu örgütün amaçları genel olarak şu şekilde sıralanabilir:

—Adalet, eşitlik, özgürlük başta olmak üzere insan haklarını çiğneyen, tüm Osmanlıların ilerleme ve genişlemelerine engel olan ve vatanı yabancıların ellerine bırakan şimdiki hükümetin hareketini değiştirmek üzere, kadın- erkek tüm Osmanlılara açıktır.

—Örgütün amacı toplumun çıkarlarını sağlamaktır. Arada mülkiyet, kavmiyet, cinsiyet, mezhep taraftarlığı yoktur. Üye oyunda özgür ve bağımsızdır. Toplumunu genel çıkarlarından başka hiçbir şeyle kayıtlı değildir.

—Örgütün görevleri, şimdiki hükümetin yerine insan haklarının koruyucusu ve uygarlık yolunda ilerlemenin gereği olan Meşrutiyet yönetimini geri getirmek ve korumak, genel eğitimin ilerlemesine, tüm insanlık ve uygarlığa hizmet etmektir. Bu hayırlı amaçlara varılmasına engel olanlara ve örgütünü ne türden olursa olsun zarar ve tehlikeye uğratanlara vatan düşmanı gözüyle bakılacaktır.

—Örgüt, Osmanlı sülalesinin saltanat ve hilafet haklarını kabul etmektedir. Ne ki hanedanın şeriata ve yasalara aykırı hareketinde bulunması, meşrutiyeti kabul etmemesi ve medeni haklar ile insan haklarını korumaması durumunda, yasalara ve şeriata uygun olarak gerekli önlemler alınacaktır.

—Osmanlı hükümeti bağımsızlıktan ve ilerlilikten yana eşitçi bir hükümet halini aldıktan sonra, örgüt, devletin politik bütünlük ve bağımsızlığını, eğitimin yayılmasını, ahlakın yükseltilmesi, zenginliğin artırılması, ticaretin çoğalması ve bayındırlık gibi, vatan ve ulusa ruhça ve maddeten yararlı her türlü girişimde hükümete yardım etmeyi ve onu arkalamayı kutsal bir görev sayar.

Görüldüğü gibi örgütün temel düşüncesi bağımsızlık ve eşitlikçi bir devlet politikası oluşturmaktır. O dönemde Rusya da yaşanan devrim Jön Türkleri de etkilemiştir. Lenin'in "Dünya kapitalizmi ve 1905 Devrimi Asya'yı kesinlikle uykusundan uyandırdılar. Ortaçağ durgunluğu içindeki yüzlerce milyon ezilen, horlanan insan, demokrasi için en insanca hakları için savaşa ve yeni bir yaşama doğru uyandılar." sözleri dikkat çekmiştir (Çavdar, 2004: 89). İşte bu söylem eşitlikçi ve özgürlükçü Jön Türkleri harekete geçirmiştir. Osmanlı halkına o dönemde Rusya da yaşanan bu demokrasi mücadelesini duyurmaya çalışan çeşitli yayınlar yapılmış ancak kısa bir süre sonra bu yayınlar yasaklanmıştır. Jön Türkler, o dönemde halkı ayaklandırmaya Doğu Anadolu' dan başlamıştır. Çünkü Rusya da yaşanan olaylar en fazla Erzurum bölgesinde bilinmekteydi. Burada etkili olunabilir düşüncesiyle örgütlenmeler buralarda sıktı. 1907 de Erzurumda dağıtılan bildiride şunlar özetle vurgulanmaktaydı:

—Sultan'ın her gün artan ceberutluğu

—Bürokrasinin üst kademelerindeki yozluğun, ceberutla işbirliği yapmanın halk açısından ortaya çıkardığı olumsuz durumlar,

—Emperyalizmin artan etkisi

—Halk üzerindeki baskılar (Çavdar, 2004: 93).

Bunlar temel alınarak Müslüman- Hıristiyan tüm halk toplu eyleme geçmesi gerekliliği üzerinde duruluyordu. Bunun yanı sıra Jön Türklerin örgütlenmeleri Rumeli'de de devam etmektedir. Mustafa Kemal de Rumeli örgütlenmesi içerisinde yer almıştır. Rumeli, bütün Meşrutiyet yanlısı kitle tarafından bütünleşme merkezi haline gelmiş, burada örgütler Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti çatısı altında birleşmiştir.

Son olarak Jön Türklerin çokça eleştiri alan yapısını özetleyecek olursak:

—Herhangi bir sınıfsal tabanının olmaması,

—Dayanması gereken Türk milli burjuvazisiyle yeterli bağları kuramaması,

—Asker- sivil bürokratların örgüt içinde etkili oluşu,

—Yapay ve tutarsız antiemperyalist görünüme sahip olması,

—Rus devrimi ve İran meşrutiyet hareketi gibi dış devrim hareketinden uzak kalmaları, bu hareketi doğuran sosyoekonomik ve düşünsel öğelerden uzak kalmaları,

—Osmanlı vatandaşlığı kavramını, ülkenin birliği açısından sürekli savunmaları,

—Birliğin korunmasını sağlamaları açısından Osmanlı hanedanı aracılığıyla Müslüman- Türk egemenliğini sürdürmeyi istemeleri (Çavdar, 2004: 101). Jön Türkler kendi söylemleri ve ortaya çıkan bu tablo ile değerlendirildiğinde çelişkili kararları olmuştur. Eşitlik ve özgürlükçü söylemlerine karşın Osmanlı hanedanı aracılığıyla Müslüman ve Türk egemenliğini sürdürmek istemiştir. Ayrıca düşüncede etkili olan sınıfın askeri ve sivil bürokrasinin oluşu, halkı bu örgütte etkin kılmamaları da ayrıca eleştiri noktasıdır. Buna rağmen Jön Türkler meşrutiyeti bir kere daha kabul edilmesini sağlamışlardır.

2.4.7 II. Meşrutiyet dönemi:

1908'in mayıs ayında Manastır yöresinde asker artık ayaklanmaya, halkı da aynı oranda huzursuz etmeye başlamıştır. Daha sonra bu ayaklanmalar, Kosova ve Selanik vilayetlerinin bütün halkına ve orada bulunan bütün er ve subaylara sıçramıştır. Bakanlar kuruluna sürekli telgraflar gönderilerek Kanuni Esasi'nin ilanı edilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Ancak bakanlar kurulu padişah Abdülhamit'in tepkisinden korktukları için önce gündeme getirilmemiş ancak artan baskılar sebebiyle Padişaha söylenmiştir. Abdülhamit bu isteğin aleyhinde olmadığını söylemesi üzerine, bakanlar kurulu kararıyla Meclis_i Mebusan açılması kararı alınmıştır. Bu kararın padişah tarafından onaylanmasıyla Kanuni Esasi (II. Meşrutiyet) 24 Temmuz 1908'de ilan edilmiştir.

Meşrutiyetin ilanıyla özgürlük ve hürriyet dalgası bütün yurttaki esmeye başlamıştır. İlk olarak işçi grevleri ve kadın haklarını ön plana çıkaran söylemlerle etkisi hissedilmiştir. Aynı şekilde basında da sansür büyük ölçüde kalkmıştır.

1909'dan sonra basında da muhalefet ortaya çıkmıştır. Mecliste İttihat ve Terakki etkisini sürdürmeye devam ederken bir taraftan da karşıt gruplar İttihat ve Terakkiyi eleştirmeye başlamışlardır. Aynı zamanda meşrutiyete kadar olan şeriat yönetiminin taraftarları da durumdan rahatsız olduklarını bu cemiyete hissettiriyorlardı.

Görüldüğü gibi demokrasi kültürü bu dönemde kendini muhalefet çizgisinde sürdürmeye devam etmiştir. Basında sansürün kaldırılmasıyla özgür düşünce kendini hükümet aleyhinde sert eleştiriler yaparken bulmuştur. Nitekim bu muhalefet kültürü, demokrasinin özü ve temel gereksinimi doğrultusunda atılmış önemli bir adım olmuştur.

Bu dönemde ki seçim algısına baktığımızda iktidar yanlısı bir sistem göze çarpmaktadır. Yapılan seçimler adil, genel ve eşit oy ilkesini kapsamıyordu. İktidarın altında bulunan kolluk kuvvetleri çoğu zaman seçimlere müdahalede bulunup baskı altında halka oy kullanmaya sevk etmişlerdir. “Sopalı Seçim” İttihat ve Terakki Cemiyetinin o dönemde baskı ile yaptırdığı seçime verilen isimdir. Artık iktidar, muhalefeti susturmak için ve kendine alternatif bir iktidar gücün çıkmaması için seçimleri lehine çevirmeyi her zaman yapmıştır. Nitekim seçim sonucu İttihat Terakkinin istediği gibi olmuştur. Demokrasiyi, özgür seçim ve eşit oy hakkı olarak değerlendirdiğimizde Osmanlının son dönem anayasal girişimleri iktidar eliyle sekteye uğratılmıştır. İttihat Terakkinin demokrasiye inancı doğrultusunda yaptığı seçimlerden galip çıkması, hükümeti kurma ve devleti yönetme işini bir anda kendi taraflarına geçmesine sebep oldu. Ancak kısa süre sonra dünyaya yayılan I. Dünya Savaşından, Osmanlı da nasibini almıştır. Savaşa Almanların yanında girmeyi kabul eden yönetim, kısa süre sonra savaşın yükünü kaldıramayıp istifa etmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu bize itihat terakki cemiyetinin tabanının sağlam olmadığını, köklü bir siyasi bilincin olmadığı ve dolayısıyla tepeden idare yönetiminin de bu şartlar altında başarıya ulaşamayacağını göstermiştir.

2.5. Cumhuriyet Türkiye'sinde Demokrasi Algısı

Bu dönemi, Türkiye'de demokrasi kültürünü yerleştirme adına yapılan çok partili hayata geçiş denemeleri üzerinden değerlendireceğiz. Çünkü demokrasi

kültürü, oy verme, seçme ve seçilme olarak değerlendirildiğinde büyük bir bölümün parti denemelerine ayrılması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

İlk partileşme basit düzeyde gruplar olarak mecliste karşımıza çıkmaktadır. Tesanüt Grubu, Halk Zümresi ve Islahat Grubu, Müdafaa-i Hukuk Grubu, İstiklâl Grubu adlarında gruplar oluşmuştur. M.Kemal, 151 milletvekili ile Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kurmuştur. Başkanı da M.Kemal olmuştur. Mecliste Birinci ve İkinci Grup adlarında ayrılmalar meydana gelmiştir. Seçimlerin yenilenmesi kararı alınmıştır (1 Nisan 1923). Seçimden sonra M.Kemal, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu yerine, Halk Fırkası'nı kurmuş (9 Eylül 1923), başkanlığına da M.Kemal seçilmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra parti "Cumhuriyet Halk Partisi" adını almıştır. Bu parti, cumhuriyetin ve dolayısıyla Türkiye'nin ilk ve en uzun ömürlü partisi olmuştur. Zaman zaman içerisinde muhalif seslerin çıkması sebebiyle parti ayrılmış ve içinden farklı karakterli siyasi oluşumlar çıkmıştır. Lozan Antlaşması'nın onaylanması, Cumhuriyet'in ilan edilmesi, halifeliğin kaldırılması, 1924 Anayasası'nın kabul edilmesiyle Meclis üyeleri arasında çeşitli görüş ayrılıkları görülmeye başladı. Meclisteki tartışmalar grupları iyiden iyiye belirginleştirmiş, özellikle yapılan inkılâplar ve zemini oluşturulan inkılâplar konusunda demokratik tutumlu ikinci grup ile dikta uygulama yanlısı iktidar sürekli karşı karşıya geliyordu. Buradaki muhalefet daha çok inkılâpların şekli ve zamanı konularında ortaya çıkıyordu. Zamanla daha da belirginleşen bu muhalefet grubu, kendilerinin de mensubu buldukları Halk Fırkası'nın icraatlarını sert bir şekilde eleştirmeye başlamıştı. Bu icraatları benimsemeyen kişiler tabii olarak Halk Fırkası içerisinde yer almayı da uygun bulmuyorlar ve istifa etmeyi düşünüyorlardı. Bunun üzerine Kazım Karabekir, Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Refet (Bele), Adnan (Adıvar) ve Rauf (Orbay) öncülüğündeki muhalif grup Halk Fırkası'ndan ayrıldılar. Millî Mücadele'nin liderlerinden Kazım Karabekir Paşa anılarında şöyle demektedir: "Tıpkı Cumhuriyetin İlanı'nda olduğu gibi, Hilafetin lağvı ve hanedanın hudut dışı edilmesi kararı da birkaç kişi arasında kararlaştırılıyor ve Halife, benim mıntıkamda olmasına rağmen bana bu hususta bir haber dahi verilmiyordu." Halifeliğin kaldırılmasından sonra Meclis'teki muhalefet fırkalaşmaya doğru gitmiştir. Hatta Ekim 1924'te gazetelerde bir muhalif fırkadan bahsedilmektedir. Muhalefetin oluşması ve partileşmesinde en

büyük unsur ülkede, diktatörlüğe doğru bir gidiş olduğu yolundaki inançtı. Mustafa Kemal Paşa'nın ve fırka ileri gelenlerinin artan nüfuzu, parti üyelerinden bazılarının memnuniyetsizliğine yol açmıştı. Bunun sonucu olarak da kurulmakta olan otoriteye sınır çizilmesi ihtiyacı doğuyordu. Zafer sonrası gidişattan memnun olmadıkları ve şahsen politikada etken olamadıkları intibasını taşıdıkları için Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan ayrılan bu grup, 1924 Anayasası'nın çok partili rejime geçmesine imkân tanınmasından da istifade ederek, 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurdular. Millî Mücadele sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında ilk halkayı teşkil eden bu kişiler tarafından kurulan TCF; muhalefet kontrolü olmaksızın bütün kuvvetlerin Meclis'te toplanmasını otoriter bir idare doğuracağı düşüncesini taşıyordu. Bu sebeple parti, Meclis'te tesirli bir muhalefet yaparak demokratik bir denge kurmak amacıyla cumhuriyet dönemi siyasî tarihinde kurulmuş ilk muhalefet partisidir. Yeni partinin başkanı Kazım Karabekir, ikinci başkanı Rauf Orbay Bey, genel sekreteri Ali Fuat Cebesoy olmuştur.

Muhalefetin seslerinin artarak devam etmesi tek partili yönetimi rahatsız etmiş ve o dönemde çıkan Şeyh Sait ayaklanması bahanesiyle parti ve çalışmaları sona erdirilmiştir. Bu dönem içerisinde Halk partisi kendine yönelik bütün muhalif sesleri susturma politikasını benimsemiştir. Özellikle özgür düşüncenin temsili olarak nitelendirilen gazeteler ve yazarları hakkında yapılan suçlamalar çok dikkat çekici olmuştur. Hatta bu süreçte cumhuriyet gazetesi çıkarılarak (Atatürk'ün isteği doğrultusunda) basın bir anlamda başıboş bırakılmamıştır.

Muhalefetin en büyük eleştirisi Cumhuriyetin demokrasi rejimini benimsemesi noktasında olmuştur. Tanin gazetesinde çıkan bir yazıda Hüseyin Cahit: “Halk Fırkasının demokrattığı dudaklarındadır. Demokrasiye dayanmadıkça Cumhuriyet olamaz” diyordu (Çavdar, 2004: 294). Demokrasi denilen halkın iradesini kurmak için milletten oy almışlar ve seçilmişlerdi. Eleştiriler bu noktada birleşmiştir. Alınan bu oylar milletin çıkarlarını savunma noktasında kullanılmamış, şu ya da bu makama gelebilmek için kullanıldığı eleştirilmiştir. Muhalif seslerin birleştiği Cumhuriyet tanımı halkın egemenliğini kayıtsız ve şartsız gerçekleştirecek olan bir başka yönetim şeklinin olmayacağı kanısındır.

Bir başka muhalefet olarak nitelendirebileceğimiz parti de Serbest fırkadır. İnkılâpların yapıldığı dönemde işlerin sıkıntıya girmesinden korkan CHF, bu muhalif partinin kurulmasında ön ayak olmuştur. Bu muhalif parti görünürde bir nefes alma politikasından ibaretti. Kuşkusuz bu muhalif partinin ipleri Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının elinde olacaktı (Çavdar, 2004: 329). Görevi ise iktidara yol göstermek ve toplumun yaralarına parmak basarak iktidarı yönlendirme görevini üstlenecekti. Ancak SCF'nin İzmir'de yaptığı konuşma iktidarı önemli ölçüde düşündürmüştür. Halkın SCF'ye olan ilgisi büyük olmuştur. Ancak bu parti de diğer muhalefet partileri gibi kapatılmıştır. Bu olay bize şunu göstermektedir ki; toplumda yaygın rahatsızlık ve bunalım söz konusu olduğu zaman yükselen muhalefetin, iktidarı denetlemesi mümkün değildir. Muhalefetin olmadığı toplumda demokrasi istekleri halk arasında ortak bir düşüncede birleşmeye gidebilir. Ayrıca tek partinin baskısı altında ezilen yığınlar, kendilerini bu durumdan kurtarabilecek (kısa vadede de olsa) kişilerin arkasında durabilmektedir.

Hiç kuşkusuz ki en önemli muhalefet Demokrat parti muhalefeti olmuştur. CHP Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı Atatürk 1938'de hayatını kaybedince yerine seçilen İsmet İnönü, II. Dünya Savaşı başlayınca (1939), eski devrin küskünlerini de etrafında toplayarak ülkede, savaş günlerinin yıkıcılığı yanında birçok başlılığın çıkmasına engel oldu, bunda başarılı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Savaşın özellikle ekonomiyi kötü yönde etkilemesi, büyük kentlerde karaborsacılığın ortaya çıkması, sermayenin belirli ellerde toplanmasını kolaylaştırdı ve bu, bir Kent Burjuvazisi oluşturdu. Kırsalda, genç nüfusun silâh altına alınması küçük ve orta büyüklükteki çiftçinin üretimini düşürdü. Büyük toprak sahipleri arzı kendileri kontrol etmeye başladı. Artan talep karşısında arzdaki daralma enflasyonu ve hayat pahalılığını arttırdı. İktidarın önlem olarak düşündüğü çözümlerden ilki Varlık Vergisi oldu. Diğer önlem ise Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu idi. Bu kanunla büyük toprak sahiplerinin toprakları bölünerek, küçük çiftçiye destek sağlamak hedefleniyordu. Ancak bu, Devletin Türkiye'deki bütün arazilerin zaten %70'ten fazlasına sahip olduğunu bilen toprak sahiplerini muhalefet saflarına kanalize etti. İsmet İnönü'nün devletçilik uygulamaları sonucu oluşan ekonomik darboğaz zaten toplumu da aynı yöne iletmiş durumdaydı. II. Dünya Savaşı 1945 de demokrasilerin zaferi ile son

bulduğunda Türkiye bu durumda idi. Aynı zamanda savaşın sonlarına doğru ülkede özellikle basın ve aydın çevrelerde, demokrasi arzusu artık yüksek sesle dillendirilir olmuştu. Bir yandan da 2. Dünya Savaşının galiplerinden olan Sovyetler Birliği'nin lideri Stalin, Türkiye'den Kars, Ardahan ve Artvin'i istiyordu. Sovyetlere karşı Amerika ve İngiltere'ye yaklaşan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 19 Mayıs 1945 günü yaptığı konuşmada bu arzuya yeşil ışık yaktı. Zaten TBMM içinde muhalefet 1945 bütçe görüşmelerinde su yüzüne çıkmıştı. Atatürk'ün son başbakanı Celâl Bayar, Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel, Yusuf Hikmet Bayur, Emin Sazak bütçeye ret oyu verdiler. Asıl kırılma Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşülürken ortaya çıktı. Tasarının 17. ve 21. maddeleri tartışılırken Celâl Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Emin Sazak sert eleştiriler dile getirdiler. Bu yasanın görüşüldüğü günlerde Celâl Bayar, Adnan Menderes, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan, CHP Grubu'na Dörtlü Takrir adlı bir önerge verdiler. Önerge ülke ve parti yönetiminde özgürlükçü bir anlayış içeren düzenlemeler yapılmasını öngörüyordu. Ancak dörtlü Takrir reddedildi (12 Haziran 1945). Bunun üzerine, Menderes ve Köprülü o günkü Vatan Gazetesi'nde CHP iktidarına karşı o güne değin örneğine rastlanmayan sertlikte yazılar yazmaya başladılar. Sonuç olarak Menderes, Koraltan ve Köprülü partiden ihraç edildiler. Aynı gruptan olan Celâl Bayar ise önce milletvekilliğinden sonra da CHP'den istifa etti. Celâl Bayar, 1 Aralık 1945'te parti kuracaklarını açıkladı. İnönü tarafından Çankaya Köşkü'ne çağrılan Celâl Bayar, cumhurbaşkanından gerekli desteği aldıktan sonra 7 Ocak 1946 günü Demokrat Parti (DP) kuruldu. DP 1946- 1950 yılları arasında muhalefette kalmıştır. Daha sonra 1950 yapılan seçim propagandalarında ise DP'nin ekmek ve özgürlük söylemleri çok etkili olmuştur. İktidar ise yılların verdiği ağırlığı ve toplumdaki özlemleri fark edememe alışkanlığını terk edememiştir. Muhalefetin bütün hücumlarını ciddi ve çatık kaşlı bir biçimde karşılamaya çalışmaktadır (Çavdar, 2004: 463-464). DP parti politikasında ezilen halkın ihtiyaçlarını karşılama noktasındaki söylemleri ilgi görmüş ve yapılan seçimlerden başarıyla çıkmıştır. Hasan Ali Yücel'e göre Hürriyeti gerçekleştirmek isteyenler, gerçek hürriyetin ana kurallarına tabii olmalıdırlar. Hürriyetin devamı için başka çare yoktur. Çünkü hürriyetin hastalıklarına tek ilaç yine hürriyettir. Türk halkı bu seçimlerde, iktidarı barışçı yollarla devirebileceğini anlamıştır. Uzun yıllar boyu ülkeyi kendi otoritesi ile yöneten iktidar, tamamen serbest, hür, kansız ve hilesiz bir seçim ile yerini bir

başka partiye bırakmıştı. Bu yüzden 1950 seçimleri tarihimizde "Beyaz Devrim" olarak adlandırılmıştır. DP bu dönemde önemli işler yaptı. Bunlardan halkta en fazla sempati uyandıran ezanı tekrar Arapça okunmasını sağlaması olmuştur. Bu bakış açısında DP'nin yükselişi kaçınılmaz olmuştur.

Muhalefetteki CHP, 1950–1954 yılları arasında özellikle ekonomik anlamda DP icraatlarına eleştiriler getirdi ancak ortaya çözüm olarak kabul edilebilecek bir öneri sunamadı. Bu koşullar altında gidilen 2 Mayıs 1954 seçimlerinde Demokrat Parti gücünü arttırmıştır. Ancak ekonomide yaşanan darboğaz ve siyasi çalkantılar nedeniyle DP seçimleri bir yıl önceye almıştır. 27 Ekim 1957 günü yapılan seçimler öncesinde kampanya oldukça sert geçmiştir. Seçimler iktidarı zayıflattı, muhalefetin elini güçlendirmiştir. Seçimler öncesinde muhalefetin seçimlere bir cephe halinde girmesini engelleyen DP, yine de oy kaybından kurtulamamıştır.

İktidar ve muhalefet arasındaki kavga 1960 yılından itibaren artık en yüksek haline ulaşmıştı. 28–29 Nisan 1960'ta İstanbul ve Ankara'da üniversite öğrencileri olaylı gösteriler yaptılar. Olayların şiddetle üzerine gidildi. Üniversiteler kapatıldı iki şehirde de sıkıyönetim ilan edildi. Ülkedeki kaosu gidide artması, sokaklarda çatışmalar çıkması, iktidar-muhalefet arasındaki sertlik sonunda 27 Mayıs 1960 sabahı, Kurmay Albay Alpaslan Türkeş tarafından Ankara Radyo'sundan okunan bildiri ile son buldu. Milli Birlik Komitesi, Türk Silahlı Kuvvetleri adına ülke yönetimine el koydu. Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Cemal Gürsel, komitenin başına geçti. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, TBMM Başkanı Refik Koraltan ve Başbakan Adnan Menderes başta olmak üzere Demokrat Parti'liler tutuklandı. Anayasa ve parlamento feshedildi. Siyasi faaliyetler askıya alındı. 28 Mayıs 1960 günü Org. Cemal Gürsel başkanlığında bir hükümet kuruldu. Yeni anayasa ve siyasi kurumların kurulması için çalışmalara başlandı. Tutuklu Demokrat Parti'liler yargılanmak üzere Yassıada'ya gönderildi. Demokrat Parti, 29 Eylül 1960'da kapatıldı. Tutuklu olan Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu idam edilmiştir. Bu süreç Türkiye'nin demokrasi yokuşunda önemli bir geri adım olmuştur. Halkoyuyla gelen bir siyasi liderin, halkoyuyla gitmesi gerekliliği göz ardı edilmiştir. Siyasi mücadele yerini kanla devirme politikasına dönüşmüştür. Ülkenin normale

dönmesi için yapılan seçimlerden DP'nin devamı niteliğinde olan Adalet Partisi zaferle çıkmıştır.

Adalet Partisi, 27 Mayıs Darbesi sonrası kapatılan Demokrat Parti'nin devamı olarak siyaset sahnesine çıktı. Parti içinde birçok eski DP'li politikacı bulunmaktaydı. AP özellikle idamların ardından oluşan toplumsal tepkiyi iyi bir şekilde değerlendirdi. Bu Demokrat Parti seçmen tabanının büyük bir kısmının AP'yi tutmasını sağladı. Adalet Partisi Türk siyasal hayatında asıl çıkışını ise 1964'te Süleyman Demirel'in genel başkan seçilmesiyle yapmıştır. Siyasi yelpazede merkez sağda bulunan Adalet Partisi; piyasa ekonomisini benimsemiş, kalkınmacılığı ve büyümeyi hedef almıştı. Toplumsal ilişkilerde dinsel öge ve yapıları kollamakla birlikte temelde laik bir partiydi. Muhafazakâr ve liberal çevrelerin merkezine oturabilmişti. Ancak bu 1970'teki bölünmeyle son buldu ve İslamcı ve liberal kanat partiden koptu. Buna rağmen Adalet Partisi'nin hem kırsal hem de kentsel alanlarda etkinliği sürmüştür. Parti, 1961–1980 döneminde ülkenin en büyük iki siyasi kurumundan biri olmuştur.

Türkiye' de ordu yapı, gelenek ve tarih bakımından halka en yakın kurum olarak hiçbir zaman Latin Amerika' da olduğu gibi doğrudan doğruya iktidara sahip olup ülkeyi yönetmek istememiştir. Rejimin ve ulusal egemenliğin koruyucusu olarak partiler dışında ve hükümetin üstünde devletin sözcüsü olmak iddiasındadır. Ordu, temelde herkesin kabul ettiği gibi halkçıdır. Fakat devlet bekçiliğini kendi kararıyla, kendisinin koyduğu ölçütlerde yüklenmek istemesi, bu kurumu demokrasiyle çelişen konuma sokmaktadır. Demokrasiye şeklen uymak; fakat demokrasi ruhuna karşı olmak Türkiye'de hem demokrasiyi çıkmaza sokmakta hem de sınırsız gerginlik ve bunalım yaratmaktadır. Ordun demokrasi taraftarı olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Fakat zaman zaman demokratik kuralları bir yana iterek hareket etmesi, hem orduyu yıpratmakta hem de aşırı uçlara cesaret vermektedir (Karpuz, 2010: 56).

Türkiye'nin demokrasi alanında gelişiminde hiç kuşkusuz Turgut Özal'ın etkisi fazladır. Türkiye'nin kalkınmasında ve demokratikleşmesinde yaptığı en büyük hizmet, ekonominin pazar ihtiyaçlarına, arz ve talebe göre ayarlanması, döviz kurunu serbest bırakması ve birçok alanda hürriyetin genişletilmesidir. Ayrıca, şehre göç eden köylülerin yaşadıkları gecekondulara sahip

çıkmalarına ve bu sayede mülk sahibi olmalarına kolaylaştırmış, böylece orta sınıfların büyümesine yardım etmiştir (Karpat, 2010: 58). Özal orta sınıfa büyüme imkânı vererek demokrasinin tabandan gelmesine yardımcı olmuştur.

Osmanlının son döneminden itibaren siyasi yapı iki merkezde toplanmıştır. Geleneksel değerlerin korunmasını isteyen muhafazakârlar ve batının her türlü etkisini benimsemek isteyen yenilikçi cephe. Bu iki düşünce etrafında siyasi tablo da şekillenmiştir. CHP yenilikçi elitist çevreyi temsil ederken, kurulan diğer partiler CHP'nin tek parti anlayışına muhalefet etmiş ve halk arasında kabul görmüş partilerdir. DP sonrasında kurulan bu çizgide partiler, (ANAP, DYP, daha sonra AKP) halk tarafından demokrasinin savunucuları olarak algılanmıştır. Yüksek oranda oylar almışlar ve ülke idaresini uzun bir süre muhafazakâr grup elinde tutmuştur.

Türkiyede demokratikleşme çabaları partileşme olarak devam ede gelmiştir. Özgür düşünce her daim kendisine ifade alanı aramıştır. 2002 yılına kadar da siyasetin üzerinde baskı mekanizması etkisini sürdürmüştür. 21. yy'da ülke siyasetin vesayet algısı bir türlü silinip atılamamıştır. Bu baskı altında ülkenin genişlemesi ve örnek aldığı batılı demokrasiler seviyesine bir türlü ulaşamaması, onun bu inişli çıkışlı demokrasi sınavının en büyük göstergesidir. Siyaset sahnesinde son on yıllık süreçte ise demokrasi, hayal olmaktan çıkmıştır. Kurumlar bazında yargıda ve askeriyede ciddi yapılanmalara gidilmiş vesayet baskısı bu kurumlar üzerinden kaldırılmaya başlanmıştır. Bunun en güzel örneği ise yapılan darbe girişimlerinin sonuçsuz kalmasıdır. Bütün bu normalleşme belirtileri Türk demokrasisi için kaçınılmaz sonudur. Diğer ülke demokrasisi örneklerinde görüldüğü gibi demokrasi uzun uğraşlar sonucunda elde edilmiştir. Bu düşünce Türkiye için de geçerlidir. Bütün bunlar Türkiye'nin Cumhuriyet tarihinde ısrarlı demokrasi beklentisinin haklı bir sonucudur.

2.5.1. Zorlu bir demokrasi sınavı: 27 Mayıs

Burada DP'ye ayrıca bir başlık açılmasındaki temel sebep, demokrasinin ülkedeki algısının ilk nüvesi olduğu için önemlidir. Bu dönem çok önemli sıkıntılarla kesilerek, demokrasinin önündeki yollar tekrar kapatılmıştır.

Kuşkusuz ki çok partili hayata geçmenin önündeki engeli Milli şef, İsmet İnönü kaldırmıştır. Çok partili hayata geçme isteği sanıldığı gibi demokratikleşme isteğinden doğmamıştır. İnönü'yü bu kararı uygulamaya iten çeşitli sebepler vardır. Halkın artık bu tek tip yönetimden hoşnutsuzluğunu görmemek imkânsız hale gelmiştir. Ayrıca böylelikle varlıklı sınıfların daha fazla zenginleşmesiyle ortaya ulusal burjuva oluşturma gereğini ortaya çıkarmış, sonuç olarak ülkenin kendi burjuvası ortaya çıkarılmış olacaktı. Özellikle Dünya Savaşında desteklediği Almanya'nın bozguna uğraması artan dış baskılara tek başına bir hükümetin dayanamayacağı anlayışına itti. Bunun için batı gibi siyasi bir politika izlenmesi düşüncesi oluştu.

İnönü, bu demokrasi açılımını mümkün olabildiğince dar sınıfta tutmayı amaçladı. Kurulacak partiler sağ kanat partileri olacak, üstelik sağın tüm eğilimleri burada temsili de asla söz konusu değildi. Osmanlı düzenine dönmek isteyen gericiler, laikliğe karşı olan şeriatçılar ve Nazilere özenen faşistler, bu kabul edilen yeni yasallığın dışında tutulmuşlardı. Meşru olarak kabul edilen tek muhalefet, ideolojisi iktidardaki tek partiden fazla ayrılmayan yarı-liberal bir sağcı muhalefetti (Eroğul'dan der. Schick ve Tonak, 2006: 115). Görüldüğü gibi yine CHP kendi isteği doğrultusunda bir muhalif kanat oluşturmak istemiştir. DP tam da bu modeli somutlaştırmak için İnönü tarafından kurdurulmuştur. Ancak bu muhalefet, kısa süre büyüyerek, kendisinden beklenen o denetimli muhalefet görüntüsünden uzaklaşmıştır. CHP, DP'nin bu önlenemez yükselişini engellemek için önlemler aldıysa da başarılı olamadı.

Demokrat partinin getirdiği muhalefet anlayışı ilk defa Türkiye de köylülerin de kazanılması gereken bir değer olduğunu göstermiştir. DP kuruluşundan başlayarak kırsal bölgelerin iktisadi ve ideolojik özlemlerine yönelmeye özen gösterdi (Keyder'den der. Schick ve Tonak, 2006: 53). Demokrat parti bir anda kendini, köylülerin sözcüsü, onların siyasi arenada temsilcisi olarak buldu. Yüzyıllardır kendi yazgısında söz sahibi olmamış bir halk, durup dururken siyaset sahnesine itilmiş, kendi isteklerini meydanlarda bağıra çağıra iktidardakilerin yüzüne haykırmaya başlamıştır. Kapitalistleşmekte olan büyük toprak sahiplerine ve giderek güçlenen ticaret burjuvazisine dayanan, tam bağımsızlıkçılığı reddedip Amerika'nın dümen suyuna girmeyi erek edinen, halkın sınıfsal bilinçlenmesine kesinlikle karşı çıkan, Atatürk'ün batıcı usçu

düşünme ve yaşama alışkanlıklarını halka zorla benimsetme siyasetini reddeden, tutucu, hatta birçok bakımdan gerici bir siyasi parti olan Demokrat Parti'nin izlediği halkçı muhalefet yöntemi, yalnızca Türkiye açısından değil, genellikle siyaset bilimi açısından da ilginç bir olaydır. Tutucu bir partinin, tutucu programını gerçekleştirebilmek için, demagojik bir biçimde de olsa, halkı siyasal mücadeleye katma yolunu yeğlemiş olması, ister istemez halkın bilinçlenme sürecini de başlatmıştır (Eroğul'dan der. Schick ve Tonak, 2006: 117). DP'nin muhalefetteki etkisi kendini her anlamda hissettirmiştir. 1950 de yapılan seçimlerde katılım oranının %90 olması bunun en açıklayıcı örneğidir. 1950 seçimlerinde iktidara gelen DP, sonuçta CHP' den türemiş bir partiydi. Demokrasi, bu noktada da sekteye uğratılmış, tek parti anlayışı bu kez DP'de vücut bulmuştur. Kendi içlerinden çıkan muhalefet partisini çok geçmeden kapatmış, CHP'ye ciddi yaptırımlar uygulamıştır. Böylelikle, DP'de kendinden beklenen demokratik açılıma ters uygulamalara devam etmiştir. İdeolojik olarak arınma bir türlü gerçekleştirilememiştir. Ciddi halk desteğini arkasına alan DP 1950'lerin sonlarına doğru ise, ekonomik hayatta sıkıntılar yaşamaya başlamıştır.

Görece gelişmiş bölgelerde gelirleri artmaya devam eden köylüler DP'yi hiçbir zaman terk etmemişlerdir. CHP onların aklına hala jandarmayla tahsildarı getiriyordu; hangi hükümet döneminde iktisaden refah içinde olmuşlar, siyasi açıdan özgürleşmişlerse, o partiyi seçmeye devam edeceklerdi (Keyder'den der. Schick- Tonak, 2006: 59). 1957 seçimleri DP için önemli bir dönemeç olmuştur. Parti içi muhalefetin seslerinin yükseldiği bir dönemde yapılan seçimlerden DP tekrar birinci parti olarak çıkmıştır. Ancak bu aşamadan sonra CHP ve DP'nin parti içi muhalefeti DP'nin sonunun geldiğini göstermek için çalışmalara başlamışlardır.

DP'nin yıkılışına giden yol, 29 Nisan 1959'da 46 milletvekili, partililer ve gazetecilerden oluşan büyük bir kalabalığın başında, kendi deyimleriyle "Büyük Taarruz" u başlatan İsmet İnönü tarafından açıldı. CHP gezisinin ilk durağı Uşak'tı. Olaylar burada başladı. İktidar ve muhalefet yandaşları birbirlerine girdiler. Sonraki duraklarda olaylar hep birbirini izledi (Eroğul'dan der. Schick-Tonak, 2006: 132). Bu sıkıntılı süreçlerin ardından gelen askeri darbe, Türkiye'nin sonraları kamburunda taşınması gereken bir leke olarak tarihe not düşülmüştür. Başta da belirtildiği üzere bu dönem yeni filizlenmeye çalışan

Demokrasi fikrinin en önemli yarısı haline gelmiştir. Egemenliğin kaynağının nereden geldiği sorusunda kavram karmaşasına neden olan bu dönem, demokrasinin filmi her on yıla bir tekrar başa sarmasında ilk yanılısamadır. Bu yanılısamayla halk uzun yıllar istemediği bir yönetimin gölgesinde bırakılmıştır.

3. DEMOKRASİ VE ÇEŞİTLERİ

3.1. Doğrudan Demokrasi

Halkın egemenliğini aracısız, kendisinin kullanmasıdır. Doğrudan demokraside, devlet için alınacak bütün kararları egemenliğin tek kullanıcısı halk bizzat alır ve uygular. Demokrasi idealine en yakın demokrasi çeşidi doğrudan demokrasidir. Doğrudan demokrasi uygulaması artan nüfus sebebiyle sıkıntılı olmuştur. Ancak demokrasinin bu uygulaması İsviçre’de belli kantonlarda vardır. Doğrudan demokrasi özellikle Amerikan Yeni Sol’u, Fransız ve Britanya öğrenci hareketleri ile 1960-1970’lerin nükleer karşıtı ve barış hareketleri açısından önemlidir. Ayrıca 1980’ler ve 1990’larda hayatta kalmayı başaran çevre hareketleriyle cemaat hareketlerinin de önemli bir parçasıydı. Avrupa ve Amerika’da 1960’ların gençlik ve öğrenci hareketleri doğrudan demokrasiyi büyük bir coşkuyla benimsemişlerdir. Pratikte ise doğrudan demokrasi, tüm tartışma ve karar süreçlerinin grubun tamamının yüz yüze toplantılarında gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Katılımcı demokrasinin zorluğu pratik bir sorundur; karar alma sürecini karmaşıklarlaştırır ve yavaşlatır. Gücü ise, tüm kararlara aktif katılım ilkesi çerçevesinde bireylerin gruba bağlanmasını sağlamaktadır. Genel kaniya göre, katılımcı demokrasi yalnızca 500 ya da daha az aktif üyesi olan gruplarda etkin olabilir (Marshall, 2003: 393).

3.2. Temsili Demokrasi

Yurttaşların siyasal hak ve ödevlerini, doğrudan doğruya değil de seçtiği temsilciler eliyle kullandığı demokrasi sistemidir (Yılmaz, 1996: 809). Temsili demokrasi milli egemenliğe dayanmaktadır. Temsilci, sadece kendi seçim bölgesinin değil, tüm milletin temsilcisi konumundadır. Temsili demokrasi uygulayan ülkelere örnek olarak Türkiye, Almanya, İngiltere, Japonya, ABD, Hollanda’yı saymak mümkündür.

Rousseau temsil konusunun sıkıntılara sebep olacağını söyler. Şöyle ki, egemenliğin, ondan vazgeçmesini mümkün kılacak aynı nedenden ötürü, temsil ettirmesi de mümkün değildir; esas itibarıyla genel istençte içerilmiştir ve istenç asla kendini temsil ettirmez: o ya aynıdır, ya da başka bir şeydir; bunun ortası asla yoktur (Rousseau, 2006: 152). Buradan temsili demokraside devlet ile halk arasında seçilen temsilcilerin halkın tüm istencini karşılayamayacağı sorunu yaşanacağı vurgusu yapılmaktadır.

3.3. Yarı Doğrudan Demokrasi

Egemenliğin kullanımında halk ve onun seçtiği temsilcileri arasında paylaşıldığı demokrasi türüdür. Yarı doğrudan demokrasi, egemenliğin kullanımının esasen halkın seçtiği temsilcilere bırakılması nedeniyle temsili demokrasiye, referandum gibi araçlarla seçmenlerin egemenliğin kullanılması doğrudan katılmaları bakımından ise doğrudan demokrasiye benzemektedir. Bu çerçevede yarı doğrudan demokrasinin temsili ve doğrudan demokrasinin birleşimi olduğunu söylemek mümkündür. Yarı doğrudan demokraside halk egemenliğe referandum, halk vetosu, halk teşebbüsü ve temsilcilerin azli yollarıyla doğrudan katılmaktadır. Yarı doğrudan demokrasi İsviçre ve İtalya örneklerinde görülmektedir. Yarı doğrudan demokrasinin üç farklı uygulama biçimi vardır:

3.3.1. Halk vetosu

Yarı doğrudan demokrasinin önemli araçlarından biri olan halk vetosu yoluyla halk, istemediği bir yasanın çıkmasına izin vermeyebilir. Yasama organı tarafından kabul edilen yasanın yasayla belirlenen bir süre içerisinde, belli bir sayıda vatandaş tarafından iptal başvurusu halinde, halkoylamasına sunulan yasanın halk tarafından iptalini sağlayan bir yasadır (Şahbaz, 2006: 61). Bu uygulamada halk sadece oylamaya sunulan iptal yasanın işlerliğinde yer almaktadır. Burada halkın önemi istemediği yasanın çıkmasına izin vermeyerek, bunların uygulamada yer almamasını sağlamaktadır.

3.3.2. Halk girişimi

Halkın kanun teklifi olarak da ifade edilen halk girişiminde; belirli sayıdaki vatandaş bir araya gelerek, müştereken imzaladıkları dilekçeyle belli konuda kanun çıkarılması ya da kanun değişikliği yapılması için yasama organını harekete geçirir. Parlatentonun, bu teklifi gündeme alarak hakkında bir karar vermesi zorunludur (Köroğlu, 2009: 24). Halkın yasamada etkin rol almasını isteyen bu sistem yeni yasa yapımını ya da anayasa değişikliğini diğer yarı doğrudan demokrasi araçlarına göre daha etkin kullanmaktadır.

3.3.3. Referandum

Yarı doğrudan demokrasinin en yaygın kullanılan biçimi olan referandumlar tezimizin ana çalışma konusu olması sebebiyle diğer bölümlerde detaylı olarak ele alınmıştır.

3.4. oğulcu Demokrasi

Her türlü siyasal düşüncenin kabullenildiği demokrasi rejimidir. oğulcu veya batı demokrasisi yönetme hakkının çoğunluğu elde eden siyasal iktidara bırakıldığı, yaş ve uyrukluğ gibi belli koşullara sahip herkese oy hakkı tanındığı, genel seçim yolu ile siyasal iktidarın belirlendiği, demokrasinin bir ideoloji değil yönetim biçimi olarak esas alındığı bir demokrasi türüdür. oğulcu demokraside insan amaçtır ve her şey insanın mutluluğu içindir. Devlet ise, insanların mutluluğunu demokratik yollarla sağlamakla yükümlüdür. Bu demokrasi bilindiği anlamda klasik demokrasidir. Burada önemli olan noktalar çoğunluğun yönetme hakkı, serbest seçim, siyasal oğunluğ, muhalefet etme özgürlüğü, bütün herkesin yasalar önünde eşitliği, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması ve temsil gücü önemli kavramlarıdır. oğulcu demokrasi de bütün düşünceler söz hakkına sahiptir.

BÖLÜM 2: YARI DOĞRUDAN DEMOKRASİ ÖRNEĞİ OLARAK REFERANDUM

2.1. Kavram Olarak Referandum

Referandum, yasama organının hazırladığı bir yasanın kabul edilip edilmemesi konusunun halka sunulması. Kanunların, kararların ve benzeri hususların mutlaka yasama organlarınca veya halk girişimince halkoyuna sunulması; referanduma başvurulmasını isteyen, ya da doğrudan doğruya halk ya da temsilcisi olan yasama organıdır ve halkın oyuna sunulan her şey, halkın kendi hazırladığı bir belge veya yasama organının demokratik bir şekilde tartışarak üzerinde uzlaştığı bir belgedir. Referandumda, karar sürecinin başında, içinde ve sonunda halk etkindir (Yılmaz, 1996: 685).

Referandum terimi “oylamanın eşanlamı” veya “ halkoylamasıdır.” Referandum Latince bir sözcük olup, bir yasa anayasa veya karar hakkında “halkın reyini” sormak anlamına gelir. Referandum, özel bir konuda veya sorun üzerinde halkın görüşünün alınması yoluyla, hükümetin halk karşısında sorumluluğunu arttırmaktadır (Şahbaz, 2006: 77).

Referandum bir doğrudan demokrasi aracıdır. Bu süreç uyarınca seçmenler hükümet tarafından kendilerine sunulan kamusal önlem konusunda görüşlerini dile getirirler. Egemenlik aktarımı durumunda bu önlem uluslar arası bir örgüt tarafından sunulur. Egemenlik değişimi söz konusu olduğunda referandum bazen plebisit olarak adlandırılır. Ancak kullanımda tek tiplilik yoktur.

Referandumları, genel kanının onlara atfettiği kör bir çoğunlukçu karakterden ayıran önemli bir yol vardır. Aslında bu yol, referandumun halk desteğinde gelişen bir inisiyatif ile birleştiği en güçlü biçimlerinde gerçekleşir. İsviçre en başta gelen örnektir. Burada referandum ve halk inisiyatifi, çok küçük azınlıklara bile, seçilmiş temsilcilerin çoğunluğu tarafından geçirilen yasalara karşı mücadele etme şansı verir. İsviçre örneği üzerine referandum, kör bir

çoğunlukçu araç değil tam tersine güçlü bir uzlaşma sağlayıcı mekanizma olarak görülebileceği sonucunu destekliyor (Lijphart, 2006: 223).

2.1.1. Referandum ve plebisit

Referandum ve plebisit çoğu kez karıştırılan iki kavramdır. Ancak aralarında önemli farklar vardır. Referandumda halk bir metni onaylar, plebisitte ise bir isim onaylanır. Ayrıca referandum daha demokratiktir; halk oylamanın başında ve sonunda da vardır ancak plebisitte halk edilgendir, karar alma aşamasının en sonunda yer alır. Referandum halkın etkin olduğu bir oylama olmasına rağmen, plebisit ise bir kişinin (ki bu genellikle iktidarını sağlamlaştırmak isteyen diktatör bir lider) şahsi isteğidir. Kısacası plebisit darbeci veya diktatör bir yönetim zihniyetinin otoritesini sağlamlaştırmak üzere kullandığı bir yöntemdir.

Tarihte plebisit uygulamalarının, çok geniş yetkilerle donatılmış bir adama (Başkan), halkın güvenini sağlama yöntemi olarak uygulandığı görülür. Bu bakımdan plebisit, demokratik görünümlü, ancak özünde otoriter rejimlerinin kurulmasını sağlamak üzere Sezarci bir rejim olarak ifade edilmektedir. Plebisitte halkın oyunun sonucundan gerçek bir seçim veya oylamaya ulaşmak mümkün değildir. Özel bir seçim olarak adlandırılan plebisit, İtalya ve Fransa’ da devlet başkanına güven gösterisinden ibarettir. Devlet başkanı, hem meşruluğunu temellendirir, hem de oylama ile güçlenmektedir. Oylama onun yetkilerini sınırsızlaştırmaktadır. Fransa’da Bonaparte’ın 1799’da ve III. Napolyon’un 1852’de halka kabul ettirdikleri anayasalardan kaynaklanan bir deyimle “Bonapartist Anayasacılık” deyimini kullanılmaktadır (Şahbaz, 2006: 92).

Referandumdan bahsedebilmek için, hazırlanmış metnin son aşamasına halka sunulması değil, içeriğinin de demokratik yöntemlerle oluşturulmuş olması gerekmektedir. Taslak anayasayı hazırlayacak meclis, bütün görüşlerin uzlaşmasını sağlaması gerekir. Referandumda anayasayı hazırlamak üzere halk tarafından seçilmiş kişiler görev almalıdırlar. Pleb, eski Roma’da ikinci sınıf yurttaş, halk tabakası; plebisit, halkoylaması; plebisiter ise, birisini ezici çoğunlukta seçmek anlamlarına geldiğinden, plebisitte halkın aşağılanması söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında özünde değerli olmayan halka, bir kişiye veya bir metne meşruluk kazandırmak amacıyla yaklaşma vardır. Yani plebisitte özgür,

değerli, fikrine saygı duyulan bir halk görüntüsü verilmeye çalışılmıştır. Referandum ortamında demokratik tartışma ortamı olmasına karşın, plebisitte böyle bir ortama gerek bile duyulmaz. Plebisitte oylanan şeyin belirlenmesi noktasında halkın bir katılımı yoktur ancak referandumda halk metni hazırlayanları özgürce seçer, korkusuzca tartışır ve sonsa halk tarafından kabul ya da reddedilir (Şahbaz, 2006: 92–99).

Burada referandum ve plebisit arasındaki farkın verilmesi sebebi bizim referandum tarihimizi algılamamız açısından önemlidir. Siyasi hayatta tepeden indirmeci darbeler sonrasında yapılan Anayasa onay durumu halkta, doğrudan demokrasi algısında sebep olacak yanılsamaları da beraberinde getirmiştir. Bu yüzden bu iki kavram arasındaki fark daha önemli hale gelmektedir.

2.1.2. Referandumun tarihi temelleri

Referandumun modern anlamda kökleri, 16. yy İsviçre’inde bulunabilir. Anayasa oylaması için referandum ilk kez 1778’de Massachussets’de kullanıldı; önerilen anayasa seçmenlerce reddedildi. Referandumda onaylanan ilk anayasalar Massachussets anayasası ve 1783’te New Hampshire anayasası oldu. Sıradan yasaların onaylanması şeklinde ise referandum ilk kez İsviçre’de St. Gallen adlı bir kantonda (1831) uygulandı (Bogdanor, 2003: 171).

Referandum ilk olarak, doğrudan demokrasinin bir gereği olarak çıkmıştır. Ancak şimdi temsilcileriyle birlikte halk iradesinin kullanıldığı bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Referandum temelde halkın temsil sorunundan ortaya çıkmıştır. Temsile karşı olan Rousseauda ilk anlamı bulan doğrudan demokrasi algısı, referandum düşüncesinin temelini oluşturmaktadır. Halkın iradesi olmadan yapılan yasaların ancak bir tasarı halinde kalacağına dair görüşle referandum öne çıkmıştır. Şimdilerde ise referandum ülkede ortaya çıkan siyasi krizlerin son çözüm mercii olarak algılanmaktadır.

Referandum, anavatanı olarak nitelendirilen İsviçre’de yarı doğrudan demokrasi ürünü olarak kullanılmaya devam etmektedir. Ancak bu durum, Fransa ve İtalya’daki örneklerinden ayrılır. Fransa’da referandum, cumhurbaşkanınca istikrarsızlığın giderilmesi için kullanılan bir araç iken; İtalya’da parti sisteminden kaynaklanan kriz rejiminin başvurduğu zorunlu bir uygulamadır. Buna karşın

İsviçre’de referandum, parlamentonun üstünlüğüne karşı getirilen bir yarı doğrudan demokrasi kurumudur (Şahbaz, 2006: 83).

2.1.3. Referandumun çıkış örneği olarak İsviçre:

Anayasal düzen 1874 giren referandum, İsviçre ‘de bugün hala aynı niteliğini sürdürmektedir. 1891’ den itibaren ise İsviçre’de yurttaki haklarının gelişmesiyle beraber doğrudan demokrasi ile temsili demokrasinin ürünleri beraber kullanılmaya başlandığı görülmektedir. İsviçre ‘de bilindiği üzere iki meclisli bir yapı vardır. Bunun ilki Milletler Meclisi diğer ise Devlet Meclisidir. Millet meclisi halk temsilcilerinden, devlet meclisi ise Kantonlardan oluşmaktadır. Referandumun geçerliliği olması için hem halktan hem de kantonlardan olumlu sonucun çıkması gerekmektedir. İsviçre’de anayasada gerçekleştirilecek tüm değişiklikler ile tüm önemli uluslararası sözleşmelerin referanduma sunulması zorunludur. (Şahbaz, 2006: 84). Burada referandum, en üstün organın bile müdahale edemeyeceği, saygı duyacağı hakların başında gelmektedir. Zorunlu ve ihtiyari olarak iki uygulama biçimi vardır. Zorunlu referandumda anayasal değişiklikler konu olur, ihtiyari referandumda ise halkın isteği dâhilinde karşı halk oylamasına başvurulabilen durumlardır.

Özetle İsviçre’de referandum, doğrudan demokrasi kurumu ve yurttaşların siyasi haklarının bir parçasıdır. İsviçre’de yurttaşlar sadece temsilcileri seçmezler, aynı zamanda ister bir grup, ister bir devlet otoritesi tarafından sunulmuş olsun, sorunlar üzerinde oy da kullanır (Şahbaz, 2006: 90). İsviçre bu gün referandumun en fazla uygulayan ülkelerin başında gelmektedir. Bunu ülke için kolaylaştıran en büyük etmen olarak nüfusun az olması olarak düşünülebilir. Referandumlarda sağlıklı sonuçların alınabilmesi için, halkta da demokrasi kültürünün gelişmiş olması önemlidir. Bunu hızlandıran etmenlerden en önemlisi olarak görülen hâkimiyet alanının dar olması bu sistemin sürekliliğini sağlamaktadır. İşte bu yüzden İsviçre, günümüzde de yarı doğrudan demokrasinin en yaygın kullanım alanlarının en başında gelmektedir.

2.2. Referandum Uygulama Modelleri

Ortak bir referandum tipi ortaya çıkarmak zordur. Ancak siyaset bilimi ve hukuki tiplerle referandum çeşitlenmiştir. Ancak aşağıda örnekleri verilen referandum uygulamaları bu kuruma önem veren Ülkelerinden bir kaçının sistemini örneklendirmektedir.

Başvuruyu yapan makam itibariyle:

1) Devlet başkanı başvurusu olarak referandum (Fransız modeli)

Bu referandum zorunlu olarak nitelendireceğimiz bir oylama çeşitidir. Bu oylamada referanduma konu olacak Anayasa değişikliklerini devlet başkanı bizzat belirler. Halk ve meclistekilerin pasif durumda bırakıldığı biçimdir.

Fransa'da Napolyon dönemleri bir tarafa bırakılırsa, devlet başkanınca referandum girişiminde bulunma yetkisi 1958 Anayasasında yer almıştır. Devlet başkanı ihtiyarlık yetkisini kullanarak işleme sunmazsa o işlem halkoylamasına gerek kalmaksızın yürürlüğe girebilecektir. Bu yetki devlet başkanını rejim içinde üstün konuma getirmektedir. Siyasi açıdan gerekli gördüğü durumlarda işletilmek suretiyle plebisitere dönüşebilmektedir (Şahbaz, 2006: 126).

2) Yurttaşların başvurusu olarak referandum (İsviçre modeli)

Bu referandum modelinde ise halkın en aktif halde sisteme dâhil olduğunu görmekteyiz. Burada Anayasal düzenlemelerde halk, sürecin başından itibaren aktif olarak yer alabilmektedir. Yani referandum teklifi verme, değişikliklere alternatif sunma, kamuoyu oluşturmada ve onay süreçlerinde bilfiil yer alması anlamına gelmektedir. Bu modelin İsviçre'de görülüyor olması yukarıda da bahsedildiği üzere demokrasi düşüncesinin diğer tüm ülkelerden farklı olduğunun göstergesi olmuştur.

3) Partilerin başvurusu olarak referandum (Birleşik Krallık, İskandinav ülkeleri ve İrlanda modelleri)

Bu modelde ise milletvekillerinin belli bir çoğunluğunun aldığı karar neticesinde ortaya çıkmaktadır. Değiştirilmek istenen yasa ya da alınmak istenen

karar her ne ise, mecliste görüşülüp, belli bir sayı dâhilinde çıkan kararla uygulanan biçimdir.

Referandumun fonksiyonları bakımından 4'e ayrılmıştır. İşlevlerine göre ayrılması bizim için önemlidir. Türkiye'nin referandum algısı otoriter hâkimiyetler altında şekillendiği için ilk anlamının dışında uygulamalarda yer almıştır. Buna göre referandumlar:

- i) Meşrulaştırma fonksiyonu
- ii) Karşı- iktidar fonksiyonu
- iii) Hakemlik fonksiyonu
- iv) Güvenoyu fonksiyonu (Şahbaz, 2006: 102).

2.3. Referandum Çeşitleri

Tablo 1. Referandum Çeşitleri

Bağlayıcılığı Bakımından	Başvuruluşu Bakımından	Konuları Bakımından
1) İstişari	1) İhtiyari	1)Kurucu (Anayasa yapıcı)
2) Tasdiki (Onay)	2) Mecburi (Zorunlu)	2) Teşrii

(Gözler, 2006: 121).

Bağlayıcılığı bakımından istişari referandum veya danışma referandumu, referandumun neticesinin yasama meclisini hukuken bağlamadığı referandum şeklidir. Burada referandumun sonucunu yasama meclisi isterse dikkate alır istemezse dikkate almaz. Tasdiki referandum da ise onay referandumu veya karar referandumu da denir. Burada yapılan referandumun sonucunun hukuken bağlayıcı olduğu referandum çeşididir. Bu usulde, referandum kabul oyları çoğunlukta ise kanun onaylanmıştır ve hukuken bağlayıcı bir kanun haline gelir. Buna karşılık ret oyları çoğunlukta çıkarsa, parlamento tarafından kabul edilen kanun yürürlüğe giremez. Başvuruluşu bakımından referandumda mecburi

referandum olarak adlandırılan referandum çeşidi, bazı konularda referandum yapılması zorunlu olan referandumdur. İhtiyari olarak nitelendirilen referandumda ise belli makamların isteğine bağlı olarak yapılır. Örneğin Türkiye’de Cumhurbaşkanı üçte iki çoğunluk ile kabul edilmiş bir anayasa değişikliğini referanduma sunabilir. Konuları bakımından ise kurucu referandum yeni bir anayasanın kabul edilmesi veya mevcut anayasa değişiklik yapılması konusunda düzenlenen referandumdur. Teşrii yani yasama referandumu olağan kanunlara ilişkin olarak yapılan referandum türüdür (Gözler, 2006: 122). Görüldüğü üzere referandum, çeşitli tipleri uygulandığı ülkenin şartlarına bağlı olarak adlandırılmıştır. Bütün ayrımların ortak birleştiği noktalar ise referandumun tasdik ve danışma mercii olarak değerlendirilmesi olmuştur. Genellikle anayasa yapımında kullanılan referandum, yapılış şekli olarak yer almıştır. Ayrıca zorunluluk esası da referandum için belirleyici bir nitelik olmuştur.

2.4. Referandumun Demokratik Değeri

2.4.1. Lehte görüşler

Bu görüşe göre referandum, demokrasinin bir gereği olarak uygun bir kurumdur. Temeldeki görüşleri Rousseau’ nun egemenliğin devredilemezliğinden almıştır. Buna göre egemenlik sadece halka aittir. Tüm demokratik rejimlerde olduğu gibi, yurttaş özgürlüklerine sahip olunabilecek prensip, çoğunluğun prensibidir. Temsili demokrasinin yarın yamalak uygulandığını savunan bu görüşe göre, seçmenin hiçbir biçimde temsilcisiyle özdeşlemiyor. Böylelikle genel ifadeyle bütün seçmenin iradesi tam olarak yansımıyor. İşte bu sebeple referandum demokratik sistem içinde gerekli görülmüştür. Çünkü referandum bir savunma aracıdır. Referandum yoluyla halkın, ülkenin siyasi sorunları üzerine düşünüp katkıda bulunmasına sebep olur. Zira halkın kamusal sorunlara eğilmesi, halka sorumluluk yükleyerek, devletin kaderini belirleme hissi ve böylece, kitle iletişim araçlarını izleyerek, konuşarak, dinleyerek ülkenin sorunlarını öğrenmesine yardımcı olur. Bu da halkın demokratik kültürünün gelişmesini sağlar (Şahbaz, 2006: 157). Görüldüğü üzere yapılacak referandumların temel amacı halkı bizzat yönetimde etkin hale getirmektir. Demokrasinin amacıyla örtüşmesi sebebiyle referandum bu görüşe göre demokratik bir etkinliktir.

Referandumun demokratik olup olmamasına ışık tutucu bir yaklaşıma göre, referandumların çoğu hem kontrollü, hem hegemonyacıdır. Sebebi, halk girişiminin pek az ülkede uygulanması böyle bir sonucu doğurmaktadır. Bu da, genellikle referandumun, hükümet kaynaklı olması durumunda, hükümetlere karşı bir silah olmak yerine, hükümetlerin elinde bir silah oluşunu ifade etmektedir (Şahbaz, 2006: 158). Kontrollü ya da kontrolsüz oluşu, referandum girişimlerinin hükümetler tarafından kontrol etmesiyle ilişkilidir. Eğer hükümet sorunun nasıl sorulacağına kara veriyorsa bu kontrollü, aynı durum tamamen halk girişimi sonucu oluyorsa bu da kontrolsüz olarak adlandırılmaktadır.

2.4.2. Aleyhte görüşler

Bu görüşün savunucularına göre, referandumda, yetkili olmayan bir otoriteye karar verdirmek söz konusudur. Montesquieu'ya göre halk, kendi yararına karar vermede yeteneksizdir; birçok hususu bilemez; o sadece temsilcileri seçmeye yeteneklidir (Şahbaz, 2006: 159). Halkın ülke meselelerine karşı duygusal karar vermesi ya da tepkilerini her zaman tek bir düşüncenin etrafında oluşturması sebebiyle, tek bir fikre sabit kalıp öyle tepki göstermesi, referandumun demokratik oluşuna bir engel olarak değerlendirilmektedir. Karşı fikre açık olmamak demokratik değer oluşturmadığı için referandum hızlı karar almaya uygun olmadığı savunulmuştur.

Ayrıca bu görüşe göre oylamaların hem yorucu hem de ekonomik açıdan sıkıntılı olduğunu savunmaktadırlar. Halk önüne gelen sorunlar üzerine çok fazla kafa yormuyor, böylelikle sık sık kendisine başvuru olan halk hiçbir düşünceye sahip olmadan oy kullanmak zorunda kalıyor. Ayrıca bu oylamalar halk, siyasi partiler ve devlet tarafından harcamaları gerektirmektedir. Bu açıdan ise referandumlar çok masraflı olarak değerlendirilmiştir. Referandumların tek seçeneği olması yani sonucun evet ya da hayır olarak belirtilmesi kabul edilecek ya da reddedilecek metin hakkında detaylı bir bilgi sahip olunmadığı noktasında da eleştiri almaktadır.

Diğer bir eleştiri noktası da referandumun zorunlu hale getirilmesi, referandumun plebisite dönüşmesine sebep olmasıdır. Bir metin onaylayan halk, belli bir süre sonra iktidardaki insana sınırsız yetki vermesi durumuna gelebilir.

Böylelikle sınırsız söz sahibi olan iktidar, demokrasinin gereği olan muhalefet olgusunun ortadan kaldırılmasına sebep olacağı için eleştirilmektedir.

Lehte ve aleyhte olan görüşlerden yola çıkarak referandumun demokrasi kültürünün gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Aleyhte olan görüşlerin en büyük eksikliği halkı söz söyleme yetkisinden tamamen uzak görmesidir. Bu halkı önemli ölçüde demokrasiden uzak bir alanda değerlendirmiştir. Lehteki görüşlerin eleştirilecek noktası belki de referandumun sıklık derecesidir. Bu bir anlamda halkta bıkkınlık hissi uyandırıp olaylara karşı yığın bilinciyle karar verip oy kullanması söz konusu olmaktadır. Referanduma bütün olaylar konu olamaz. Demokrasi çoğunluğun egemenliği söz konusu olduğu için, azınlıklar için yapılacak referandum tehlikeli hale gelir. Bu azınlıkları görmezden gelmek olarak algılanmamalı ancak herkesin eşitliği olarak değerlendirilmelidir. Demokraside amaç mevcut tahammülün artırılmasıdır.

2.5 Referandumun Gerekliliği

Demokratik sistem içerisinde aktif olarak egemenliğin halk tarafından kullanılmasını ön gören referandumun devlet ve halk arasında önemli bir görevi vardır. Referandumlar siyasi hayatta karar alması zor olan önemli gelişmelerde hakemlik rolünde görevi halka teslim eder. Burada alınan kararların mecliste çoğunluğa sahip olan düşüncenin bütün toplumu gözetmesi bakımından önemlidir. Mecliste büyük çoğunluğa sahip olan iktidarın, muhalefetin de görüşlerini dikkate alması açısından önemli hususları halka götürerek hakemlik yapmasını istemesi, ileride karşılaşılabileceği krizlerin engellenmesine yardımcı olacaktır. Böylelikle çıkarılmak istenen yasanın önemine göre iktidar, ileride karşılaşılabileceği sorunların sorumluluğunu tek başına üstlenmemiş olacaktır.

Karar almada halka verilen sorumluluk, siyasi hayatta halkın yönetimde söz sahibi olarak önemli görevler üstlenmesini de beraberinde getirir. Bu görev bilincinin oluşturulmasında referandumlar etkilidir. Çünkü halk, ülke geleceği için önemli konularda kendine başvurulduğunu ve bu sebeple ülke için değerli olduğunun bilincine varacaktır. Böylelikle halk temel siyasi problemlerde doğrudan görüş bildirecektir. Halkı danışman olarak kabul edilmesi ve son karar olarak görülmesi ülkenin geleceği için karar almada etkinleştirecektir.

Referandumun yukarıda sayılan sebeplerle karar alma aşamasında önemli yer tutmaktadır. Doğrudan demokrasinin uygulama alanı çok zor olduğu için ideal demokrasi biçimi olarak görülen yarı doğrudan demokraside referandumlar işte burada halka tam hâkimiyet verir. Ancak demokrasiyi uygulayan ülkeler ve yapısal özelliklerine göre bu anlam değişmektedir. Demokratik kültür oluşturmada önemli bir araç olarak kabul edilen referandumlar, halkın yönetimde etkinliğini arttırması bakımından gerekli bir araçtır.

BÖLÜM 3: TÜRKİYE' DE REFERANDUM UYGULAMALARI

Türkiye' de anayasada egemenlik hakları ve onun kullanımı bir yetki olarak kabul edilmiştir. Türk milleti, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organları eliyle kullanır; hiç kimse veya organ kaynağını Anayasa'dan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz. Anayasa'da TBMM üyeleri seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenlerini değil, bütün milleti temsil eder biçiminde klasik temsili rejimin yerleşmiş bir ilkesi tekrarlanmıştır. Ancak 1982 Anayasası referandum kurumuna sınırlı olsa da yer vererek saf temsili sistemden ayrılmış ve yarı doğrudan demokrasiye doğru önemli bir eğilim sergilemiştir (Şahbaz, 2006: 240). Referandumda ise sadece anayasa değişikliği için ve bazı koşulların varlığı halinde başvurulabilir, yasa ve diğer durumlarda ise anayasa değişikliği tanımlanmamıştır. Referandum ile halkın, temel siyasal problemleri incelemeye ve katkıda bulunmaya çağırılması, halkın vatanseverlik duygusunu geliştirir. Halktan çözüm istemek, halka kamusal sorunlar üzerinde düşünmeyi öğretir. Halkoyulmasında halk, ülkenin kaderini belirlediğini hisseder ve böylece sorumluluklarının bilincine varır (Göker ve Doğan, 2011: 46).

Yarı temsili demokrasi kurumu olan danışma referandumu da Türk hukukunda belirtilmemiştir. Anayasa yapımı için ilk kez 1961 anayasasının kabulünde uygulanan referandum, 1982 Anayasasının kabulünde de kullanılmıştır. Ancak anayasa değişiklikleriyle ilgili referandum 1982'de halkı hakem kılma amacına yönelik olarak düzenlenmiştir. Bu hakemlik görevi Cumhurbaşkanı ve TBMM arasında çıkacak anayasa değişikliği konusunda son sözü söyleme biçimdedir. Türkiye'de halk, kendi istediği bir konuda referandum isteyememekte, referandum konusunu kendisi belirleyememekte, sadece bu organlar arasında çıkan anlaşmazlığı, yine bu organlardan sadece parlamento tarafından hazırlanan ve belirlenen çerçeve içerisinde değerlendirebilmektedir (Şahbaz, 2006: 242). Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Cumhurbaşkanı da kendiliğinden bir konuyu belirleyip referandum için halka gidememektedir. Bu noktada Meclis önemli bir yetki mercidir.

Türkiye referandum tarihine baktığımızda hiç kuşkusuz ki 1950’li yılların sonrasında gelen sıkıntılı dönem ve ardından yapılan 1961 anayasasını onaylamak için yapılan halk hareketi karşımıza çıkar. Ama önce Türkiye’nin geçtiği bu sıkıntılı süreçte demokrasinin uğradığı sekteyi incelememizde fayda olacaktır.

3.1. Demokraside Önemli Yıllar ve Demokrat Parti

İkinci dünya savaşı tüm dünyada olduğu gibi etkisini Türkiyede de ortaya çıkarmıştır. Özellikle tek parti baskısı artan özgürleşme politikalarıyla bağdaşmayınca, Milli Şef olarak yüceltilen İnönü halkın yakınmalarına kulak tıkayamaz hale gelmiştir. Halkın bu tepkisi parti içindeki muhalif kanadı da harekete geçirmiştir. CHP yönetimi bu muhalefet karşısında sessiz kalmayıp eleştirileri susturmak amacıyla partiyi lehinde kullananlara karşı bir araştırma yaptırmıştır. Hazırlanan komisyon raporu sonuçları mecliste tartışılmaya açıldığında büyük heyecanla karşılanmıştır. Görüşmeler sonunda başbakan Şükrü Saraçoğlu gizli oyla güvenoyu istemiş ve sonucunda tek parti yönetimini şaşkınlığa uğratan bir sonuç çıkmıştır. 251 evet, 57 hayır oyuyla birlikte 100 milletvekili de oy kullanmadığı görülmüştür (Haytoğlu, 1997: 49). O dönemde ortaya çıkan bu sıkıntıların temel sebebinin tek parti yönetimi olduğu görüşünde hemfikir olunmuştur. Parti içinde muhalifler arasında yer alan Adnan Menderes ve Celal Bayar Halk Partisi’nden istifa edip Demokrat Parti’yi kurdular.

Çok partili hayat aslında tam anlamıyla demokrasi istencinin ardından gelmiş değildir. Kuşkusuz Batıyı etkileyip kazanmak arzusu da İnönü’yü 1945’te tek adam rejimini gevşetmeye sevk eden motifler arasında yer almaktaydı (Lewis, 2009: 419). İkinci dünya savaşının sonunda Türkiye’nin taraf olduğu blok kazanmış ve dolayısıyla bu bloğun temsil ettiği hürriyet fikri beraberinde demokrasiyi de gündeme getirmiştir. Bu süreçte Türkiye müttefiklerinin istekleri doğrultusunda demokrasinin gereği olan her ne varsa uygulama yolunda eğilimli olduğunu beyan etmiştir. Türkiye savaşa fiili olarak katılmasa da onun getirdiği bütün şartları da milletçe yaşamıştır. Alınan varlık vergisi yaşanan sıkıntılı süreçte halkın Tek Parti iktidarına duyduğu güveni alaşağı etmiştir. Vergi toprak sahiplerinden alındığı için CHP içindeki toprak sahiplerinin tepkisine neden olmuştur. Bu da sert bir muhalefeti beraberinde getirmiştir. İşte bu sahnede Adnan

Menderes CHP'den ayrılarak ilk muhalefet partisi girişiminde bulunmuştur. Bir anlamda İnönü batıya şirin görünmek için seçimlere düzenlemeler getirmiş ve çok partili hayatın önünü açmıştır. İnönü eliyle yapılan bu düzenleme ülkenin tarihinde önemli bir yeri vardır. İktidar kendi elleriyle istemeyerek hâkimiyeti devredecektir.

Demokrat Parti muhalefetinin başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Muhalifliğinde özellikle mevcut seçim sistemine ciddi eleştiriler getirmiştir. Tek dereceli seçim sistemi kabul edilmiştir. Üniversitelere özerklik verilmesi kabul edilmiş, basın yasası nispeten daha liberal hale getirilmiştir. Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen muhalif partinin memleket genelindeki kampanyaları Halk Partisine huzursuzluklar yaratmaktan geri kalmamıştır. Nihat Erim, toplumsal yapıda derin rahatsızlıklara neden olan ortam devam ederse bir süre özgürlük defterini kapatıp otoriteyi baştan aşağı tesis etmek gerekli olabilir uyarısını yapmıştır (Tosun, 2004: 538). Oluşturulmaya çalışılan sözde çok partili hayat bu süre içerisinde hala Milli Şef'in gözetiminde kalmıştır. Her an kapatılma tehlikesi DP'ye 1946 seçimlerini boykot kararı aldırılmıştır. Kısa bir süre daha Halk Partisi iktidarı devam eder. Muhalefet ise bu sürede kendini iktidarı sertleşen bir üslupla eleştirilmeye devam eder. Seçimlerde gizli oy açık tasnif sisteminin kabul edilmesiyle başarıyı yakalayan Demokrat Parti daha güçlü bir şekilde 1950 seçimlerine girer.

1950 yılında yapılan seçimler hiç kuşkusuz ki bize Türkiye'nin demokrasi serüveninde önemli bir adımdır. Seçimler demokratik bir ortamda yapılmış ve sandıktan 20 yıllık tek parti dönemini noktalayan bir sonuç çıkmıştır. Muhalefet, iktidara karşı önemli ölçüde oy alarak iktidar hakkı kazanmıştır. Demokrasi Türkiye'ye kolay gelmemiştir. Fikir ve arzu yeni değildi. Özgürlüğün bağımsızlıkla eş anlamlı olduğu birçok Doğu ülkesinin aksine, Türkiye kendisine has bir demokratik harekete sahip olmuştu. Bu yalnızca bir milletin diğer milletlere karşı sahip olduğu haklarla değil, aynı zamanda millet içinde bireyin hakkıyla da bağlantılıydı. Kapsamlı entelektüel etkisine karşın, bu hareket pek az siyasi başarı elde etmişti. 1876 ve 1908'deki iki meşrutiyet rejim büyük umutlarla işe başlamış ancak hüsrana ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Lewis, 2009: 406). Hiç şüphe yoktur ki DP Türk demokrasi tarihi için önemli bir çıkış noktası olmuştur. DP'nin siyaset arenasına çıktığı 1946 yılı içerisinde 13 parti içişleri bakanlığından

izin almıştır. Demokrasi algısının ve çok partili hayat düşüncesinin siyasi alanda yerleşmesi açısından DP öncü parti olmuştur. Seçim sisteminin değişikliğini dile getirmesi, açık oy gizli tasniften, gizli oy açık tasnif sistemine geçilmesi de demokrasi sürecinde önemli bir gelişme olmuştur. Partilerin demokrasinin vazgeçilmez kurumlarının başında gelişimin önemi halkın istek ve beklentilerinin yönetimi ve uygulamalarını etkilemesi hatta yönlendirmesi esası böylelikle ortaya çıkmıştır. İlk aşamada heyecan yaratsa da bu girişimler her defasında olumsuzlukla sonuçlandığı için 1950 seçimlerinin bu kadar demokratik ortamda sorunsuz sonuçlanması demokrasi için önemli bir umut oluşturmuştur. Çünkü mevcut tek adam zihniyetinden yavaş yavaş da olsa halk kendi kararıyla vazgeçmiştir. 1950 seçimleri iktidar partisi ve muhalefet partilerinin sesli propagandaları sonucunda geçmiştir. Muhalefet halka yönelmiş ve onlara istedikleri demokrasiyi anlatmışlardır. Bu ortamda seçimlere katılım oranı %88.88 olarak açıklanmıştır. Oyların % 53,3'ünü alarak DP ilk parti olmuş, Halk Parti ise %39.98 oranında oy almıştır. Diğer muhalif partilerden Millet Partisi %3, bağımsızlar ise % 3,4 oy alarak seçimleri bitirmişlerdir (Tosun, 2004: 548). Her türlü sıkıntılara rağmen Türkiye 'de iktidarın seçimle el değiştirmesi demokrasi anlayışı bakımından önemli bir göstergedir.

3.1.1. Demokrat Parti iktidarı

1950'li yıllar DP'nin halkın iradesi olarak önemli yerlere geldiği yıllar olarak değerlendirilebilir. Halk için bu seçimden çok fazla şeyi ifade ediyordu. Tek parti döneminden sonra yapılan kısmi demokratik seçim sayesinde halk ciddi bir irade göstererek Cumhuriyetin kurucusu olan partiyi artık yönetici pozisyonunda görmek istemediğini açıkça göstermiştir. Halk iradesiyle oluşturulan yeni TBMM, Cumhurbaşkanlığı konumuna Celal Bayar ve başbakanlık konumuna ise Adnan Menderes'i seçerek göreve başladı. Muhalefeti sırasında sürekli halk iradesine vurgu yapılması ve nihayetinde halk iradesiyle iktidara gelme kimileri tarafından beyaz devrim olarak da nitelendirilmiştir. Zaman içerisinde ordu, üniversite, basın ve yargı sahasında bir takım düzenlemeler yapılmıştır. İlk adım ordu'da atılmıştır. Hükümet 6 Haziran 1950 tarihinde genelkurmay başkanı ve önemli yüksek rütbeli subayları emekliye sevk edip, yerlerine siyasete bulaşmamış olduklarını düşündükleri kimseleri atamıştır. CHP' nin protesto ettiği bu uygulamada da İnönü faktörünün etkisi vardır. Ayrıca

DP'nin, muhalefeti istediği çizgiye çekmek için İnönü'nün partideki etkisini azaltmak yolunda çalışmalar yaptığı da bilinmektedir (Tosun, 2004: 551). Demokrat parti ise yaptığı bütün uygulamalarda halkın kendilerini desteklediği düşüncesi ile hareket etmiştir. Bu hakkı o derecede kullanmıştır ki muhalefetteki CHP'yi önemli ölçüde saf dışı etmeye çalışmıştır. Cem Eroğlu'na göre DP'nin yaptığı tam bir "*el koyma fermanı*" ydı. CHP zamanında açılmış olan Halkevlerini Halk Partisinin uzantısı olduğu düşüncesiyle kapatmıştır. Diğer bir muhalif parti olan Millet Partisi'nin parti kongresinde yapılan açıklamalar, Atatürk'ün inkılâplarına karşı tehdit olarak görüldü ve dini siyasete alet etmek gerekçesiyle de kapatıldı.

1954 seçimleri ise DP'nin iktidarını perçinlediği, adeta güvenoyu niteliğinde bir seçim oldu. Muhalefetteki CHP her geçen gün iktidarın ekonomik seçimlerini eleştirmeye devam etmiştir. Ancak DP bunu, perçinleşen iktidarıyla saf dışı etmiştir. Batıda Türkiye algısı bu dönemde değişmeye başlamıştır. Bunu takip eden yıllara uluslar arası arenada NATO'ya üyelik, Kore'ye yardımı gibi konularda Türkiye varlığından söz ettirmiştir. Ayrıca toplumsal alanda da değişiklikler devam etmiştir. Özellikle din derslerinin okullarda zorunlu hale getirilmesi muhafazakâr destekçisini memnun etmiştir.

Bu yeni dönemde Başbakan, demokrasi ve refah dönemine girildiğini belirterek sahte siyaset çatışmalarına izin vermeyeceklerini taahhüt ediyordu. Menderes'in seçimlerden sonra basın yayın kuruluşları ve aydınların tavsiyelerini dinlememek gibi bir yol takip edeceğini söylemesi 1950 Seçimlerinde DP'yi destekleyen liberal aydınların desteğini yitirmesine sebep oldu. Yeniden kurduğu hükümette Menderes'in parti grubunu pek dikkate almaması milletvekili sayısının artmasına rağmen fikir ve eylem birliğini sağlayamadığı zemini daha fazla olumsuz hale getirdi. Tarımda ve ekonomide baş gösteren sıkıntılar muhalefetin eleştirilerinin daha fazla halk kesimi ile buluşmasına yol açıyordu. Hemen hemen bütün kesimlerin hâkimiyet altına alınması düşüncesi hâkimdi. Özellikle seçimlerde aday olacak memurlara altı ay öncesinden istifa etme şartının getirilmesi, bir partinin reddettiği bir adayın bir başka partiden aday olamayacağı gibi kararlarla DP kendi gidişatını zora sokmuştur (Tosun, 2004: 560). Demokrat Parti dışı kadar içeride de muhalifler ortaya çıkan durumlardan şikâyetçi olduklarını belirtiyorlardı. Parti içine müdahale onları partiden ihraçla

sonuçlanıyordu. Ancak bu muhalefet güçlenmiş hatta Başbakanın istifasını istemiş, yeni hükümetin kurulması için Celal Bayar'a istek listesini sunmuşlardır. Bu istekleri Başbakan dikkate alacağına dair mesaj verilmesi biraz da olsa muhalefeti susturmaya yetmiştir. Ancak kendinden ayrılanların yeni bir parti kurmasına engel olamamıştır.

1955 yılında önemli bir mesele de Kıbrıs meselesidir. Milli sorun haline gelen Kıbrıs meselesinde İstanbul'da yaşanan olaylar sonucunda sıkıyönetim ilan edilmesi DP'yi ve onun iktidarını olumsuz etkilemiştir. Yapılan mahalli seçimlerde DP tekrar güvenoyu almıştır ancak oylarının da düştüğü gerçeği ortadadır. Partiden ayrılanlara onun kurucusu olan Fuat Köprülü de eklenmiştir. 1957 genel seçimlerine gelindiğinde ise eleştiriler ağırlaşmış partinin kurucusu olan Köprülü'nün deyimiyle tek parti, tek şef sistemini canlandırmak isteyen bir adama karşı koca bir milletin mücadelesi olarak yankı toplamaya çalışılmıştır. Yapılan bu muhalefet yakında etkisini gösterecektir. Asker ülkede her daim akıllarda tutulması gereken bir alternatif bir iktidar olarak ortaya çıkacaktır. 10 yıllık iktidar olan DP ve yöneticileri en ağır şekilde cezalandırılmıştır. Demokratik yollarla gelen iktidar, siyasi arenada yerini dikta rejimine bırakmıştır

3.1.2. 1960 Askeri darbesi

Demokrasi, ülkemizde DP sayesinde önemli yerlere gelmiştir. 27 Mayıs sabahı artık Adnan Menderes ve DP'li birçok yetkili Genelkurmay birlikleri tarafından tutuklanmıştır. Demokrasinin gelişi ve gidişi de ani olmuştur. Halkın oylarıyla siyasi arenada söz sahibi olan bir iktidarın Genelkurmayca işine son verilmiştir. Birçok tutuklamanın yanı sıra DP'nin aldığı kararları birer birer bozmaya başlamışlardır. Ondörtlüler olarak da nitelendirilen Milli Birlik komitesi artık ülkenin hâkimidir. İdareye el koymanın amacı Türkiye 'de demokrasinin yeniden ortaya çıkarılması olduğunu ilan eden Cemal Gürsel, eski Cumhurbaşkanı vatana ihanet suçuyla mahkemeye vermişledir. Bayar, halkı iç savaşa sürüklemek, Anayasa'yı değiştirmek ve ona aykırı hareket etmekle, ülkenin bir kısmını yabancı bir devletin egemenliğine bırakmakla suçlanmıştır (Tosun, 2004: 577). Adnan Menderes de Bayar gibi suçlananlar arasındadır. DP'nin hem içte hem de dışta Türkiye'yi "*küçük bir Amerika*" yapma hayalleri acı bir iflasa dönüşmüştür (Schick- Tonak, 2006: 131). Gidişatın kötüleşmesini,

muhalefetin bu kadar keskinleşmesini halk iradesinin tecellisi olduğu için görmezden geliyordu. Ancak yapılan askeri darbe zihinlerde artık süreklilik kazanacak, halk iradesinin de bir üstü olduğunu unutturmayacaktı. Sert bir müdahaleyle ordu yönetime e koymuştur. Bu darbeye yol açan insanları tutuklamıştır. Başbakan, cumhurbaşkanı ve birçok DP'li milletvekili ordunun bu dokunuşuyla yargılama sürecine götürüldü. Geçici bir süreliğine ordu yönetimde kalacaktı. Ancak bu süreç oldukça uzun oldu. İnşa edilmeye çalışılan demokrasi motifleri birden bire paramparça olmuştur.

27 Mayıs 1960 darbesi, ilk on beş gün, herhangi bir hukuki temele dayanmayan fiili bir yönetim olarak kalmıştır. Yönetime el koyan Milli Birlik Komitesi'nin kimlerden oluştuğu bile ilk günlerde belirsiz kalmıştır. Bu belirsizliğin birinci nedeni, müdahalenin ordunun tümünden gelmemesi, rütbeleri yüzbaşı ile general arasında değişen küçük bir subay kümesinden kaynaklanması, ordunun tümünün ancak bir oldubitti ile karşı karşıya bırakılarak yönetime çekilmiş olması, yani var olan askeri hiyerarşi ile gerçek güç dengesi arasında bir uyumsuzluğun bulunmasıydı (Schick-Tonak, 2006: 133–134). Bu gösterir ki müdahale bütün askeri camianın ortak kararı değildir. Daha çok istekli subayların ülkenin yönetiminde söz sahibi olmada kararlıdır. İşte bu durum bütün askeri personelin darbe destekçisi olmadığını söyleyebiliriz.

Bu darbenin en önemli yetkisi Milli Birlik Komitesi olmuştur. Cumhurbaşkanlığı merciinde bu komite üyeleri vardır. MBK'nin başında orgeneral Cemal Gürsel vardır. Cemal Gürsel hem komitenin başkanı hem de devlet başkanı konumunda görülmüştür. 27 Mayıs günü demokrasiye keskin bir kılıç indirilmişti. Menderes muhakkak ki hatalar yapmıştır ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin bir başbakanının bu tutuklamalar karşısında tamamen suçlu konumda yargılanması demokrasinin yeni girdiği daha doğrusu girmeye çalıştığı o günlerde tarihin en büyük kara lekesi olarak nitelendirilmiştir. 37 kişiden oluşan Milli Birlik Komitesi, kendini Milli Şef'in koruyucusu olarak düşünmüş ve ona göre de hareket etmiştir. Darbenin sadece bir ay öncesinde İnönü'nün meclis kürsüsünden yaptığı konuşma aslında gelecek kara günlerin habercisi olmuştur. İnönü o gün Menderes hakkında olayların böyle devam etmesi halinde O'nu kendisinin bile kurtaramayacağını söyleyerek asker üzerindeki etkisini göstermiştir. "Demokratik rejim istikametinden ayrılıp onu baskı rejimi haline

götürmek tehlikeli bir şeydir. Bu yolda devam ederseniz ben de sizi kurtaramam" (<http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=247626>, 27.10.2011). İnönü burada Ordu üzerinde kendisinin nasıl bir etkisinin olduğunu bu sözleriyle açık açık dile getirmiştir. 27 Mayıs darbesinin arkasındaki isim olarak tek bir kişi çıkmaktadır. O da milletin iradesiyle başa gelemeyen bir devlet adamının tek başına nasıl bir anlam ifade ettiğini zihinlere kazımak istercesine yaptığı, bir müdahale olarak idraklerimize kazınmıştır. Bundan sonra da ordu kendini rejimin bekçisi olarak düşünecek, anti demokratik müdahaleler bundan sonra ülkenin kaderi olarak düşünülecektir.

27 Mayıs sabahı radyolardan Türk Silahlı Kuvvetlerin ülkenin idaresine el koyduğunu duyurmuştur. Alparslan Türkeş'in yaptığı konuşma ülkemizin demokrasi sınavında sınıfta kaldığını göstermiştir. O konuşmanın tam metni şöyledir:

"Sevgili Vatandaşlar,

Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri, memleketin idaresini ele almıştır. Bu harekâta Silahlı Kuvvetlerimiz; partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi, hangi tarafa mensup olursa olsun, seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır. Girişilmiş olan bu teşebbüs, hiçbir şahsa veya zümreye karşı değildir. İdaremiz, hiç kimse hakkında şahsiyata müteallik tecavüzkar bir fiile müsaade etmeyeceği gibi, edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup bulunursa bulunsun, her vatandaş; kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların, partilerin üstünde aynı milletin, aynı soydan gelmiş evlatları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmeden birbirlerine karşı hürmetle ve anlayışla muamele etmeleri, ıstıraplarımızın dinmesi ve milli varlığımızın selameti için zaruri görülmektedir. Kabineye mensup şahsiyetlerin, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne sığınmalarını rica ederiz. Şahsi emniyetleri kanunun teminatı altındadır. Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz, Birleşmiş Milletler Anayasası'na ve insan hakları prensiplerine tamamen riayettir. Büyük Atatürk'ün 'Yurtta sulh, cihanda sulh' prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız. NATO ve CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. Düşüncemiz 'Yurtta Sulh, Cihanda Sulh'tur. Milletimizin bir zarara uğramayacağı delaletinde sabır ve ihkamla tebessür etmeleri beklentilerimiz arasındadır.'"(<http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=247626>, 13.09.2011).

Burada bahsi geçen tarafsız bir iradenin tahsis edilmesi söz konusu yapılmıştır. Ancak daha sonra MBK komitesi başkanı Cemal Gürsel'in İnönü'yü

arayarak bütün emirler karşısında beklemede olduklarını bildiren bir konuşmanın yansıtılması, tarafsızlığın Milli Şef'in gözetiminde yapıldığını göstermiştir.

Milli birlik komitesi de kendi içinde iki gruba ayrılmıştır. Anayasanın oluşturulmasından sonra yapılacak seçimlerle iktidarın sivillere devredilmesini hedefleyen Gürsel ve ekibine karşı, yapısal reformları gerçekleştirmeden seçimlere gitmenin iktidarı CHP'ye vermekle eşdeğer olacağını, köklü düzenlemelerin ancak askeri idareleri sırasında yapılabileceğini savunan Türkeş grubu mevcut durumun bir süre daha sürdürülmesinden yanaydı (Tosun, 2004: 578). Burada ikinci grup olarak ayrılan Türkeş ve grubunun daha sonraki çıkan idam kararlarıyla zıt düştüğü söylenmektedir. Türkeş ile yapılan bir röportajda Türkeş o dönemde iktidarı sadece yönetimden uzaklaştırılmasını en fazla ülke dışına sürgüne gönderilmesini düşündükleri ancak MBK ile ayrı düştikleri için çıkan kararlara herhangi bir tepkide bulunamadıklarını ifade etmiştir (http://www.youtube.com/watch?v=k02SCkVr_hg, 02.08.2011). İdamlardan duyduğu rahatsızlığı dile getiren Türkeş, ülkede durumun bu şekilde olacağını o günlerde düşünemediğini belirtmiştir. Bu olaydan sonra MBK de 14'ler olayı yaşandı Alparslan Türkeş'in de içinde bulunduğu on dört kişi emekliye sevk edilerek yurt dışına gönderildi.

3.1.3. Sancılı süreç sonunda gelen anayasa ve referandum

Yeni anayasa yapımında görevlendirilen anayasa hukukçularının tasarısı kamuoyunda metnin uzunluğu ve ayrıntınlığı eleştirilmiştir. Bu taslak gerçekçi olmaktan ziyade teorik olarak algılanmıştır. Çalışmanın sonunda da halkoyuna sunulması da düşünülmemiştir. Daha sonra hazırlanan tasarı ise farklı uygulamaları gündeme getirmiştir. Esasen 1961 Anayasasında, hukukumuza ilk defa giren iki yeni kavram ortaya konmuştur. Birincisi temsilciler meclisi ikincisi ise halkoyudur. Anayasa hazırlıklarını yürüten milli birlik komitesi meclis hükmünde olmadığı için burada temsilciler meclis olarak görülmüştür. Yeni anayasa çalışmalarını bu temsilciler meclisi yapmıştır. Milli birlik komitesinin görüşüne göre, anayasanın halkoyuna sunulması, 1921 anayasasından beri anayasa hukukumuzda Ulusal Egemenlik prensibinin benimsendiği ve intikal devrinin bazı yasaların bu konuda bir değişiklik yapmadığı dikkate alındığında, bir çelişki olarak algılanabilir. Zira Ulusal Egemenlik Kuramı, ulusa ait

egemenliğin yine ulusça seçilmiş bir meclise kayıtsız ve şartsız devrini gerektirdiğinden ve dolaylı yoldan Meclisçe ulusun iradesi açıkça alındığından, halkoylamasına başvurulması gereksiz görülebilir. 1961 anayasasının hazırlanması aşamasında bu görüş benimsenmiş, ancak içinde bulunulan durum nedeniyle Temsilciler Meclisinin ulusu yeterince temsil etmeyeceği düşünülerek hazırlanacak anayasanın ulusa mal edilmesi amacıyla halkoylamasına sunulması benimsenmiştir (Şahbaz, 2006: 247). Görüldüğü üzere yapılacak anayasanın bütün halk kesimini temsil etmesi düşüncesi hâkimdir. Ancak 1924 anayasası ile TMMM' ne ait olduğu kabul edilen tüm görev ve yetkilerin MBK'ne devredilmiştir. Ayrıca açıklık ilkesi kaldırılmış, yeni yasama organı olan MBK'nin görüşmeleri gizli olacağı kabul edilmiştir. Göze çarpan başka bir değişiklik, MBK başkanının devlet başkanı olmasıdır. Darbeciler seçimden çıkmadıkları için Cumhurbaşkanı sözcüğünü kullanmak istememişlerdir (Schick-Tonak, 2006:134).

Tablo 2. 1961 Yılı Halkoylaması Sonuçları

Sandık sayısı	56049
Kayıtlı seçmen sayısı	12747901
Oy kullanan seçmen sayısı	10321111
Katılım oranı (%)	81
Geçersiz oy sayısı	39075
Oranı (%)	4
Geçerli oy sayısı	10282036
Oranı (%)	99,6
Evet sayısı	6348092
Oranı (%)	61,7
Hayır sayısı	3933944
Oranı (%)	38,3
Not:Resmi Gazete sonucudur.Gümrük kapılarındaki halk oylaması sonuçları, Türkiye toplamı içinde gösterilmiştir.(Kaynak: TÜİK)	

Yasa ile seçme yeterliliği bulunan her vatandaşın seçmen kütüğüne kayıtlı olmak şartıyla oy kullanabilmesi, siyasi partilerin de propaganda yapabilmeleri öngörülmüştür. Propaganda döneminde, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) Anayasa'nın kabulü için propagandalar düzenlemiştir. Demokrat Parti (DP) çizgisinin asıl izleyicisi (olacak) Adalet Partisi (AP), “Oyların Hayırlı Olması”nı dilemek gibi imalı sloganıyla olumsuz tavır aldığını seçmen kitlesine ulaştırmıştır. Tüm bu propagandalar ışığında halkoylaması 9 Temmuz 1961'de gerçekleştirilmiştir.

Anayasanın kabulünün ardından yapılacak seçimlerde yönetimin sivillere bırakılması düşünülüyordu. Ancak çok partili hayatın yapılan askeri müdahaleyle sindirilmesi bundan sonra kurulacak olan partilerin temkinli davranmasına sebep olmuştur. Referandum sonuçları aslında bu atmosferde beklenen sonuçları ortaya çıkarmıştır. Halkın eski başbakanı ve yanındakilerin tutuklanmalarına karşı olduğunu referandumdaki “hayır” oylarından anlayabiliriz. Çünkü anayasanın kabulünden önce DP'yi kendine model seçen Adalet Partisi referandum için yetersiz de olsa bir propaganda yapmış ve kendini DP'nin mirasçısı olarak halka anlatmıştır. İşte bu açıdan halkın Yassıada hükümlülerine bir anlamda haksızlık yapıldığını, onlara desteklerinin eksilmediğini ortaya koymuştur. Bu sonuç elbette ki MBK'ni rahatsız edecek ve dolayısıyla tutukluların hakkında çıkacak idam kararlarının hayata geçirilmesinde zaman kaybettirmeyecektir. Bu sürecin sonunda Türkiye Cumhuriyeti'nin bir başbakanı idam edilmiştir. Menderes'in hayatta kalması rejim için tehlikeli görülmüş ve infaz alelacele yapılmıştır.

Bu anayasanın kabulü ile MBK, darbeye hukuki nitelik de kazandırmıştır. Burada MBK kendi yetkilerini sivillere devretme yolunda önemli bir adım atacağını göstermiştir. Ancak yapılan darbe ile birlikte birçok alanda toplumsal sarsıntı yaşanmıştır. Özellikle ordu kendi içinde kaynamaya başlamış, yapılan bu anti demokratik müdahaleden rahatsızlıklar ortaya çıkmıştır. MBK bu esnada sadece DP ve onun yandaşlarıyla uğraşmamış ayrıca kendi içinde ayrılmaları da dengelemeye çalışmıştır. Bu dönemin yine başka bir ayrıntısı da birçok öğretim görevlisinin okullardan- ülkeden uzaklaştırılmasına karar verilmiştir. Bunların içinde Ali Fuat Başgil olayı önemli bir örnek teşkil etmektedir. Sivillerin yönetime geçeceğinin belirtilmesi üzerine Ali Fuat Başgil, Cumhurbaşkanı adayı olacağını kamuoyuna bildirmiştir. Ancak askeri kesimi rahatsız eden bu duruma el

konulması gerekiyordu. Yapılan baskılar neticesinde Samsun Milletvekilliğinden istifa etmiş ve yurtdışına çıkmıştır. Burada yapılan darbenin ve sonrasında teslim edilecek sivil inisiyatifin askeri hegemonya altında olacağıın işareti alınmıştır. Nitekim Cemal Gürsel Paşa'nın bildirisinin okunmasının ardından Milli Şef İnönü'yü arayarak icazet vermesi, sivil yönetimden ne anlaşıldığının önemli göstergesi olmuştur.

Yönetimi elinde bulunduran paşalar kendilerince ülkeyi düzene sokmaya çalışıyorlardı. Aslında olan tüm bu gelişmeleri tek bir cümlede toparlarsak, ülke yeni kazanmaya başladığı bir kurum olan demokrasi ağır yara almıştır. Bu yara yıllar sonra bile daha şiddetli yaralara sebep olabilecek nitelikteydi. Yapılan seçimler halkın DP mirasına sahip çıktığını göstermiştir. Menderes'i ve ekibini zorba olarak nitelendiren anlayış, demokratik yollarla söz hakkını kazanamamış, ancak istediği şeyleri silah gücüyle yaptırmıştır.

Referandum, 1961 yılında ilk kez uygulanmasına karşılık halkın önemli bir reaksiyonu ile karşılık bulmuştur. Önemli ölçüde kendi düşünceleri doğrultusunda karar vermiş ve "evet" oylarından çok "hayır" oylarının ne anlama geldiğini bize göstermek istemiştir. Çünkü "evet" oyları halkın iradesine karşı kaldırılmış oyları temsil etmektedir. Yapılan darbe halkın iradesine yapılmış bir eylem olarak algılanmıştır. Halkın hür iradesiyle seçmiş olduğu yöneticiler, anti demokratik bir yöntemle görevden alınmış haklı veya değil bir kararla idam cezalarına çarptırılmıştır. Bu kararlar ülkenin demokrasi sınavında önemli bir karar olmuştur. Daha sonra yeniden inşa edilmeye çalışılan çok partili hayatta askerlerin bu eylemleri ağırlığını hissettirmiştir. Kurulan Adalet Partisi ilk başkanı bu durumlar göz önünde bulundurularak asker emeklisi bir orgeneral olmuştur. Bu süreç, algı yanılmasına sebep olmuştur. Bu yanılma ülkede uzun yıllar kendini hissettirmeye devam etmiştir. Herhangi bir yönetim bozukluğunda ülkenin bir kanadı "ordu göreve" çığırkanlığını kullanmıştır. Bu askeri müdahalenin sonrasında ensede ordu korkularıyla halk idaresi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu uzun bir müddet de etkisini korumuştur.

1961 Halkoylaması genel analizi itibariyle kurucu bir referandumdur. Anayasa oylaması yapıldığı ve sürecin sonunda oylamanın yeni bir Anayasa oluşturduğu için kurucu referandum olarak nitelendirilebilir. Ayrıca kontrollü bir

referandumdur. Ne zaman yapılacağı, ne için yapılacağı Milli Birlik Komitesi tarafından belirlendiği için kontrol mekanizmasının etkinliğinin olduğu bir referandum olmuştur. Aynı zamanda bu referandumu hegemonyacı olarak da nitelendirebiliriz. Alınan sonuç kanunlaştığı için onay referandumudur. Yapılan anayasaya kurum veya kuruluş gibi sivil irade hiçbir aşamada katılmadığı için anayasa yapım sürecinin en son adımı olan onay merciinde zorunlu olarak bulunmuştur. Genel itibariyle 1961 referandumunda yapılan Anayasada “hayır” oylarının yüksek olması, halkın tüm kesimlerinin temsil edilmediğinin göstergesidir. Bu çerçevede yapılan Anayasa sonraki dönemlerde de “hayır” oyu verenler tarafından eleştirilmiş ve değiştirilmesi gerekliliğini sürekli dile getirmişlerdir.

Yapılan propagandalar üzerinden değerlendirdiğimizde ise bir sonraki referanduma göre daha serbest bir uygulama göze çarpmaktadır. Kısıtlamalar ve yasaklamalar söz konusu değildir ancak içinde bulunulan siyasi yapı rahat bir propaganda sürecine izin vermemiştir.

3.2. 1961 ve Sonrasındaki Gelişmeler

Bu süreç halk için, siyasiler için sıkıntılı geçmiştir. MBK ‘nin idam kararları DP ve onun takipçilerinin gözünü korkutmaktı. Ancak beklenen reaksiyon halktan gelmedi. Aksine halk, referandum ve ardından gelen seçimle oyunu bir kez daha demokrasiden yana kullanmış oldu. Çünkü halkın iradesinin üzerinde herhangi bir irade söz konusu olamazdı. İnfaz edilen idam kararları halkı DP’ye daha doğrusu DP’nin mirasçısı olan partilere yakın durdurmuştur.

MBK başkanı, farklı seçenek tanınmayan bir seçimle Cumhurbaşkanı olmuştur. Ardından seçimlerden galip çıkan iki parti koalisyon hükümeti oluşturmuş ve başbakan İnönü olmuştur. On dörtlülerin yarattığı tehlikenin savuşturulmasından sonra bile, sivil yönetimin yerleşebilmesi için daha bazı önemli sarsıntıların atlatılması gerekmiştir. Koalisyon hükümeti zamanında iki parti sürekli halde çekişme içerisinde olmuştur. Ordu baskısı altında böyle bir hükümetin kurulmasındaki amaç, daha kısa bir süre önce bir iç savaşın düşman tarafları olmalarına ramak kalan iki büyük siyasal güç arasında bir yakınlaşma yaratmaktı. Fakat böylesine bir zorlama ile kurulan bir hükümetin, tüm gücünü

kendini yaşatma çabasına harcaması ve ülkeye hiçbir önemli hizmet getirmemesi kaçınılmazdı (Eroğul'dan akt. Schick ve Tonak, 2006: 140–141). Bu deneyim bize koalisyon hükümetlerinin bunun gibi zorlu bir süreçte ülkeye zaman kaybettirmekten başka bir işe yaramayacağını göstermiştir.

İnönü'nün etkisi kuşkusuz darbe döneminde olduğu gibi daha sonrasında da öne çıkmıştır. Cumhuriyetin kurucu partisi arkasında sağlam bir destek bulmuş, daha sonrası içinde bu desteği önemli ölçüde kullanmıştır. Kurulan koalisyon hükümeti çok fazla süre varlık gösterememiştir. 1963 yılında yapılan seçimlerden sonra AP yüksek oy oranı almasına karşın hükümeti kuramamış dolayısıyla hükümeti kurma işi tekrar İnönü'ye verilmiştir. İnönü de yeni hükümeti kurarak Meclisten bir ez daha güvenoyu alarak iradeye geçmiştir. Bu yıllar içinde dış ilişkiler önem arz etmiştir. Kıbrıs meselesinin ardından gelişen olayları iyi yöneten İnönü bir anlamda son Meclisin güvenoyu vermesine neden olmuştur. Dediğimiz gibi dış meseleler önemli ölçüde ağırlık kazanmıştır. Türkiye, İnönü'nün batı yanlısı tutumunun, ABD ile ilişkilerin iyi olması gerekliliğini her daim vurgulamıştır. Ancak o dönemde bu ilişkilerin sıkıntıya girmesine sebep olan mektup olayı vardır. Bu mektup da ABD'nin Türkiye üzerinde ciddi yaptırımları söz konusudur. Öncelikle kamuoyundan gizlenen bu mektupta bazı yerler dikkat çekiliyordu. Türkiye'nin adaya tek taraflı müdahalesinin Türk ve Yunan tarafları arasında savaşa yol açabileceği ve NATO üyesi olan bu iki ülkenin savaşmasının kabul edilemez olduğu ifade edilmiştir. Türkiye'nin müdahale kararı almadan önce müttefiklerine danışması gerektiği anımsatılmıştır. Ayrıca bu savaşın Sovyetler Birliği'nin de Türkiye'ye müdahale ihtimalini doğuracağı ve NATO'nun böyle bir durumda Türkiye'yi savunma konusunda isteksiz olacağı ima edilmiştir. ABD'nin Türkiye'ye sağladığı askeri malzemenin bu müdahalede kullanılmasına izin verilmeyeceği belirtilmiştir. Mektubun ardından Türkiye müdahale kararından vazgeçmiştir. İsmet İnönü 21 Haziran 1964'te ABD'ye giderek başkan Johnson ile bir görüşmede bulunmuştur. Mektup hem Türk kamuoyunda hem de Türk dış politikasında yarattığı etki ile büyük önem taşımaktadır. Mektup çok sert ve kaba bir üslupla yazılmış, küçük düşürücü ifadelerle yer vermiştir. Bir süre kamuoyundan gizlenen mektup hem yönetim kademelerinde hem de Türk halkında büyük hayal kırıklığı yaratmıştır. Ayrıca Türkiye-ABD ilişkilerinde ve Türk dış politikasında bazı önemli değişikliklerin

habercisi olmuştur. O dönemde Batı bloğu içerisinde yer alan Türkiye, bu mektup sayesinde kendi ulusal çıkarlarının Batı bloğunun, özellikle de blok lideri ABD'nin çıkarlarıyla çeliştiği noktada bağımsız politikalar geliştirme konusunda sıkıntılar yaşanabileceğini görmüş, ABD'nin kimi zaman kendisini yalnız bırakabileceğini anlamıştır. Burada uluslararası sistemin de etkisi görülmektedir. İki kutuplu sistemde bloklar arasındaki ayrım sertleştiği oranda blok üyeleri, içinde yer aldıkları bloktan bağımsız politikalar geliştirmekte zorlanmaktadır. Nitekim bu tarihten sonra bloklar arasındaki ilişkilerin yumuşamaya başlamasının da etkisi ile Türkiye çok yönlü politikalar izlemeye başlamıştır. Dış politikada ABD'ye olan bağımlılık azalmış hatta en düşük seviyeye inmiş, Sovyetler Birliği ile yakınlaşma süreci başlamıştır (<http://belgeseli.blogspot.com/2007/08/johnson-mektubu.html>, 18.10.2011).

Yaşanan bu mektup krizinden sonra Türkiye'nin ABD ile olan ilişkisi öncesine göre farklı bir boyut kazanmıştır. Bu sürecin sonunda Türkiye Kıbrıs'a asker göndermekten vazgeçmiştir ancak Kıbrıs bundan sonra Türkiye'nin daimi bir sorunu olagelmıştır. 1965 seçimleri ise Türkiye'nin önemli bir aşamasını daha ortaya çıkarmıştır. DP'nden sonra AP büyük bir oy oranıyla seçimlerden başarıyla çıkmıştır. Halk CHP'ni bir kez daha muhalefet sıralarına göndermiştir. Bundan sonra Türkiye'de Adalet Partisi, 1971 askeri darbesine kadar iktidarda bulunmuştur. ABD başkanı Johnson'ın mektubu nitekim önemli sonuçlar doğurmuştur. ABD ile ilişkilerde Türkiye artık tek müttefikinin olmadığını, Rusya ile yakınlaşmasına sebep olmuştur. Toplumda da artık Amerikan karşıtlığı ortaya çıkmıştır.

3.2.1. Adalet Partisi İktidarı ve 1971 Muhtırası

İnönü sonrasında Türk siyasetinde sivilleşme hareketleri hızlansa da bunun her zaman sonucu bir muhtıra ya da darbe olmuştur. Adalet Partisi, merkez sol olarak kendini tanımlayan CHP'ye oranla daha çok oy almış ve iktidarı eline geçirmiştir. Seçimle başa gelmesi demokrasimiz için yine önemli bir adım olmuştur. İnönü, arkasında asker desteğine rağmen sahneden inmek durumunda kalmıştır. Ragıp Gümüşpala'nın ölümüyle AP'nin başına Süleyman Demirel seçilmiştir. İnönü'nün iktidardaki son zamanlarında dünya genelinde alevlenen öğrenci olayları Türkiye'ye de sıçramış üniversiteler bu kriz döneminden oldukça

kötü bir şekilde etkilenmiştir. Ciddi anlamda Amerikan karşıtı genç gruplar üniversitelerde eylemler düzenlemiş ve olaylara nihayetinde kan karışmıştır. Karışan bu kan öğrencileri iktidara karşı kıskırtarak olayların önü alınamaz hale getirilmiştir. Türkiye 'de ilk defa sol- sağ düşünceli gruplar arasında çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır. Sol grup öğrencilerin Amerikan savaş gemisi olan 6. filonun ülkeye girişini önemli ölçüde engellemek istemiş, çıkan olayları polis bastırmaya çalışırken bir öğrencinin ölümüne sebep olmuştur. Bu ölüm sol- sağ ayrımını keskinleştirmiş ve Türkiye yeni bir kaos ortamına sürüklenmiştir.

1961 anayasasının önemli getirilerinden biri olan çok partili anlayış bu dönemde etkisi göstermiştir. Farklı düşünceleri temsil eden birçok partinin bu dönemde kurulmasına izin verilmiştir. Bu olay toplumsal düzlemde farklılıklarında gün yüzüne çıkmasına sebep olmuştur. Bu dönem kurulan partilerin bir kaçı, Türkiye İşçi Partisi, Milli Nizam partisi gibi. Ancak bu döneme bakacak olursak yine tarihin kara sayfalarına yazılmış önemli olaylar bizi karşılar. Özellikle 68 olayları tüm dünyada yankı bulurken ülkemizin etkilenmemesi olası değildi. 1969 genel seçimleri, Türkiye'de 1968'de başlayan siyasal çözülme hiçbir biçimde durduramamıştır. Köylülerin toprak, işçilerin fabrika, öğrencilerin de fakülte işgal eylemleri birbirini durmadan kovalamış, hem ideolojik karşıt kümeleri, hem de solcu güçlerle kolluk kuvvetleri arasındaki çatışmalar giderek büyük boyutlara ulaşmıştır. Artık sokaklarda kan dökülmesi olağan hale gelmiş, sokak anarşisine koşut olarak devletin çözülme sürecide hızlanmıştır. Mayıs 1969'da, yüksek yargı organları Ankara sokaklarında cüppeleriyle bir yürüyüş yapmışlar, aynı yılın kasım ayında Polis Enstitüsü öğrencileri dersleri toplu olarak boykot etmişlerdir. Bunun yanı sıra hükümet de ciddi bir iktisadi çıkmaza girmiş ve nihayetinde hükümet çekilmek zorunda kalmıştır. Hükümetin bu aczi, sağın bunalımı ve parçalanması, CHP'nin sola kayması, solcu gençlik içindeki sabırsızlık eğilimlerini daha da kamçulamıştır. 1971'e yaklaşırken, Deniz Gezmiş, Mahir Çayan gibi önderlerin yönetiminde birçok kurtuluş örgütü açıkça kurulur hale gelmiştir. Bu olaylarla İstanbul Üniversitesi'nin bütün fakültelerinin süresiz olarak kapatılması zorunlu hale gelmiştir. Amerikan askeri görevlilerinin solcu gençler tarafından zorla kaçırılması artık Türkiye 'de kamu yetkisini sıfıra indirmiştir. İşte bu koşullarda, 12 Mart 1971'de genelkurmay başkanı ile kuvvet komutanlarının imzasını taşıyan bir muhtıra verilmiştir. Hükümetin çekilmesi,

anayasanın önerdiği reformları yapacak bir hükümetin kurulması isteniyordu. Bu isteklerin yapılmaması durumunda Türk silahlı kuvvetleri ülke idaresine el koyacaktır. Böylece Türkiye’de çok partili düzen yolunda girişilen ikinci deneme de sona ermiştir(Eroğul’dan akt., Schick ve Tonak, 2006:154-155).

Bu sürece Demirel kuşkusuzdur ki ABD’nin etkisiyle gelmiştir. 1969 da ABD gençlerinin uyuşturucu ile ciddi sıkıntılar yaşandığını göstermiştir. Bunun sebebi ise Türkiye’den gelen haşhaş olarak gösterilmiştir. Bu sebeple dönemin ABD başkanı Nixon, gittikçe artan uyuşturucuya bağlı suçların ülkesinde önünü almak için Türkiye’de ki haşhaş üretiminin durdurulmasını istemiştir. Bu isteğe karşı çıkan Demirel, tazminat bedellerinin ödenmesine ilişkin taleplerini de kesin bir dille reddetmiştir (Uslu, 2009: 473). İşte bu reddediş ABD’yi Türkiye’ye bir müdahaleye daha sevk etmiştir. Bu süreç sonunda ülke içinde zaten zayıflayan Demirel hükümeti bu olaylarla birlikte hızlı bir düşüşe sebep olmuştur. Hükümet düştüğünde hükümetin NATO karşıtı görünen davranışları son bulmuş, solcular ve NATO’ya muhalefet ezilmiş, krize sebep olan haşhaş üretimi de yasaklanmıştır. Ülkedeki bu karışık durumdan da ABD, olumlu bir şekilde etkilenmiştir. Demirel haşhaş üretiminin kendi ülkesi için herhangi bir sorun teşkil etmemesinden dolayı, ayrıca seçmenlerinin büyük çoğunluğunun köylü olduğunu düşünüp, eğer üretimi yasaklarsa halkı mağdur edeceği düşüncesiyle böyle bir yasak kararına sıcak bakmamıştır. Bütün bunlar ve özellikle de dış ilişkilerde Kıbrıs meselesindeki hassasiyet sebebiyle ABD ile olan ilişkiler sıkıntılı hale gelmiştir. Ancak buna rağmen Demirel hükümeti, toplumda ABD işbirlikçisi olarak algılanmış, çıkan öğrenci olaylarında Demirel hükümetinin “işbirlikçi hükümet” olarak nitelendirilmesinden uzaklaşmamıştır. Kıbrıs’ta olası müdahaleye karşı gelen ABD filosu öğrencilerin yoğun tepkisine sebep olmuş, kanlı olaylar sonucunda asker yine kendine düşen görevi yapmak için harekete geçmiştir. Sol gruplar hükümeti kendilerine karşı devlet güçlerinin kullanıldığı düşüncesiyle olayları derinleştirmiştir. Bu karışıklık sol grubun önemli önderlerini sürecin sonunda tıpkı bir önceki müdahale gibi idam sehpalarına çıkarmıştır. Sonuç olarak Türkiye yine yanlış bir yöntemle karışıklıkların üstesinden gelmeye çalışmıştır.

27 Mayısın ertesinde böyle bir müdahalenin varlığı kuşkusuzdur ki Türk demokrasi tarihinin en önemli kayıplarının yaşandığı dönem olarak

nitelendirilebilir. İlk defa kanın akması durumun vehameti açısından önemli bir göstergedir. Nitekim sol- sağ düşüncesinin kesin çizgilerle ayrıldığı ve ortak bir düzlemde buluşamadığını acı bir şekilde göstermiştir. Artık tahammül çizgisinin olmadığını Türk gençlerinin arasında kesin çizgilerle ayrıştırılmanın başladığının, ülkenin gençlerinin arasına atılan nifak tohumlarının başarıyla filizlendiğinin acı gerçeği olarak karşımızda durmaktadır. Toplum içinde yaşanan ayrışmaların yanı sıra toplumun zihinlerine kazınan karşıt kültür aşısı da tutmuştur. Uzun yıllar genç beyinlerin faili meçhullere kurban gitmesine sebep olmuştur. Ayrışmayla birlikte demokrasinin ne kadar zor uygulanacağı da anlaşılmıştır. Cumhuriyet, halkın kendini yönetmesiydi ve bu da demokrasiyle mümkündü. Ancak yapılan bu müdahaleler zihinlerin, bu sürece henüz hazır olmadığına göstergesi olmuştur. Mevcut şartlar altında alınmış olan Cumhuriyet rejiminin Türk toplumunda idrak hatasına sebep olmuş, askeri müdahalenin Cumhuriyetin koruyucu olması bulanıklığına yol açmıştır.

Bu askeri müdahale bir kez daha kısır döngüye dönüşmüş, halkın seçimlerinin anlam ifade etmediğini göstermiştir. Uzun zaman öncesine kadar halk asker görmekten korkar hale gelmiştir. İşte bu durum süreç içerisinde fiziksel olarak tahribin yanı sıra zihinsel olarak da körleşmeye sebebiyet vermiştir.

3.2.2. 1980'e Giden yol

Sıkıntılarla başlayan süreç elbette ki sıkıntılarla noktalanacaktır. Dünya da modernleşme etkileri hızlı biçimde görülürken Türkiye bu dönemde iç meseleleriyle uğraşmak zorunda kalmıştır. Dönüşen dünyaya eklemlenmeye çalışan Türkiye, istikrar yakalamaya başladığında bu istikrardan rahatsız olan bir grup çıkmış ve bu süreci baltalama yoluna gitmiştir. Nitekim 12 Mart muhtırası da bu süreçlerin sonunda gelmiştir. 12 Mart muhtırasıyla birlikte, 1961 Anayasası'nın garanti altına aldığı, Türkiye'nin tarihinde ilk defa halkın siyasete katılmasına izin veren haklar ve özgürlükler, Profesör Erim'in sözleriyle, "*devletin bütünlüğünü ve ulusu, Cumhuriyeti, ulusal güvenliği ve kamu düzenini koruyabilmek*" için engellendi (Ahmad, 2002: 194). Daha sonra asker işinin başına gitmeli demesi ise bu yönetime el koyma işini askerin gereğinden fazla görevde kalması olarak yorumlamıştır. Muhtıranın ardından istifada sıkıntı çıkarmayan Demirel'in yerini CHP kökenli Nihat Erim getirilmiştir. Yapılan

darbenin öncelikli hedefi anlaşılammış ancak üzerinden geçen süre içinde ülkedeki sol zihniyetin öncülerinin idamlarıyla Demirel ve sola yapılmış bir darbe görüntüsü ortaya çıkmıştır.

Erim hükümetinin çok fazla destekçisi yoktu. Bir anlamda CHP tekrar göreve çağrılmış, ancak doğrudan bu görev İnönü'ye değil, tarafsız biri olarak adlandırılan Erim'e verilmiştir. CHP'den istifası da tarafsızlık gereği olmuştur. Bu şartlar altında kurulan hükümet çok fazla faaliyette bulunamamış 1972'de istifa etmiştir. Nihat Erim kendisinin tarafsız olduğunu belirtmesine rağmen istifa dilekçesini Org. Tağmaç, yani o dönemin baş aktörüne vermiştir. Ayrıca kendisinin de asker olduğunu ve bir an önce askerin sıkıyönetim halini durdurması gerektiğini vurgulamıştır. Bu şartlar altında tarafsızlık elbette ki mümkün olmamıştır. Başbakan olarak askerin kendi görevinin başına dönmesini istemiş ancak istifa kaçınılmaz sonu olmuştur. Ardından da Ferit Melen kabinesi iktidara gelmiştir. Melen'in toplumsal ya da ekonomik reformlar yapmak gibi bir niyeti yoktur; yegâne amacı, sıkıyönetime gerek kalmadan yasa ve düzeni muhafaza etmektir (Ahmad, 2002: 196).

CHP bu yıllar içerisinde kendi içinde olan muhalefetle yüzleşmiş, partinin genel sekreteri olan Bülent Ecevit, koltuğu devralmıştır. Nitekim Bülent Ecevit'le beraber CHP tam olarak solu temsil ettiğini öne sürmüştür. Bu göstermiştir ki yıllarca süren Milli Şef diktası artık sona gelmiştir. Bu değişim, hemen ardında yapılacak olan seçimlerde başarısını kanıtlamıştır. Ecevit'in temel eleştirisi CHP'nin kitleleri cahil bulması ve bir an önce bu elitist anlayıştan sıyrılmak gerektiğini dile getirmiştir. Ecevit'le CHP, ilk defa halk iradesiyle iktidara gelmiştir. CHP, düşen AP oylarını almıştır, ülkede sosyal demokrasinin görülebileceği heyecanı doğurmuştur. Ülke partileri aslında CHP'nin elitist bakış açısını değiştirmesiyle zihniyet olarak sağa ne kadar büyük destek verdiğini bir kez daha göstermiştir. Bu seçimler 1950 seçimleri kadar önem taşımıştır. Çünkü askeri müdahalelerden sonra sivilleşme emareleri gösterilen ilk seçimlerdir.

Cumhurbaşkanı seçimleri ülkede ilk defa Demirel ve Ecevit'i fikir birliğine itmiştir. İki partinin ortak kararıyla paşaların istedikleri kara kuvvetleri komutanı Faruk Gürler'in Cumhurbaşkanlığını istememişlerdir. Meclis'in emekli Amiral Fahri Korutürk'ü Cumhurbaşkanlık makamına seçilmesiyle gerilen siyasi

hava etkisini ağırlaştırdı. Bu sonuç sivillerin zaferi olarak görülmüştür. Bu başarı, Ecevit'i tek başına iktidar edememiştir. Necmettin Erbakan'la yani iki zıt kutup olarak değerlendirilen iki siyasi grubun ittifakı söz konusu olmuştur. 1973'ten sonraki hükümetler ülkede siyasetin adeta çıkmazı olarak tanımlanmıştır. Çünkü çok sayıda hükümet kurulmuş, başarısız koalisyonlarla cephelemler arasındaki ayrımlar daha da belirginleşmiştir. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı, Türkiye için dış politikada önemli bir başarı olmuştur. Ancak 1966'da yaşanan mektup krizinde ABD'nin verdiği tepkinin aynısını burada Ecevit görmüştür. Ecevit'in bu başarısı aslında ABD'nin desteğini çekmesine sebep olmuştur. Halkın gözünde ise Ecevit önemli bir değer kazanmıştır. Bu değer bir sonraki seçimde vücut bulmuş ve seçimlerin galibi olarak Ecevit ortaya çıkmıştır. Ecevit ve Erbakan koalisyonu beklenen sonuçla noktalanmıştır. Beklenen acı son çabuk gelmiş ülke içinde çıkan terör olayları karşısında iki başlı hükümeti istifaya zorlamıştır. Hızla büyüyen siyasi cinayetler önemli ölçüde sıkıntı oluşturmaya başlamıştır.

1 Mayıs 1977 de İstanbul'da büyük bir katliama sahne olmuştur. Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun Taksim Meydanı'nda düzenlediği gösteriye katılan yüz binlerce kişiye, binaların üstünden ateş açılmış ve otuz iki kişinin ölümüne sebebiyet verilmiştir. 1978'de silahlı çatışmalar ve siyasi cinayetler kısa zamanda iç savaş boyutlarına erişmiştir. 1978'de 1095, 1979'da ise 1362 kişi siyasi nedenlerle öldürülmüştür. Giderek artan şekilde sağ ve sol grupların bu çatışmaları devletin de yetkisini zayıflatmış, halkın güvenini kaybetmesine sebep olmuştur. Bu olayların ardından Ecevit Hükümeti istifa etmiştir. Bu durum Demirel'in deyimi ile seçim sonuçlarının AP için bir güvenoyu sayılmasa da kesinlikle CHP için bir güvensizlik oyu niteliğindedir (Schick ve Tonak, 2003: 393). Bu arada AP kurduğu koalisyon hükümetiyle sağ tek Çatı altında birleştirmiş ve toplumsal sancı oluşturabilecek bir kimlikle sahneye ikinci kez çıkmıştır. Toplum öyle iki cepheye ayrılmıştır ki, gençler artık kılık kıyafetinden dahi ayrıştırılmış, ötekileştirilmiştir. Birbirine düşman iki cephe cinayetlere devam ettirilmiştir.

Ülkenin siyasal durumuna ve hâkim olan ruh haline bakıldığında askeri bir müdahalenin iyi karşılanacağı açıktı. Bu durumda General Evren 17 Haziran 1980'de *Bayrak Harekâtı'nı* başlattı. 11 Temmuzda iktidara el konulacaktı. Ancak durumlar siyasi çekişmelere sahne oldu. Gecikmeli de olsa 12 Eylül günü Yüksek

komuta kademesi planladığı harekâtı başlattı ve siyasi tıkanmaya son verdi (Ahmad, 2002: 228).

Bu yıllar yine tarihe kara leke olarak not düşülmüştür. Asker tekrar görevini siyasette kullanmıştır. Özellikle kan dökülen olaylarda devletin suskun kalması, halkı askeri bir müdahaleye sıcak bakmasına sebep olmuştur. Ancak bu müdahale 27 Mayıs ve 12 Mart'tan çok daha ağır ve hasarlı olmuştur.

3.2.3. 1980 Darbesi

Tıpkı 27 Mayıs gibi bu müdahale de önemli ölçüde zihinlerde derin yaralar bırakmıştır. Yasa ve düzenin bozulması, dörtlüye giden enflasyon ve tüketim malları kıtlığı, parti çekişmeleri ve felç olmuş parti düzeninden büyük sıkıntılar çeken halk, sıkıyönetim ve istikrar vaadiyle yaklaşan Kenan Evren'le tanışmıştır. Bu söylemler halk arasında destek bulmaya başlamış, Kenan Paşa önemli ölçüde kabullenilmiştir.

Darbe üst düzey komutanlarca gerçekleştirildi. Genelkurmay Başkanı Kenan Evren ve diğer bütün komutanlar tarafından kurulan MGK, halkın yetkilerini kısıtlayan, yetkeyi merkezileştirmeyi amaçlayan birçok yasal ve kurumsal düzenleme uygulamaya koydu. Üniversitelerin eğitim ve yönetsel faaliyetlerini denetleyen yeni Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) ile birlikte sıkıyönetim veyahut YÖK tarafından görevden alınan veya istifa etmek zorunda bırakılan öğretim üyesi sayısının iki yüz olduğu tahmin edilmektedir. 1961 anayasasının özgürlüklerini kısıtlayan bir anayasa da yapılması düşünülecektir (Schick ve Tonak, 2006:395). Evren'in müdahalenin gerekçesinin düzenin sağlanması olarak savunmuştur. Ancak her geçen gün daha fazla cinayetlerin yaşandığını sayılar bize göstermektedir. Her geçen gün daha fazla ölümün olduğu, adam kaçırmaların yoğunlaştığı dönemde asker müdahale etmemiş, ancak öyle bir zamanda müdahale gerçekleşmiştir ki geride çok sayıda genç, sağlıklı solmuş bir birine kırdırılmıştır. Ancak bunu da “*zamanlamanın iyi seçilmesi*” olarak savunulacaklardır.

Darbeye giden süreçte dış dinamikler de etkili olmuştur. Özellikle ABD kaynaklı dinamikler mevcuttur. İran devrimi dolayısıyla Ortadoğu'da kan kaybeden ABD'nin ve NATO'nun çeşitli yollarla darbeye teşvikleri olmuştur.

darbe sonrasında ABD'lilerin "*bizim çocuklar başardı*" dedikleri malumdur (Çaylak vd., 2009: 513). Bu dönem içerisinde öne çıkan bir takım örgütlenmeler olmuştur. Oluşumlar yıllar sonra da etkisini devam ettirmiştir. ODTÜ, 1980'lere gelirken en keskin sol söylemlerinin yapıldığı, bilim yuvası olmaktan çıkarılmış adeta siyasi bir kışla görünümüne bürünmüştür. Öyle ki bu oluşumlara üniversite hocaları da dâhil olmuştur. Aynı zamanda da Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi de yeni bir oluşuma sahne olmuştur. PKK'nın siyasi temelleri o dönemde kurulmuş, kurulan bu örgüt günümüzde de devam eden silahlı bir örgüt haline gelmiştir. Ülkede elli binden fazla insanın ölmesine sebep olan bu örgüt, 1980'li yıllarda terörün önemli aktörlerinden olmuştur. Nitekim bu dönem, ülkenin önemli bir kısmını katliamlar sonucu kaybettirmiştir. Bu sürecin sonunda gelen askeri müdahale bu kanı durdurmak istediğini söyleyerek idareye el koymuştur. Ancak kafalarda her zaman soru işaretlerini barındırmıştır. Bunlardan bir tanesi ve belki de en can alıcı olan 11 Eylül günü akan kanın 12 Eylül günü aniden kesilmesinin sebebini herkes çok merak ediyordu. Bunu anlamlı kılmak için olaylarına göz atmak da yarar olacaktır. O günlerde de rutin halde öğrenciler okuldan çıkmış güvenlik güçlerinin de gözetimde dağılıyorlar. Ve bir anda nereden atıldığı bilinmeyen bir bomba kalabalığa büyük bir şok yaşatmıştır. Dahası bölgede bulunan güvenlik güçleri bu karmaşaya müdahale etmemiş, can pazarına seyirci kalmışlardır. Bir diğer önemli olay ise Ecevit tarafından ortaya atılmıştır. Bu olayların özellikle de kanlı 1 Mayıs'ın faillerine yönelik bir bilgidir bu. Ecevit'e gelen haberlere göre devlet içine yuvalanmış kontrgerilla olarak adlandırılan bir nevi özel harekâtçılar bulunmaktadır. Bunlar devletten bağımsız, ancak devlet için çalışan özel birlikler olarak tanımlanmıştır. Bu dönemde Ecevit muhalefet tarafında olduğu için rahatlıkla bunu dile getirmiş ve üzerine gidilmesi gerektiğinin vurgusunu yapmıştır. Ancak bir yıl sonra kendi iktidar olunca, bu iddiaların üstüne gitmemiştir. Bu güç her kimden oluşmuşsa ülkede provokasyonları tetiklediği açıktır. Bir diğer olay aslında bu sürecin kimler tarafından tetiklendiğini açık açık gösterecektir. Ankara Emek postanesinden bir gün içinde dört ayrı ile aynı paketler gönderilmiş, bu paketlerin bombalı olduğu Malatya'da anlaşılmıştır. Patlayan bombadan AP'li bir yönetici ailesiyle birlikte ölmüştür. Diğer paketler ise patlamadan etkisiz hale getirilmiştir. Gönderilen bu paketler hem sağ, hem de sola aynı gün aynı el tarafından sunulmuştur. İşte bu aşamada bu kızırgan bu kanlı olaylara müdahalede geciken 12 Eylül zihniyeti

günümüzde de hala cevaplanması bekleyen sorularla dolmuştur (<http://belgeseli.blogspot.com/2007.07.12-eyll-ihtilali-belgeseli.html>, 13.10.2011).

3.2.4. 1982 Referandumu

1980 müdahalesinin söylemlerinde yeni anayasa hazırlanmasının ardından ülke sivil iktidara geçeceğine dair beklentiler hâkim olmuştur. Buna göre iki başlı bir meclis çalışmalarına başlamıştır. “Kurucu Meclis” olarak adlandırılan yapı MGK ve Danışma meclisinden oluşmuştur. MGK, müdahaleyi yapan Kenan Evren liderliğindeki askeri kanat ve diğer grup ise 40 ‘ı doğrudan doğruya MGK tarafından 120’si ise her ilin valisinin tespit ve teklif ettiği adaylar arasından MGK tarafından seçilmiş Danışma Meclisidir. Kurucu meclisin bu iki kanadı arasında asıl yetkili olan MGK’ dir. Son söz MGK’ ya aittir (Gözler, 2006: 191). Görüldüğü üzere hazırlanacak anayasa tamamen askeri bir kurul tarafından denetlenecek ve son söz yine darbecilerin olacaktır. Nitekim yapılan anayasada da Kenan Evren’e tek adam yolunu açmıştır. Referandum hazırlanan anayasa da sadece anayasanın kabul edilmesine halk desteği sağlamak açısından yer verilmiştir. Ve geçici bir madde ile anayasaya eklenmiştir. MGK üyelerinden Kazım Öztürk’ün teorik bir tartışmadan geleceği belirtilerek referandum kurumunun gerekliliğini, ancak bu kurumun “ *çok yüksek düzeyde bir kültür*” gerektirdiğini belirterek, anayasa değişikliğinde referanduma yer verilmesi taleplerine karşı çıkmıştır (Şahbaz, 2006: 256). Referandum bu anayasa için uygulanması kararlaştırılmıştır ancak halkın onay organı olarak görülmeye devam edilmiştir.

Cumhuriyet tarihinde 1961 ve 1982 anayasaları içerdiği maddelerle sürekli tartışılmıştır. 1961 anayasasının siyasi sahnede çok partililiğin yolunu açmış, tek parti zihniyetini silmiştir. Bu anayasadan sonra siyasi partiler yoğunluklu olarak artmış, 1970’li yıllarda ise çeşitli örgütler, sivil toplum düşüncesi önemli ölçüde artmıştır. Ancak 1982 anayasası bu serbestenin tam tersine kısıtlamalar, parti kapatmalarla tek adam düşüncesine yönelmiş, halka korku aşıl原因 bir organın doğmasına sebep olmuştur.

İki anayasanın temel anlamda karşılaştırması şu şekilde yapılabilir:

- 1) Her iki anayasa da askeri müdahaleler sonucu hazırlanmıştır.

2) Her iki anayasa da, bir kısmı askeri müdahaleyi yapan bir kuruldan (MBK ve MGK), diğer kısmı da sivillerden (Temsilciler Meclisi ve Danışma Meclisi) tarafından yapılmıştır.

3) Her iki anayasada yer alan siviller seçimle oluşmamıştır.

4) Her iki anayasa da halkoyuna sunularak kesinleşmiştir.

5) Her iki durumda da sivil kanadın Bakanlar Kurulunun kurulması ve düşürülmesine ilişkin yetkileri yoktur (Gözler, 2006: 192).

Bu iki anayasanın farklılıklarını Gözler şu şekilde açıklamıştır:

1) 1961 temsilciler Meclisi, 1982 Danışma Meclisine oranla daha temsili niteliktedir.

2) Temsilciler meclisinde kapatılan DP dışındaki partiler (CHP ve CMKP) anayasanın hazırlanmasına katılmışlardır. Oysa 1982 anayasası sürecinde hiçbir partinin varlığı söz konusu değildir. Zira Danışma Meclisine üye olmanın koşulu, 11 Eylül 1980 tarihinde herhangi bir siyasi partinin üyesi olmamaktır.

3) 1961 Anayasasında halkoylamasına sunulan metnin kabul edilmemesi durumunda ne yapılacağı belirtilmişti. Bu durumda yeni Temsilciler Meclisi seçilecek, Anayasa hazırlama çalışmalarına tekrar başlanılacaktı. 1982 anayasasının hazırlanması sisteminde ise, halkoylamasına sunulan metnin reddi halinde ne yapılacağı belirtilmemiştir. Bu nedenle tasarı reddedildiğinde askeri idarenin bir süre daha sürme düşüncesinin akla geldiğine işaret edilmiştir.

4) 1961 halkoylamasında DP dışında siyasal partilerin kamuoyu oluşturmasında aktif rol oynamışlardır. Oysa 1982 halkoylamasında siyasal partilerin böyle bir rolü bulunmamıştır.

5) 1961 halkoylamasının aksine, 1982 halkoylamasında Anayasa'nın kabulü, Cumhurbaşkanının seçimiyle birleştirilmiştir. 1982 anayasasının geçici birinci maddesine göre Anayasanın, halkoylaması sonucu, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olarak kabul edildiğinin usulünce ilanı ile birlikte, halkoylaması tarihindeki Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Devlet Başkanı, Cumhurbaşkanı

sıfatını kazanarak, yedi yıllık bir dönem için, Anayasa ile Cumhurbaşkanına tanınan görevleri yerine getirir ve yetkilerini kullanır.

Bu iki Anayasada gösterir ki 1982 Anayasası bütün yetkileri tek adamda toplamıştır. Bütün sivil partiler kapatılmış ve siyasi anlamda bütün yetkiler durdurulmuştur. Tek kişi konuşacaktır, O da Kenan Evren. Bu şartlar altında hazırlanan Anayasa, halk oylamasına sunulmuştur ve sonucu Kenan Evren tarafından da şaşırtıcı bulunmuştur.

Tablo 3. 1982 Halkoylaması Sonuçları

Sandık sayısı	82489
Kayıtlı seçmen sayısı	20690914
Oy kullanan seçmen sayısı	18885488
Katılım oranı (%)	91,3
Geçersiz oy sayısı	43498
Oranı (%)	2
Geçerli oy sayısı	18841990
Oranı (%)	99,8
Evet sayısı	17215559
Oranı (%)	91,4
Hayır sayısı	1626431
Oranı (%)	8,6
Not:Resmi Gazete sonucudur. Gümrük kapılarındaki halk oylaması sonuçları, Türkiye toplamı içinde gösterilmiştir. (Kaynak: TÜİK)	

Tabloda görüldüğü üzere önemli bir katılım sağlanmış ve neredeyse katılanların hepsi Anayasa değişikliğine “evet” oyu vermiştir. Bu sonucu yukarıda da belirtildiği üzere Kenan Paşa’yı da şaşırtmıştır. Halkı ikilem içerisinde bırakan topluma Kenan Evren iki seçenek sunmuştur. İlk seçeneğe göre Anayasayı kabul

edip, askeri yönetime boyun eğmek ikincisi ise kanlı terör olaylarının devam etmesine göz yummak. Halk bu yüzden, %91,3 reaksiyonunu göstermiş ve Anayasayı, teröre nispeten daha sağlıklı görmüştür. Bir diğer önemli sebep ise o dönemde çıkan kanunla oy kullanmayanlara 5 yıl süreyle seçme ve seçilme haklarından yoksun bırakmasını sağlayan bir düzenleme getirilmiştir. Bu sebeple sınırlı bir özgürlük alanında halka seçim yaptırılmıştır. Bu baskı mekanizması referandum günü de faaliyetlerine devam etmiştir. Referandumda Mavi oy "hayır", Beyaz oy ise "evet"ti. 1961 Anayasası'nda da olduğu gibi büyük bir hayır kampanyası yapılmamış daha doğrusu yapılamamıştı. 19 milyon seçmen referanduma katılmıştı. Bu sayı seçime katılım oranının yüksek yani yüzde 91 olduğunu ortaya koyuyordu. 12 Eylül'de millet iradesine kasteden cunta, milleti referandumda da rahat bırakmamış oyları şeffaf zarflarla kullandırmıştı. Şeffaf zarflar marifetiyle oyun renginin mavi mi yoksa beyaz mı olduğu net bir şekilde görülüyordu (<http://www.milligazete.com.tr/haber/seffaf-zarf-ta-mecburi-evet-171995.html>). Bu sebepten dolayı yapılan referandumdan “mecburi evet” çıkmıştır.

Yurt gezilerinde Anayasa propagandası yapmak sadece Kenan Evren için sorun teşkil etmiyordu. Onun dışında yapılacak bütün propagandalar yasaklanmıştır. Ayrıca “evet” propagandasına yapılacak en ufak bir eleştiri de kabul edilmiyor hatta tutuklanmışlardır. Katı bir propaganda sürecinde Evren, “hayır” oylarını verenleri terörist olmakla suçlamıştır. Terör, Demirel'in söylemiyle 1980'den sonra da devam etmiştir. Bunun önüne Evren Paşa geçememiş kanı durduramamıştır.

1982 Halk oylamasının genel bir değerlendirmesi yapılacak olursa; bu referandumun bir önceki bölümde bahsi geçen plebisite dönüştüğünü görmekteyiz. Çünkü burada hem devlet başkanına onay vardır hem de anayasaya onay vardır. Bu iki oylama iç içe geçtiği için plebisit olarak değerlendirilmektedir. Kemal Gözler'in ifadesiyle vatandaşların kaos ortamında tercih yapmaya zorlandıkları için 1982 Anayasası için yapılan oylama referandum değil, plebisittir. Referandumda tek amaç vardır; bu da enine boyuna özgürce tartışılmış bir konuda seçmenin iradesine saygı duymaktır (Koroğlu, 2009: 90). 1982 Anayasası özgürce tartışılmamanın yanı sıra halka baskı altında seçim yaptırılmıştır. Yukarıda sıralanan tüm olayların yanı sıra, referandumun uygulanış

şekline uymayan şekilde uygulanmıştır. Halka iki farklı konuda görüşü sorulmuştur. Devlet Başkanı seçimi ve Anayasa onayı aynı anda yapılmıştır. Aynı anda birden fazla maddenin olması durumunda ayrı görüş bildirmeye yönelik iki farklı sandığın olması gerekmektedir. Ancak bu yapılmamıştır.

1982 referandumunu yukarı sayılan birçok sebep yüzünden plebisiter özellik taşımaktadır. Ayrıca anayasa maddelerinin tartışılmaya sunulmadan, halkın bilgilendirilmesi olmaksızın yapıldığı için zorunlu bir referandum olmuştur. Yapılan oylama ile Anayasanın koşulsuz kabulü kesinleşeceği için onay referandumu özelliği taşımaktadır. Halk tarafından görüş bildirilmediği için hegemonyacı ve aynı zamanda MGK tarafından kontrollü bir referandum özelliği taşımaktadır.

3.2.5. 1980 İhtilalinin üzerine önemli bir bakış

Bu başlıkla aslında 1968’lerde başlayan toplumsal öfkeyi tanımlayan Bülent Ecevit’in (1980), durum değerlendirmesi esas alınacaktır. Bu sözler bütün kanlı olaylara neden olan her şeyi özetlemektedir:

“Türkiye’de sanki bir maç oynanıyor. Bu maçta sahada siyasal partiler ve siyaset adamları vardır. Toplumun büyük bir kesimi ise tribünlerde seyirci durumundadır. Sahada oynanan, kavgalı- dövüşlü, tatsız, tuzsuz, sıkıcı ve sabır taşıyıcı bir maçıdır. Bu maçı izlemekten usananlar artık kendi tuttıkları takımlara bile kızarmışlardır. İşçiler genellikle tribünlerdeki seyirciler arasında yer alıyor. Orada tutulmalarına özellikle çalışılıyor. Ortada bir yanlışlık var. Bu yanlışlık nerede? Yanlışlık sahada aranıyor, kaptanlarda aranıyor kurallarda aranıyor. Tabii, kendine göre, hepsinin, hepimizin kusurları vardır. Ama bence asıl yanlışlığı, daha derinde bir yerde aramak gerekir. Bence asıl yanlışlık, demokratik siyasal mücadelenin bir tür seyirlik maç sanılmasıdır. Öyle bir maç ki, seyirciler ayrı, tribünlerde pasif durumda ve sahada oynanan takımlar ayrı... Oysa demokrasi ancak bu tür ayrımlar ortadan kalktığı oranda gerçeklik kazanır. Çünkü demokrasi halkın, toplumun kendi kendini yönetmesidir. Ama bizde halkın politika dışında, tribünlerdeki pasif seyirci durumunda tutmak için her türlü tertip çevrilmektedir; bunun için önlem alınmakta hatta çoğu kez baskı yapılmaktadır. Eğer Türkiye’de demokrasiyi gerçek anlamda uygulayacaksak, herkesin belli kurallar içinde siyaset sürecine katılması gerekir; tribünlerde bulunanların sahaya inmesi gerekir. Herkes derken elbette hakemlik etmekle, düzeni sağlamakla, sahayı ve sahada bulunanları korumakla görevli olanları bunun dışında tutabiliriz. Bu görevliler kimlerdir, hangi kesimlerdir? Yargı organlarıdır, ordudur, polistir, memurdur. Fakat toplum tribünlerde seyirci, partiler de sahada oyuncu durumunda olursa, yalnızca partilerle politikacılar soyunup sahneye çıkar, halk da tribünde seyirci gibi kalırsa, demokrasi gerçeklik kazanmaz. Demokrasinin böyle sanıldığı, böyle uygulandığı bir ülkede siyaset giderek çirkin ve anlamsız bir oyuna dönüşür. Tıpkı Türkiye’de

olduğu gibi... Sonuç vermeyen kavgalı gürültülü bir çekişmeye dönüşür; toplumun sabrını tüketen bir kavgaya dönüşür. Tıpkı yine bizde olduğu gibi... Sonunda korkarım ki biri çıkar, düdüğü çalar, oyun bitti, herkes evine der ve anlamsız bir oyuna dönüşen demokrasi de böylece sona erer.”

Bu söylemler hiç kuşkusuz ki doğru olan olması gereken düşüncelerdir. Ancak o dönem için de durumu özetleyen acı yazı olmuştur. Nitekim belirtildiği gibi demokrasi 1980’lerde yine darbe almış, yerine kolay tamir edilmeyen siyasi bir bilinç bırakmıştır.

3.3. 1980 Sonrası Gelişmeler

Kabul edilen yeni anayasayla birlikte 1980’li yıllar farklı bir demokrasi algısına sahne olmuştur. İlan edilen siyasi partiler yasasıyla birlikte, 1980 öncesi aktif halde bulunan siyasetçiler on yıl süreyle siyasetten men edilmişlerdir. Yeni partiler artık kurulabilirdi, ancak kurucuların Milli Güvenlik Konseyi tarafından onaylanması gerekiyordu. Öğrencilere, öğretmenlere ve devlet memurlarına parti üyeliği yasaktı. Yeni partilerin kadın ya da gençlik kolları kurmalarına, sendika ilişkilerini geliştirmelerine ve köylerde şube açmalarına izin verilmeyerek toplumda kök salmaları olanaksızlaştırılmıştı (Zürcher, 2007: 410). Çok partili hayata demokrasi çatısı görünümü verilmeye çalışılmıştır. Demokrasinin yapı taşlarından biri olan çok partili hayatın devamı sağlanmak istese de bu danışıklı dövüşe dönüşmüştür. Bu sürecin sonunda birçok parti kurulmuş ancak Konseyden geçen sadece üç parti olmuştur. Bunların içinde en dikkat çekici ve iktidara aday olan Turgut Özal’ın Anavatan Partisi olmuştur.

Kurulan diğer partilerin aksine Özal’ın partisi, askeri yönetime güçlü bir rakip olmuştur. Yapılan seçimlerde % 45 gibi bir oy oranıyla seçimin birinci partisi olarak siyaset sahnesine adım atmıştır. Bu oy oranında Turgut Özal’ın kişisel özelliklerinin de etkisi büyük olmuştur. O da, Demirel gibi Anadolu’da yetişmiş ve halkın bu yönüyle büyük bir sempatisini kazanmıştır. Siyasiler arasında da özellikle de askeri yönetimin baş aktörü olan Kenan Evren için de zararsız görülmüştür. 1970’lerde özel sektörde başarılı yöneticilikler yapmış, liberal ekonominin gerekliliği üzerindeki görüşleri ilgi görmüştür. Bir yanı sıra Nakşibendî tarikatına yakınlığı da ona bu kesimlerce sempati duyulmasını sağlamıştır. Tüm bu özellikler seçimlerde % 45’i getirmiş ve ülkenin Başbakanı yapmıştır. Özal, zorunlu bir tercih olduğunu bildiği için, yerini sağlamlaştırma

zemini olarak yapılacak olan yerel seçimleri kendine hedef seçmiştir. Bu yerel seçimler için başbakanlığa bağlı birçok fon oluşturulmuştur. Bu fonlarla tabiri yerinde ise adeta seçim yatırımı yapılmıştır. O dönemde bu fonlar büyük yankı uyandırmış ve en bilindik fon, Fakir Fukara Fonu “fak-fuk-fon” tarihe geçmiştir. Nitekim bu seçim yatırımı Özal’ı, siyaset sahnesinde kalıcı kılmıştır. Halkın oyu kısmen düşmüş olsa bile yerel seçimleri yaklaşık % 41 gibi bir oy oranıyla kazanmıştır. Yerel seçimlerden sonra Özal muhalefeti pek dikkate almadan yönetmeye devam etti. Seçim sonuçları muhalefetin moralini bozmuş, meclis dışındaki partiler etkili olamayacak kadar bölünmüşlerdi ve örgütlenmeleri yeterli değildi. Özal’a göre “Orta Direk” Türkiye’de ekonominin temel lokomotifini oluşturmalıydı. Halka refah içinde ve mutlu bir gelecek vaadi, onların hayal gücüne hitap ediyordu. Özal, Türkiye’yi kısa süre içinde büyük bir güce dönüştürecek projelerden söz ediyor, kendi hükümetini konuşmaktan çok iş yapan bir hükümet olarak betimliyor ve ülkenin yeniden ileri doğru hamle yapmakta olduğu izlenimi yaratıyordu (Ahmad, 2002: 244). Kendisinin serbest piyasa ekonomisini benimsemesi, ülkenin bir anlamda kalkınmasına da yardım etmiştir. Özel şirketlerin ekonomiye katkıları tartışılmaz derecede büyümüştür. Özal’ın bu dönemi ülkenin iyiye gittiği yönünde algılanmıştır. Bu yapının uygulama biçimi aslında çok fazla eleştiri almıştır. Halk arasında kamu kuruluşlarında rüşvet ve iltimas dikkat çeken önemli ithamlar olmuştur. Bu yüzden Anavatan Partisi gittikçe halk arasında önemini yitirmeye başlamıştır. Halkın bu tepkileri diğer siyasi yasaklıları gündeme getirmiş ve bu yasaklıların tekrar siyasi sahnede yer almaları artık yüksek sesle konuşulur olmuştur. Bu tepkileri dikkate alan Özal, siyasi yasaklıların tekrar geri dönmesine bir referandumla karar verilmesini uygun görmüş ve meclisten yüksek oranla referandum seçeneği onaylanmıştır.

3.3.1. 1987 ve 1988 Referandumları

Özal, 1980 darbesiyle siyasi yasaklı hale gelenler hakkında çıkaracakları bir yasa ile tekrar siyasete bu yasaklıların girip giremeyeceklerinin kararını halktan almak gerektiği söylemiyle bu referanduma karar vermiştir. Özal “yasakları biz koymadık, halk koydu, yine halk kaldırsın” diyerek bu kararı halka bırakmıştır (Şencan, 1989: 52). Özal isteksiz karar verdiği bu referandum sürecinde “hayır” kampanyasını yürütmüştür. Özal’a göre, 1982 oylamasında 12 Eylül öncesi siyasilere yasaklar getirdiğine göre, yasakların insan hakları ve

demokrasiyle ilgisi yoktur. Kaldırılmaması durumunda ise demokrasi yara almayacaktır.” Bu sebeple Özal yasakların kaldırılmaması üzerinde ısrar etmiştir.

Seçimlerden sonra Özal kamuoyunun baskısı altında rakiplerinin haklarını iade etmek zorunda kaldı. Mecliste çoğunluğa sahip olduğu için anayasayı değiştirebilirdi. Ancak konuyu bir referandumla halka götürmeye karar verdi. Halk siyasal hakların iadesine karşı oy kullanırsa Demirel’in meydan okumasından (İnönü’de Ecevit’inkinden) kimsede nefret uyandırmadan kurtulmuş olacaktı. Özal, yaz boyunca “hayır” oyu vermesi için kampanya yürüttü. Kendisini dinleyenleri “ evet” oyunun askeri müdahaleye yol açan şiddet ve kaos kabusuna yeniden dönülmesi anlamına geleceğini söyleyerek uyarıyordu (Ahmad, 2002: 248).

Propaganda dönemi ise hareketli geçmiştir. Seçilen “evet” rengi mavi, “hayır” rengi ise turuncu olmuştur. Renk seçimleri dahi propaganda aracı haline gelmiştir. Başbakanın “Mavi Yunan rengidir.” söylemi dikkat çekmiştir. Süleyman Demirel “Konuşan Türkiye” ve “Yasaksız Türkiye” sloganlarını kullanmıştır. Demirel dışındaki partililer ise “Kurtar bizi Baba” sloganını kullanmışlardır. SHP’liler “Demokrasilerde yasaklar olamaz.” derken, Erbakan ise gittiği yerlerde “evet” için seçmenlere yemin ettirmiştir. Kenan Evren ise tarafsız kalacağını belirtmiştir (Şencan, 1989: 55).

Propagandalarda evet-hayır dışında boykot kararı da yer almıştır. Özellikle radikal sosyalist gruplar 1982 Anayasası’ndaki yasakların bütün halk üzerinden kaldırılması gerektiği, sadece siyasilerin buna yetmeyeceği düşüncesiyle Anayasa değişikliği oylamasını “boykot” etmişlerdir.

Tablo 4. 1987 Halkoylaması Sonuçları

Sandık sayısı	98489
Kayıtlı seçmen sayısı	26095630
Oy kullanan seçmen sayısı	24436821
Katılım oranı (%)	93,6
Geçersiz oy sayısı	1088965
Oranı (%)	4,5
Geçerli oy sayısı	23347856
Oranı (%)	95,5
Evet sayısı	11711461
Oranı (%)	50,2
Hayır sayısı	11636395
Oranı (%)	49,8
Not:Resmi Gazete sonucudur. Gümrük kapılarındaki halk oylaması sonuçları, Türkiye toplamı içinde gösterilmiştir. (Kaynak: TÜİK)	

Tablodan anlaşılacağı üzere Özal'ın hayır propagandası yerini bulmamış, halk eski siyasetçileri tekrar siyaset sahnesine davet etmiştir. “Hayır” oylarının çok yakın olması Özal'ın propagandasının başarısını gösterir. Bu referandum sonuçları kısa referandum tarihinin de bir ilki olarak değerlendirilebilir. İktidar partisine ilk defa bu referandumla birlikte halk “hayır” yanıtını vermiş ve iktidar halk ile ters düşmüştür. Burada referandumun önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. Alınacak karar halkoyuna sunulmasaydı, meclis çoğunluk kararıyla bu siyasi yasağa devam edecekti. Ancak halkın iradesi burada öne çıkmıştır. Ve ilk defa iktidar partisinden korkmadan düşüncelerini rahatlıkla oy pusulalarına yansıtmıştır.

Bu oylamada kaybeden Başbakan sonucu şöyle yorumlamıştır: “Demokrasinin gölgesini kaldırdık.” Kendisine yöneltilen antidemokratik bir tavır almasındaki eleştirilere ise şöyle cevap vermiştir: “ Herkes evet derken birilerinin hayır demesi gerekiyordu. Yoksa oylama sakat olurdu.” (Şencan, 1989: 54).

Alınan sonuç her ne kadar demokrasi adına önemli bir adım olsa da özgürlüklerin siyasetçiler için tekrar kazanılması, ülkede ki temel hak ve özgürlüklerin tüm toplum kesiminde uygulanmasına izin vermemiştir. 1987 öncesi kısıtlı haklarla devam eden sosyal hayat 1987 sonrası da devam etmiştir.

1987 referandumu anayasada yapılan bir düzenlemeyi içerdiği için, kurucu referandum olarak nitelendirilmektedir. Burada tasarıyı veren halk olmadığı için burada da halk, yine pasif durumda kalmıştır. Anayasa yapım aşamasının en son basamağı olan onay kısmında yer almıştır.

Halkoylamasının bu sonucu Özal’ı erken seçimleri Kasım 1987’de yapmaya yöneltti. Bunu yaparken kendi açısından çok haklı bir gerekçesi vardı: 1982’ de anayasa halkoylamasında oy kullanmamış iki milyonun üzerinde insan 1988’e kadar oy kullanma hakkına sahip değildi. Bunların muhalefet için oy kullanması muhtemeldi. Seçimlerden önce ANAP seçim yasasını değiştirdi. Mevcut sistem seçimine, genel barajdan daha yüksek bir seçim barajı konuldu. Belli bir seçim çevresindeki barajı geçemeyen bir parti, o seçim çevresindeki bütün oylarını kaybetmekte ve bu oylar büyük partiler arasında nispi şekilde paylaşılmaktaydı (Zürcher, 2007: 414). Bu şartlar altında geçen 29 Kasım seçimlerinde ANAP, oylarını düşürmesine rağmen seçim yasası gereği meclisteki çoğunluğunu korumayı başarmıştır. Sosyal Demokratlar, Erdal İnönü’yle büyük bir oy patlamasına sebep olmuş, seçimlerden % 24. 8’lik bir oy oranıyla ikinci parti olmuştur. Demirel’in DYP’si % 19, Ecevit’in DSP’si % 8,5 almışlardır. Sağdaki ve soldaki yeni siyasetçiler, eskileri geri püskürtmüştür. Bu sonuçlar aslında Özal için tehlikeli sonuçlar doğuracağını göstermiştir. Ancak 1989 yerel seçimlerini öne almaya çalışması ona ağır bir darbe daha vuracaktı. Ancak yerel seçimleri halkın oyuna sunarak öne alma düşüncesi onun bir önceki seçimlerde aldığı oy oranının daha da düştüğünü göstermiştir.

Tablo 5. 1988 Halkoylaması Sonuçları

Sandık sayısı	100854
Kayıtlı seçmen sayısı	26739227
Oy kullanan seçmen sayısı	23750873
Katılım oranı (%)	88,8
Geçersiz oy sayısı	793995
Oranı (%)	3,3
Geçerli oy sayısı	22956878
Oranı (%)	96,7
Evet sayısı	8034933
Oranı (%)	35
Hayır sayısı	14921945
Oranı (%)	65
Not:Resmi Gazete sonucudur. Gümrük kapılarındaki halk oylaması sonuçları, Türkiye toplamı içinde gösterilmiştir. (Kaynak: TÜİK)	

Yapılan referandumun bir yıl önceki referandumda nasılsa nitelik olarak aynı şeyleri ifade etmektedir. Burada da halk, zorunlu onay merciinde kalmıştır. Bu referandumun toplumsal alanda ne anlam ifade ettiği burada önemlidir. Devlet başkanının, istikrarın sekteye uğradığı anda bir anayasa değişikliğiyle tekrar eskiye dönmek istemiştir. Ancak yapılan referandumun önemli bir sonucu da “hayır” oylarının yüksek olmasıdır. Referandum tarihimizin ilk ve tek “hayır” seçeneğinin kazandığını görmekteyiz. Bu sonuç referandumlar üzerindeki iktidarın hâkimiyetinin ancak halkın isteği doğrultusunda devam edebileceğini göstermiştir. İktidarlar için güvenoyu algısını ortadan kaldırmıştır.

Özal’ı bu noktaya getiren önemli hataları olmuştur. Enflasyon, 1980 yılı öncesine geri dönmüş ve buna bağlı olarak halkın alım gücündeki şiddetli azalma,

Özal'ın yönetimindeki akrabaları kayırma politikası onun ülke yönetimini adeta Özal Hanedanı haline dönüştürmesi ve bunların önemli ölçüde servet biriktirmeleri beraberinde yolsuzlukları getirmesi hiç kuşkusuz Özal için ağır bir darbe için yeterli sebepler olmuştur. Özal'ın çağırıp getirdiği ekseri iş tecrübesine sahip ve birçoğu Amerika ya da Almanya'daki okullarda işletmecilik okumuş yeni kişiler, "iş bitiricilikleriyle" ünlenmişlerdi ki bu 1970'lerin sonlarındaki hükümetlerin neredeyse tümünden felç olmuş durumlarıyla tezat oluşturmaktaydı. Hayran olduğu, Ronald Reagan ve Margaret Thatcher gibi Özal'ın da herkese açık sınırsız kapitalist yarışa inanması ise işin olumsuz tarafıydı. Bu durum, ABD ve İngiltere'de olduğu gibi, ancak onlardan daha fazla, birçok yolsuzluğa kapı açtı. Bu skandallara bulaşmış oldukları ortaya çıktığı için, yıllar boyunca, ANAP'lı bakanlar ve parti liderleri istifaya zorlandılar (Zürcher, 2007: 417).

Tablodan da görüleceği üzere Özal için ağır bir düşüş söz konusudur. Bu referandumun diğer bütün referandumlardan ayrılan yanı ise "hayır" oyunun çıkması olmuştur. Bundan öncekiler ve bundan sonraki referandumlar içinde "hayır" oyu hem de önemli bir oranla halk tarafından alınmıştır. Ancak bu durumundan Özal kendini kurtarmayı bilmiştir. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in 1989'da görev süresinin dolmasıyla kendinin bu göreve aday olacağını söylemiştir. Meclis çoğunluğunun kendi partisinde olmasıyla büyük oranda kabul oyu alarak seçilecektir. ANAP oylarıyla, Türkiye'nin ikinci sivil Cumhurbaşkanı, ülkenin sekizinci Cumhurbaşkanı olarak Turgut Özal'ı seçmiştir. Başbakanlık koltuğundan terfi eden Özal, kendisinin yerine önce Yıldırım Akbulut'u, daha sonra Mesut Yılmaz'ı görevlendirmiştir. 1989- 1991 yıllarında muhafazakârlardan yavaş yavaş uzaklaşırken bunu daha fazla liberalleşmeye yönelik yenilikler desteklenir hale gelmiştir.

Özal dönemi diğer dönemlerden farklı bir siyasi tecrübe olmuştur. İlk defa Özal, genelkurmay başkanlığı seçiminde şahsi bir iradeyle askeri hiyerarşiye karşı gelmiş, kendi istediği bir paşayı genelkurmay başkanlığı koltuğuna oturtmuştur. Bu önemli bir adım olmuştur. Özellikle, 1980 askeri darbesi sonucu böyle bir adım atmak, siyasi yapının sivilleşmeyi önemseyişinin bir göstergesi olmuştur. Yine bu dönem, ülkenin doğusunda yaşayan Kürt halkının anadillerini konuşmasının önünde bulunan yasağın kaldırıldığı dönem olmuştur. Ekonomide liberalleşme düşüncesiyle, ihracata dayalı bir ekonomik anlayış benimsemesi,

Onun önemli başarıları arasında sayılmıştır. Özleştirmelerle devletin üzerinde bulunan büyük bir yükün sivil girişimcilere devredilmesi konusu ayrıcalık kazandırmış. Yıllardır uygulanan katı devletçi ekonomi sisteminin hantal yanları ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Mevcut kurumlara alternatif yeni özel kurumlarla bu farklılık ve kalitenin temelleri atılmaya başlanmıştır. Bu dönemler içinde ortaya çıkan yolsuzluk söylentileri bu yenilikleri her ne kadar gölgelese de Türkiye, o dönemde cesur adımlar atmaya başlamıştır. Ayrıca referandum kavramını zihinlere yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Kendi iktidarı döneminde yaptığı kısa vadede iki referandum, halkın önemli ölçüde ön plana çıkmasını sağlamıştır. Referandumun üzerinde bulunan iktidarın, hâkimiyetinin halk arasında güvenoyu olarak algılanması yaftasını, çıkan sonuçlarda iktidar zıddı bir karar çıkmasıyla bertaraf etmiştir. Bu iki halkoylaması, referandumun Türkiye tarihinde önemli bir noktasındadır. Görülüyor ki, halk her ne kadar belli dönemlerde etki altında kalarak seçimini yapsa da kendine bulduğu her özgür ortamda düşüncelerini rahatlıkla harekete geçirmiştir. Baskı altında ne kadar zor durumda kalıp, düşüncelerinden feragat etseler de bu ülke insanının demokratik bir ortamda düşüncelerine sınır koyulamayacağı anlaşılmıştır.

Bu dönemde yükselişe geçen PKK, eylemleriyle ülkeye kayıplar vermeye başlamıştır. PKK, basit bir programla ve silahlı eylemlere ağırlık vererek, ülkenin doğu bölgesinin toplum dışına itildiğini, yoksul, eğitimsiz köy ve kasaba gençlerini bilinçli bir biçimde hedeflemiş olan tek örgüt idi (Zürcher, 2007: 433). O dönemde Özal, Kürtçeye o dönem koşulları altında önemli özgürlükler vermiş olsa da yapılanlar önemli görülmemiş, PKK tüm silah donanmasıyla iç karışıklıklara yol açmıştır. Çok fazla sivil- asker öldürmüştür. Dışarıdan destek ile de silahlarını kuvvetlendiren PKK, uzun yıllar boyunca ve halen bile Türkiye'nin sancısı olmuştur. Kendi içinde bir türlü hesaplaşmayı bitiremeyen gruplar, Türkiye'nin kat edeceği mesafeleri gerisin geriye götürmüştür. Özallı yıllarda PKK ülkenin en önemli iç sorunu haline gelmiştir.

Özal döneminde ülkenin yeniden yapılanması söz konusu olsa da yapılanlar yeterli görülmemiştir. Daha fazla yenilik ve yaşam standartlarının iyileşmesi konusunda yeni adımlar atılmak istenmiştir. Ancak 1993'de Özal'ın beklenmedik ve çok tartışmalı ölümü bütün bu yenilik düşüncelerini rafa kaldırılmasına sebep olmuştur. Cumhurbaşkanlığı döneminde başlayan geleneksel

yapıya geri dönme çabaları, ölümünden sonra da tekrar gündeme gelmiştir. Onun Türk siyasetine yaptığı etkiler birer yenilik, devrim olarak algılanmıştır. Bu devrime karşı olarak 28 Şubat 1997 tarihinde Erbakan'ın başbakanlığı döneminde gerçekleştirilen post modern darbe olarak adlandırılan müdahale girişiminde bulunulmuştur. 2002 seçimlerinde Adalet ve Kalkınma Partisi de seçim arifesinde yapılan bu ve benzeri açıklamalar oy toplamanın araçlarından biri olarak kabul edildi (Ataman, 2009: 598). Bütün bu göstergelerle Özal Türk halkı tarafından kabul edilen, sevilen bir siyasetçi olarak algılanmış, onun ülke adına düşünceleri yol gösterici olarak kabul edilmiş ve daha sonrakiler için örnek teşkil etmiştir.

3.4. Türkiye'de 2002 ve Sonrası Gelişmeleri

Bu dönemin öncesinde yaşanan siyasi ve ekonomik krizler ülkede yeni bir yönetim kadrosunun doğmasına sebep olmuştur. 28 Şubat Post Modern darbesi olarak nitelendirilen müdahaleyle ülkenin muhafazakâr kesimi ülkeyi irtica baskısına ittiği düşüncesiyle alaşağı edilmiş, yerine gelen koalisyon hükümeti ise bu siyasi krizi, ekonomik krizle devam ettirmiştir. Yapılan tüm bu müdahaleleri ve alınan kararları ülkenin kayıp yılları olarak değerlendirmemizde fayda vardır. Genel seçimlerin 2002'ye alınması, hiç kuşkusuz ülkenin farklı bir döneme girdiğinin ilk belirtileri sayılabilir. Bu seçimlerde Adalet ve Kalkınma Partisi önemli bir oy oranıyla yıllar sonra Türk siyasetinde tek başına iktidar olmuştur. O dönemlerden itibaren de bu seçimlerin, ülkenin gidişatına olumlu etkilerinin olacağı ortaya çıkmıştır.

Ak Parti hükümeti, iki büyük ekonomik sarsıntının yoksullaşmış siyasete, anayasal düzene aykırı müdahalenin ürünü olan yozlaşmayla malul, IMF'ye önemli ölçüde borçlu ve enflasyonun %33'lerde olduğu dönemde iktidarı devralmıştır. Uzun ve çalkantılı bir dönem sonrasında, siyasi ve ekonomik anlamda önemli istikrar ve toparlanma ve değişme sürecinin başlangıcı olmuştur. 2001'de %9.5 küçülen ekonomi, 2003 yılında %5, 2004 yılında ise %10 civarında büyümüştür (Özipek, 2009: 663). Ak Parti, Türk siyasetinde önemli bir kilometre taşı olacağını yaptıklarıyla ortaya koymaya başlamıştır. Ekonomi, siyaset, sağlık, eğitim, dış politika adına önemli kararlar alınmıştır. Özellikle sosyal devletin gerekliliklerine önem vermiştir. Böylelikle orta sınıfı kalkındırmayı amaçlayan

kararlar almış ve uygulamıştır. Toplumda bireyler arası eşitsizliklerin önü alınmaya çalışılmıştır. Bütün bu yapılan yenilikler ve onun beraberinde gelen ekonomik başarılar Türkiye'nin bölgedeki vizyonu ve misyonu açısından önemli bir noktaya gelmesine yardımcı olmuştur. Ekonominin eskiye göre düzelmesinde hiç kuşkusuz dış politikada etkin olmanın büyük rolü vardır. Ak Parti iktidarda iken ilk yıllarında meclis içi muhalefetin ve Cumhurbaşkanının katı fikir ayrılıkları sebebiyle zor anlar yaşamıştır. Bu süreçleri iyi yöneterek aslında kendisinden önce gelen yenilikçi iktidarların yaptığı hataları önemli ölçüde yapmayacağını göstermiştir. Güçlü istihbaratla elde edilen bilgilerden yeni bir darbe girişimini önlemiş, demokratikleşme sürecinde yeni girilen bu uzun soluklu yola hız kesmeden devam edilmek istenmiştir. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere, mevcut muhalefetin, iktidarı her alanda yalnız bırakması ve tamamen reddetme politikasını güden bir zihniyet yenilemeye çalışan ülkenin sırtının kamburu olarak kalmıştır. Farklı gündemler ortaya atılarak bozulmaya çalışılan düzenden nemalanmaya çalışacak grupların ya da şahısların üzerine gidilerek planların bozulması ülkeyi yeni bir darbe günleri yaşamaktan alıkoymuştur.

3.4.1. Cumhurbaşkanlığı seçimi ve yaşanan temsil krizi

Ülkemizde görev süresi dolan onuncu Cumhurbaşkanının yerine seçilecek yeni Cumhurbaşkanı da siyasi krizlere sebep olmuştur. O güne kadar mecliste bulunan siyasi partilerin aday göstermeleriyle seçilen kişinin ülkenin yeni Cumhurbaşkanı olması olağan bir süreç olarak bilinmekteydi. Ancak bu yeni süreçten rahatsız olan kurumlar veya kişilerin rahatsızlıkları nüksetmiş, siyasi bir krize sebep olmuşlardır. Demokrasi dışı arayışların devrede olduğu bir dönemde Yargıtay eski Başkanı Sabih Kanadoğlu, AKP'nin Cumhurbaşkanı olan Abdullah Gül'ün, seçilmesini önleyecek bir formül ortaya atmış ve bu formül muhalefet tarafından kullanılmak suretiyle de işlerlik kazandırılmıştır. O'na göre, bir kişinin Cumhurbaşkanı seçilebilmesi için sadece 367 milletvekilinin oyu gerekmiyordu. TBMM'nin böyle bir seçim yapabilmesi için, 367 milletvekilinin de aynı anda mecliste bulunması şarttı. Ancak bu söylemler hiçbir hukukçu tarafından ciddiye alınmadı. 1980 öncesi Cumhurbaşkanlığını seçimlerinde kilitleme yaşanmaması için anayasa yapıcıları kolaylaştırıcı bir hüküm olarak böyle bir düzenleme yapmışlardı. Anayasaya göre, ilk turda 367 aranacaktı ama sonraki turlarda salt çoğunluk yeterli olacaktı (Özipek, 2009: 671). Bu seçimlere özgü olarak yapılan

değişiklik anayasa mahkemesine taşınmış ve mahkeme itirazı kabul edip 367 krizine onay vermiştir. Tam bu dönemde yani karar Anayasa mahkemesinde iken ülkenin kronikleşen darbe vakti gelmiş, darbe isteklileri bu sürece müdahaleyi meşrulaştırmak için “irtica” söylemlerini gündeme getirmiş, 27 Nisan 2007 gece yarısı “e-muhtıra” olarak adlandırılan anti demokratik bir girişimde bulunmuştur. Ancak bu girişim öncekiler gibi, hazmetmeyle karşılaşmamıştır. Tarihin ona verdiği sorumlulukları hatırlayan asker bu geri dönüş ile yaptığı hamlede başarısız olmuştur. İktidar bu müdahaleyi kabul etmemiş, kamuoyundan da bu kararına destek veren aydınlarla birlikte bu müdahalenin çağ dışı olduğunda mutabık olup, demokrasiye indirilecek olan bu darbeye boyun eğmemişlerdir. Tam bu tartışmaların gölgesinde kalan Anayasa Mahkemesi de muhalefetin görüşlerini destekleyen, muhtıranın etkisinde 367 krizini kendince çözümlenmiş ve Anayasaya 367 yeter sayısını eklemiştir. Bu karar hiç kuşkusuz o dönemde demokrasiye direk müdahale olduğu bilinciyle algılanmış, Türk aydınlarının önemli bir kesiminin tepkisini toplamıştır. Halkın oylarıyla gelen bir partinin bu tarz bir müdahaleyle yönetimden uzaklaştırılmayacağı, seçimle gelen bir iradenin ancak seçimle gitmesi gerektiği üzerinde hemfikir olunmuştur. Anayasa mahkemesinin onayladığı karara riayet eden CHP, Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılmayarak mecliste 367 sayısına ulaşamamıştır. Bunun üzerine erken seçim kararı alınmıştır. 22 Temmuz seçimlerinde ise halk bir kez daha AKP demiş ve parti oylarını önemli ölçüde (%47) arttırarak tekrar tek parti olarak göreve getirilmiştir. Bu seçimler, AKP’yi yönetimden gönderme adına anti demokratik yolları tercih edenler için bir cevap niteliğinde olmuştur. Seçimlerin önemli bir anlamı da ortaya çıkmıştır. Halk kesinlikle askeri bir statükonun ülkeye müdahalesini istemiyor, buna maruz kalan partilere de sonuna kadar sahip çıkacağını da göstermiştir. Seçim sonuçlarıyla oylarını arttıran AKP, yarım bıraktığı Cumhurbaşkanlığı seçimini MHP’nin de desteği ile tamamlamış ve adayı olan Abdullah Gül’ü Türkiye’nin on birinci Cumhurbaşkanı olarak köşke göndermiştir. Ancak geçen bu sıkıntılı süreçlerin ardından bundan sonraki seçilecek Cumhurbaşkanlarının tamamen halkın oylarıyla belirlenmesi kararı askıya alındığı yerden indirilmiş ve uygulanmıştır. Bu yeni süreçle birlikte halka referandum yolu görünmüştür.

3.4.2. 2007 Referandumu

Bu referandumda halktan onay bekleyen konular şöyle sıralanmıştır:

- Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi,
- Cumhurbaşkanının görev süresinin 7 yıldan 5 yıla indirilmesi,
- Cumhurbaşkanının iki dönem üst üste seçilebilmesi,
- Milletvekili seçimlerinin 5 yıldan 4 yıla bir yapılması,
- TBMM’de yapılacak bütün işlerde üye tam sayısının üçte bir çoğunluğun yeter sayısı olarak kabul edilmesi bu referandumda oylanmıştır.

Tablo 6. 2007 Halkoylaması Sonuçları

Sandık sayısı	138743
Kayıtlı seçmen sayısı	42690252
Oy kullanan seçmen sayısı	28819319
Katılım oranı (%)	67,5
Geçersiz oy sayısı	651658
Oranı (%)	2,3
Geçerli oy sayısı	28167661
Oranı (%)	97,7
Evet sayısı	19422714
Oranı (%)	68,9
Hayır sayısı	8744947
Oranı (%)	31,1
Not:Resmi Gazete sonucudur.Gümrük kapılarındaki halk oylaması sonuçları,Türkiye toplamı içinde gösterilmiştir. (Kaynak: TÜİK)	

İlk olarak bu referandum diğer bütün referandalardan yapısı gereği ayrılmaktadır. Diğer bütün referandumlar kurucu referandalardır ve zorunlu bir onay sıfatı taşımaktadır. Ancak 2007 referandumu ihtiyari bir referandumdur. Anayasanın 175/3 maddesine göre; Cumhurbaşkanının Anayasa değişikliğine ilişkin kanunu, bir daha görüşülmek üzere TBMM'ye geri göndermesi üzerine meclis, geri gönderilen Kanunu, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile aynen kabul ederse, Cumhurbaşkanı bu Kanunu halkoyuna sunabilir. 21 Ekim 2007'de referanduma sunulan 5678 sayılı Kanun, Cumhurbaşkanı tarafından bir daha görüşülmek üzere geri gönderilmiş; yapılan ikinci görüşmede, üçte iki çoğunluk şartını sağlamış ve 370 kabul oyuyla aynen kabul edilmiştir (Köroğlu, 2009: 117). Sonuç olarak Cumhurbaşkanı resmi gazetede yayımlamadı ve halka götürme kararı almıştır. Bu özelliği sebebiyle diğer tüm referandalardan ayrılır. Ancak bu referandumda da halk aktif rol üstlenmemiş, onay kısmında sahneye çıkmıştır.

Tablodan okunduğu gibi, "evet" oyu % 68,9'luk bir oyla tercih edilmiştir. Burada okunması gereken önemli oy aslında "hayır" oylarıdır. Oylana maddeler içerisinde Cumhurbaşkanını halkın seçimine bırakmak gibi bariz bir ifade vardır. Bu ifadeyi halkın nasıl anladığı da önemlidir. Sayılardan da anlaşılacağı üzere ülkenin % 31'i bu hakkından feragat etmiş durumdadır. Düşünülmesi gereken belki de neden bu insanlar kendilerinde böyle bir hakkı istemiyor. Halk kendi iradesiyle kendi başkanını seçmek istemiyor. Burada referandum propagandalarının büyük ölçüde seçmen düşüncelerinin etkilediği göze çarpmaktadır. Aşağıda hayır oyu veren illerden bazıları listelenmiştir.

Tablo 7: 2007 Halkoylamasında “Hayır” Oyu Veren İller

İl	Evet Oyu Oranı	Hayır Oyu Oranı
Aydın	% 47.27	% 52.73
Edirne	% 37.39	% 62.61
İzmir	% 48.81	% 51.19
Kırklareli	% 35.84	% 64.16
Muğla	% 43.28	% 56.72
Tekirdağ	% 44.69	% 55.31
Tunceli	% 35.02	% 64.98

(www.ysk.gov.tr)

Tabloda özellikle “hayır” oyu verenlerin ele alınmasının amacı, bu kadar önemli bir oylamada bile halkın kemikleşmiş ideolojilerinden sıyrılmadığını göstermektir. Buraların siyasi partilerin resmi ideoloji kaleleri haline gelmesi, partilerin bu illerden önemli ölçüde destek görmelerini sağlamıştır. Alınan kararlar her ne kadar halk için ya da halkın görüşlerine önem verse de bu sonuçların partilerin aleyhine bir karar alınmayacağını göstermiştir. Bu yedi il dışında alınan sonuçlar önemli ölçüde Cumhurbaşkanını halkın seçmesi yönünde kullanılmıştır. “Evet” oyları bazı illerde % 95’ e kadar çıkmıştır. Özellikle bu oran Doğu ve Güneydoğu illerinde belirgin hale gelmiştir. Bunun altında AKP hükümetinin bölge halkı için attığı önemli adımların etkisi yoğunudur. Halk, son dönemlerde PKK korkusundan sıyrılmış ve Cumhur kendini temsil eden başkanını bizzat seçme yolunu tercih etmiştir.

Kabul edilen bu kararlar, bazı kesimler tarafından eleştirilmiştir. İlk olarak referandumun tek bir maddeyi ele alarak yapılması, birden fazla maddenin referandum konusu olması noktasında her bir madde için ayrı bir oylama yapılması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bir oylamayla bütün maddelere evet demek olduğu için eleştirilmiştir. Bu referandumda katılım oranının diğerlerine nispeten daha az olmasının sebeplerinden bir tanesi bütün bu maddelere “evet” demeyen ancak bir tanesi veya tamamını kapsamayan görüşleri sebebiyle oylamaya katılmayan halkı temsil ettiği düşünülmüştür. Bu eleştirilerin en

önemlisi mevcut hükümet sisteminin niteliği konusunda olmuştur. Yapılan bu tercihle çift başlı bir meşruluk sisteminin olacağı düşünülmüştür. Çift başlı bir yürütmenin tehlikeli olacağı, hangi makamın meşruluğunun geçerli olacağı tartışma konusu olmuştur. Uluşahin'in söylemlerinde bu eleştiri şöyle yer almaktadır: “Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini içeren bir melez formülü kendine eklemeye çalışan bir parlamenter yapı dönüşmüş olur. Zira böyle bir halde odak “tek” olmaktan çıkar ve ayrı bir seçim döngüsü sonucu iş başına gelen cumhurbaşkanı tek meşruluk sistemini, çift meşruluk sistemi haline getirir.” Buna ek olarak Cumhurbaşkanlık makamının baş olmaktan çok kanat olması gerektiğini vurgulamıştır. Parlamenter yapının yara almaması için böyle iki başlı bir yapının yürütmede sıkıntı çıkarabileceği düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Çözüm olarak 1961 anayasası esas alınarak saf parlamenter sistemin benimsenmesi gerekliliğini savunulmuştur.

Bir başka eleştiri de seçilen yeni Cumhurbaşkanının görev süresine olmuştur. Referandum yasalaşmadan seçilen Cumhurbaşkanının görev süresi yedi yıl mı yoksa yeni kararlar çıkmış olan sonuca göre beş yıl mı? Eğer yedi yıl olursa ikinci kez adaylıkta sıkıntı olacak 5+5 formülüne göre daha fazla görev yapmış sayılacaktır. Görev süresi birçok tartışmalara sebep olmuştur. Ayrıca milletvekili seçimlerinin 5 yıldan 4 yıla indirilmesi, seçimlere çok fazla kaynak aktarımının ülkeyi olumsuz etkileyeceği, daha da önemlisi israfı götüreceği yönünde olmuştur.

Bütün bu eleştirilere rağmen halk referanduma “evet” demiştir. Halk iradesinin gereğini yerine getirmiştir. Katılımın az olması yukarıda sıralanan eleştiriler ışığında olabileceği söz konusudur. Referandumun tek bir maddeyi kapsaması halkın yapacağı seçimi anlaması açısından önemlidir. Bütün maddeleri tek bir oylamayla halkın önüne sunmak bu referandumun katılım oranını da belirlemiştir. “Hayır” oylarının % 30’ları göstermesi, katılıma göre belirlenmiş bir oran olduğu düşünülürse, bu oranın aslında genelin bir yansıması olarak değerlendirilmesi hata olacaktır. “Evet” oylarında ise yine yoğunluklu olarak AKP’nin seçmen kitlesinden olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin AKP genel başkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın seçim bölgesi olan Rize’de evet oyları %83 civarında olmuştur. Eşinin memleketi olan Siirt’te ise bu oran % 94’ e çıkmıştır. İktidarların, yönetimlerine güvenoyu sağladıkları referandumlarda halk, eğer

mevcut sistemden rahatsızlarsa bunu konu ne olursa olsun oylarına yansıtmişlardır. 1988 referandumunda Özal'a rağmen halk "hayır" demiştir. Buna göre halk, tüm söylentiler bir yana kendi düşünceleri ne ise sandıklara bu düşünceleri özgür biçimde yansıtmasını bilmiştir. Demokrasinin ülkemizdeki gelişiminde bu tür seçimler önemli birer kilometre taşları haline gelmiştir. Baskı altına alınmadan halkın görüşlerine başvurmak demokrasiyi ülkemizde her geçen gün hız kazandıracaktır.

Bütün bu gelişmeler içinde başörtüsü yasağı konusundaki atılan adım yeni bir tartışmanın kapısını araladı. Parlamentoda Milliyetçi Hareket Partisi'nin önerisi ve desteği ile Anayasa değişikliği gerçekleştirildi. Seçimlerden yüzde 20'lik bir destek bulmuş CHP dışında, Meclisteki partilerin ittifakla desteklediği parlamentodaki her 11 milletvekilinden 8'inin oyuyla gerçekleştirilen değişiklik, Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi (Koç, 2011: 8). 18 Mart 2008 tarihinde AKP'ye açılan kapatma davası hiç kuşkusuz iktidar açısından önemli bir sorun oluşturmuştur. Ekonomide önemli ölçüde yol alan, özellikle dış politikada yaptığı hamlelerle, Türkiye'nin adından söz ettirir hale gelmesi bu hükümetin yaptığı önemli işlerden olmuştur. Son yıllarda özelleştirmeye birlikte gelirlerin artması ekonominin canlanmasına, enflasyon oranlarının tek haneleri rakamları göstermesi, vatandaşa özellikle eğitime ve çiftçilere doğrudan yaptığı mali yardımla, sağlık sektöründe yaptığı iyileştirmelerle AKP diğer hükümetlerden başarılı olmuştur. Bütün bunlarla AKP, "muhafazakar sosyal demokrat" olarak nitelendirilmiştir (Üzümcü vd., 2009: 723).

Temmuz 2007 seçimlerinde büyük bir çoğunluğun (%47) oyunu alarak iktidara tekrar tek başına gelen AKP'de yeni anayasa yapmak için meclisin bütün yetkilerini kullanmak istediğini ifade etmiştir. Özellikle 2008'de yaşanan parti kapatmaları vs. gibi konuları kolaylaştırıcı etkenlerini ortadan kaldırmak, 1982 anayasasının bireylerin özgürlük haklarına müdahale eden yapısının değiştirilmesi ve birçok farklı maddeleri de içeren yeni anayasa yapım sürecine hız verileceği söylenmiştir.

3.5. 2010 Referandumunu ve Yeni Anayasa Yapımı

2008'deki kapatma davasıyla aslında ülkenin yıllardır tehlike altında bulunduğu birkaç ana başlığın gündeme tekrar tekrar sunulmasından ibaret olmuştur. "İrtica" her zamanki gibi ilk ve en önemli tehlike olmuş, bunun için ordu kademesi üzerine düşen siyasete karışma hakkını kullanarak gündem oluşturmuştur. Bunlar karşısında AKP'nin dik duruşu, halk arasında sempati kazanmış 2009 yerel seçimlerinde İktidarın başarısıyla sonuçlanmıştır. Bu süreçte iktidar, kendisine ve bundan önce ülkenin huzurunu bozan birçok olayların aydınlatılması noktasında kararlar almıştır. Bu doğrultuda birçok darbe planı ele geçirilmiş, faili meçhul cinayetlerin aydınlatılması için harekete geçilmiştir. Yapılan incelemelerde bu planlarda etkin rol alan birçok askeri personel yargılanma sürecine girmiştir. Özellikle atılan bu adım, askeri vesayet rejiminin tarih olduğu anlamına gelebilir. Daha önce korkulan ve ört bas edilen birçok davanın soruşturulması, tarihin sayfalarına gömülmeye çalışılan faili meçhullerin aydınlatılması açısından tarihi adımlar atılmıştır. Bu adımları meşrulaştıracak yeni bir Anayasanın halk tarafından onaylanması ön görülmüştür. Bu sebeple hazırlanan anayasa taslağında değişen birçok madde ile farklı bir demokratik algının oluşturulması amaçlanmıştır. 2010 referandumu diğer referandumlardan farklı değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu yüzden değişiklik yapılan maddeler aşağıda detaylıca verilmiştir.

3.5.1. Anayasa değişiklik paketinde yer alan maddeler:

Madde 1. Anayasanın 10. maddesinin ikinci fıkrasına " Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz." cümlesine "Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz." eklenmiştir.

Bu madde ile toplumsal alanda eşitlik sağlanmak istenmiştir. Toplumsal alanda yetersizlikleriyle ilgili sosyal haklarının bütün vatandaşları kapsamaması ilkesi doğrultusunda bu maddeye ilgili vasıftaki vatandaşlar eklenmiştir.

Madde 2- Anayasa'nın 20. maddesine aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

“Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar. Kişisel veriler, ancak kanunda öngörülen hallerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir.

Bu madde gereği toplumsal alanda kişinin bilgisi haricinde kendisiyle ilgili herhangi bir veri toplama, bunları saklama hakkı kanunla sınırlandırılmıştır. Bu yasayla birlikte vatandaşın özel hayatına direk müdahalenin önüne geçmek hedeflenmiştir.

Madde 3- Anayasa'nın 23. maddesinin beşinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, ancak suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle hâkim kararına bağlı olarak sınırlanabilir.”

Madde 4- Anayasa'nın 41. maddesinin kenar başlığı “İ. Ailenin korunması ve çocuk hakları” şeklinde değiştirilmiş ve maddeye aşağıdaki fıkralar eklenmiştir.

“Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir. Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır.”

Bu madde ile toplumsal yapının temelini oluşturan aile kurumu koruma altına alınmak istenmiştir. Ayrıca aile içi şiddet konusunda şiddeti gören aile de her kim olursa olsun bütün hakları devlet tarafından güvence altına alınacağı düzenlemesi yapılmıştır. Ayrıca çocukların her türlü istismarına karşılık devlet koruyuculuk görevini üstlenmiştir. Bütün bunlar sosyal devlet olmanın gerekliliği bağlamında yapılmıştır.

Madde 5- Anayasa'nın 51. maddesinin 4. fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır. “Aynı zamanda ve aynı iş kolunda birden fazla sendikaya üye olunamaz.” ibaresi tamamen kaldırılmıştır.

Memurlar bu yasayla daha fazla sendikaya üye olabilecektir. Sendikalar içerisinde ayrışmayı önleme amaçlı yapılan bu düzenlemeyle sendikaların

ideolojik ayrımlara gitmeden, çalışanların hakları için çalışma yapmaları amaçlanmıştır.

Madde 6- Anayasa'nın 53. maddesinin kenar başlığı "A. Toplu iş sözleşmesi ve toplu sözleşme hakkı" olarak değiştirilmiş, üçüncü ve dördüncü fıkraları yürürlükten kaldırılmış ve maddeye aşağıdaki fıkralar eklenmiştir:

"Memurlar ve diğer kamu görevlileri, toplu sözleşme yapma hakkına sahiptirler. Toplu sözleşme yapılması sırasında uyuşmazlık çıkması halinde taraflar Kamu Görevlileri Hakem Kuruluna başvurabilir. Kamu Görevlileri Hakem Kurulu kararları kesindir ve toplu sözleşme hükmündedir. Toplu sözleşme hakkının kapsamı, istisnaları, toplu sözleşmeden yararlanacaklar, toplu sözleşmenin yapılma şekli, usulü ve yürürlüğü, toplu sözleşme hükümlerinin emeklilere yansıtılması, Kamu Görevlileri Hakem Kurulunun teşkili, çalışma usul ve esasları ile diğer hususlar kanunla düzenlenir."

Bu kanun sendikalaşmanın önemi üzerinde durmaktadır. Toplu sözleşmelere itirazı olan herhangi bir kamu çalışanı bu sözleşmeyi hakem kuruluna götürebilir. Hakem kurulu son karar mercii konumundadır. Alacağı tüm kararların da kanunlarla koruma altına alınması hedeflenmiştir.

Madde 7- Anayasa'nın 54. maddesinin 3. ve 7. fıkraları yürürlükten kaldırılmıştır. Bu maddelerde aşağıdaki madde eklenmiştir.

"Grev esnasında greve katılan işçilerin ve sendikanın kasıtlı veya kusurlu hareketleri sonucu, grev uygulanan işyerinde sebep oldukları maddî zarardan sendika sorumludur."

Bu maddede işçilerin grev esnasında yapacağı kusurlu hareketlerden bireysel olarak sorumlu tutulmamış, bağlı bulunduğu sendika sorumlu tutulmuştur.

Madde 8- Anayasa'nın 74. maddesinin kenar başlığı "VII. Dilekçe, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkı" şeklinde değiştirilmiş, maddenin üçüncü fıkrası yürürlükten kaldırılmış ve maddeye aşağıdaki fıkralar eklenmiştir:

"Herkes, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkına sahiptir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bağlı olarak kurulan Kamudenetçiliği Kurumu idarenin işleyişiyle ilgili şikâyetleri inceler. Kamu Başdenetçisi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından gizli oyla dört yıl için seçilir. İlk iki oylamada üye tamsayısının üçte iki ve üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır. Üçüncü oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için dördüncü oylama yapılır; dördüncü oylamada en fazla oy alan aday

seçilmiş olur. Bu maddede sayılan hakların kullanılma biçimi, Kamu Denetçiliği Kurumunun kuruluşu, görevi, çalışması, inceleme sonucunda yapacağı işlemler ile Kamu Başdenetçisi ve kamu denetçilerinin nitelikleri, seçimi ve özlük haklarına ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.”

Madde 9- Anayasa'nın 84. maddesinin son fıkrası yürürlükten kaldırılmıştır. Milletvekilliğinin hangi hallerde düşeceğini belirler. Bunlar aşağıda yazılmıştır.

“Ölüm, istifa, kesin hüküm, kısıtlılık hali, milletvekilliği ile bağdaşmayan bir görev ya da hizmeti sürdürmekte ısrar etme, devamsızlık ve beyan ya da eylemleri ile partisinin kapatılmasına sebep olmaktır.”

Madde 10- Anayasa'nın 94. maddesinin üçüncü fıkrasının ikinci cümlesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“İlk seçilenlerin görev süresi iki yıldır, ikinci devre için seçilenlerin görev süresi ise o yasama döneminin sonuna kadar devam eder.”

Bu madde Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanlık Divanı seçimlerini kapsamaktadır. Bu makam için seçilen üyelerin görev süreleri yasa ile belirlenmiştir.

Madde 11- Anayasa'nın 125. maddesinin ikinci fıkrasına aşağıdaki madde eklenmiştir:

“Ancak, Yüksek Askerî Şûranın terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma hariç her türlü ilişik kesme kararlarına karşı yargı yolu açıktır.” şeklindeki cümle eklenmiş ve dördüncü fıkrasının birinci cümlesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.“Yargı yetkisi, idarî eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlı olup, hiçbir surette yerindelik denetimi şeklinde kullanılamaz.”

Bu madde ile askeriyeden atılmalar, süresi gelmeden emekliye ayrılma olayları karşısında bireyler mahkemeye başvurabilir. Bu yasayla birlikte sıkıyönetim dönemlerinde ve sonrasında görevlerinden uzaklaştırılan askerlerin nedenlerini sorgulama hakkını serbest bırakılmıştır.

Madde 12- Anayasa'nın 128. maddesinin ikinci fıkrasına aşağıdaki cümle eklenmiştir. “Ancak, malî ve sosyal haklara ilişkin toplu sözleşme hükümleri saklıdır.” Söz konusu değişiklik memurlara toplu sözleşme hakkı tanıyan

paketteki düzenlemenin diğere anayasa maddesine (madde 128) uyarlanmasından ibarettir.

Madde 13- Anayasa'nın 129. maddesinin üçüncü fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir. “Disiplin kararları yargı denetimi dışında bırakılamaz.”

Bu kararlar kamu çalışanlarının aldıkları disiplin cezalarının yargı yoluna taşınması söz konusu hale gelecektir.

Madde 14- Anayasa'nın 144. maddesi kenar başlığıyla birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Adalet hizmetlerinin denetimi adalet hizmetleri ile savcılarının idarî görevleri yönünden Adalet Bakanlığınca denetimi, adalet müfettişleri ile hâkim ve savcı mesleğinden olan iç denetçiler; araştırma, inceleme ve soruşturma işlemleri ise adalet müfettişleri eliyle yapılır. Buna ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.”

Madde 15- Anayasa'nın 145. maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Madde 145- Askerî yargı, askerî mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülür. Bu mahkemeler; asker kişiler tarafından işlenen askerî suçlar ile bunların asker kişiler aleyhine veya askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidir. Devletin güvenliğine, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlara ait davalar her halde adliye mahkemelerinde görülür. Savaş hali haricinde, asker olmayan kişiler askerî mahkemelerde yargılanamaz. Askerî mahkemelerin savaş halinde hangi suçlar ve hangi kişiler bakımından yetkili oldukları; kuruluşları ve gerektiğinde bu mahkemelerde adli yargı hâkim ve savcılarının görevlendirilmeleri kanunla düzenlenir. Askerî yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askerî hâkimlerin özlük işleri, askerî savcılık görevlerini yapan askerî hâkimlerin görevli buldukları komutanlıkla ilişkileri, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.”

Askeri mahkemelerin görev alanı kanunla düzenlenmiştir. Daha önce sivillerin de askeri mahkemelerde yargılanmaları söz konusuydu. Bu durum ortadan kaldırılmış, askeri mahkemeler yalnızca askeri suçları kapsamıştır. Bu mahkemelerin bağımsızlıkları ise kanunla düzenlenmiştir.

Madde 16- Anayasa'nın 146. maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Madde 146- Anayasa Mahkemesi on yedi üyeden kurulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi; iki üyeyi Sayıştay Genel Kurulunun kendi başkan ve üyeleri arasından, her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden, bir üyeyi ise baro başkanlarının serbest avukatlar arasından gösterecekleri üç aday içinden yapacağı gizli

oynamayla seçer. Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılacak bu seçimde, her boş üyelik için ilk oylamada üye tam sayısının üçte iki ve ikinci oylamada üye tam sayısının salt çoğunluğu aranır. İkinci oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için üçüncü oylama yapılır; üçüncü oylamada en fazla oy alan aday üye seçilmiş olur. Cumhurbaşkanı; üç üyeyi Yargıtay, iki üyeyi Danıştay, bir üyeyi Askerî Yargıtay, bir üyeyi Askerî Yüksek İdare Mahkemesi genel kurullarınca kendi başkan ve üyeleri arasından her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden; en az ikisi hukukçu olmak üzere üç üyeyi Yükseköğretim Kurulunun kendi üyesi olmayan yükseköğretim kurumlarının hukuk, iktisat ve siyasal bilimler dallarında görev yapan öğretim üyeleri arasından göstereceği üçer aday içinden; dört üyeyi üst kademe yöneticileri, serbest avukatlar, birinci sınıf hâkim ve savcılar ile en az beş yıl raportörlük yapmış Anayasa Mahkemesi raportörleri arasından seçer. Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay genel kurulları ile Yükseköğretim Kurulundan Anayasa Mahkemesi üyeliğine aday göstermek için yapılacak seçimlerde, her boş üyelik için; en fazla oy alan üç kişi aday gösterilmiş sayılır. Baro başkanlarının serbest avukatlar arasından gösterecekleri üç aday için yapılacak seçimde en fazla oy alan üç kişi aday gösterilmiş sayılır. Anayasa Mahkemesine üye seçilebilmek için, kırk beş yaşın doldurulmuş olması kaydıyla; yükseköğretim kurumları öğretim üyelerinin profesör veya doçent unvanını kazanmış, avukatların en az yirmi yıl fiilen avukatlık yapmış, üst kademe yöneticilerinin yükseköğrenim görmüş ve en az yirmi yıl kamu hizmetinde fiilen çalışmış, birinci sınıf hâkim ve savcılarının adaylık dahil en az yirmi yıl çalışmış olması şarttır. Anayasa Mahkemesi üyeleri arasından gizli oyla ve üye tam sayısının salt çoğunluğu ile dört yıl için bir Başkan ve iki başkanvekili seçilir. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler. Anayasa Mahkemesi üyeleri aslı görevleri dışında resmi veya özel hiçbir görev alamazlar.”

Bu kanun 2010 Anayasa taslağının en çok tartışılan maddesi olmuştur. Yargıya müdahale olarak eleştirilen madde kapsamında yeni seçilecek üyelerle yargının bağımsızlığının sıkıntıya gireceği söylenmiştir. Bu kimi çevreler tarafından da yargının askeri baskıdan kurtarılması noktasında önemli bir değişiklik arz ettiği açıklanmıştır. Anayasa mahkemesi herhangi bir kurumun etkisi altında kalmasının önüne geçilmesi amacıyla yapılan bu düzenleme tartışılrsa da yargının tek elden düşünce sistemini değiştirmiş ve çeşitli kurumların atamalarıyla bağımsız kararlar alacağı vurgusu yapılmıştır.

Madde 17- Anayasa'nın 147. maddesinin kenar başlığı “2. Üyelerin görev süresi ve üyeliğin sona ermesi” şeklinde, birinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Anayasa Mahkemesi üyeleri on iki yıl için seçilirler. Bir kimse iki defa Anayasa Mahkemesi üyesi seçilemez. Anayasa Mahkemesi üyeleri altmış beş yaşını doldurunca emekliye ayrılırlar. Zorunlu emeklilik yaşından önce görev süresi dolan üyelerin başka bir görevde çalışmaları ve özlük işleri kanunla düzenlenir.”

Madde 18- Anayasa'nın 148. maddesinin birinci fıkrasının birinci cümlesinin sonuna “ve bireysel başvuruları karara bağlar” ibaresi, üçüncü fıkrasındaki “Cumhurbaşkanını,” sözcüğünden sonra gelmek üzere “Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanını,” ibaresi eklenmiş, beşinci fıkrası “Yüce Divan kararlarına karşı yeniden inceleme başvurusu yapılabilir. Genel Kurulun yeniden inceleme sonucunda verdiği kararlar kesindir.” şeklinde değiştirilmiş, maddeye ikinci fıkradan sonra gelmek üzere aşağıdaki fıkralar ve üçüncü fıkradan sonra gelmek üzere “Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı da görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divanda yargılanırlar.” şeklinde yeni bir fıkra eklenmiştir:

“Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır. Bireysel başvuruda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz. Bireysel başvuruya ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.”

Madde 19- Anayasa'nın 149. maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Madde 149- Anayasa Mahkemesi, iki bölüm ve Genel Kurul halinde çalışır. Bölümler, başkanvekili başkanlığında dört üyenin katılımıyla toplanır. Genel Kurul, Mahkeme Başkanının veya Başkanın belirleyeceği başkanvekilinin başkanlığında en az on iki üye ile toplanır. Bölümler ve Genel Kurul, kararlarını salt çoğunlukla alır. Bireysel başvuruların kabul edilebilirlik incelemesi için komisyonlar oluşturulabilir. Siyasî partilere ilişkin dava ve başvurulara, iptal ve itiraz davaları ile Yüce Divan sıfatıyla yürütülecek yargılamalara Genel Kurulca bakılır, bireysel başvurular ise bölümlerce karara bağlanır. Anayasa değişikliğinde iptale, siyasî partilerin kapatılmasına ya da Devlet yardımından yoksun bırakılmasına karar verilebilmesi için toplantıya katılan üyelerin üçte iki oy çokluğu şarttır. Şekil bozukluğuna dayalı iptal davaları Anayasa Mahkemesince öncelikle incelenip karara bağlanır. Anayasa Mahkemesinin kuruluşu, Genel Kurul ve bölümlerin yargılama usulleri, Başkan, başkanvekilleri ve üyelerin disiplin işleri kanunla; Mahkemenin çalışma esasları, bölüm ve komisyonların oluşumu ve işbölümü kendi yapacağı içtüzükle düzenlenir. Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalar dışında kalan işleri dosya üzerinde inceler. Ancak, bireysel başvurularda duruşma yapılmasına karar verilebilir. Mahkeme ayrıca, gerekli gördüğü hallerde sözlü açıklamalarını dinlemek üzere ilgilileri ve konu üzerinde bilgisi olanları çağırabilir ve siyasî partilerin kapatılmasına ilişkin davalarda, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısından sonra kapatılması istenen siyasî partinin genel başkanlığının veya tayin edeceği bir vekilin savunmasını dinler.”

Bu madde ile siyasi alanda parti kapatmaları içeren kanun düzenlenmiştir. Bu düzenlemeyle parti kapatmalar daha zor hale getirilmiştir. Anayasa

Mahkemesinin bu davalar karşısındaki duruşu ve karar verme süreci daha detaylı hale getirilmiştir. Türkiye parti kapatma davaları konusunda Avrupa Konseyi üye ülkeleri arasında en çok görüldüğü ülkedir. Bu açıdan bu yasanın düzenlenmesi Türkiye'nin uluslar arası arenada imajını değiştirmek için önemlidir.

Madde 20- Anayasa'nın 156. maddesinin son fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Askerî Yargıtay’ın kuruluşu, işleyişi, mensuplarının disiplin ve özlük işleri mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.”

Askeri mahkemelerin tam bağımsız halde görev yapması için kanunla bu kuruluş denetim altına alınmıştır.

Madde 21- Anayasa'nın 157. maddesinin son fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“Askerî Yüksek İdare Mahkemesinin kuruluşu, işleyişi, yargılama usulleri, mensuplarının disiplin ve özlük işleri mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.”

Askeri yargıyı düzenleyen 20. ve 21. maddelerde, hukuk devleti anlayışı içerisinde düzenlemeler yapılmıştır. Böylelikle adil yargılamanın önü açılmak istenmiştir.1982 Anayasasında askeri yargının etkisi daha belirginken, bu düzenlemelerle eşit yargılama ve adil muamele esas alınmıştır. Böylelikle askeri cuntanın sivil hayattan etkisinin azaltılması hedeflenmiştir.

Madde 22- Anayasa'nın 159. maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

“Madde 159- Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kurulur ve görev yapar. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu yirmi iki asıl ve on iki yedek üyeden oluşur; üç daire halinde çalışır. Kurulun Başkanı Adalet Bakanıdır. Adalet Bakanlığı Müsteşarı Kurulun tabîi üyesidir. Kurulun, dört asıl üyesi, nitelikleri kanunda belirtilen; yükseköğretim kurumlarının hukuk dallarında görev yapan öğretim üyeleri ile avukatlar arasından Cumhurbaşkanınca, üç asıl ve üç yedek üyesi Yargıtay üyeleri arasından Yargıtay Genel Kurulunca, iki asıl ve iki yedek üyesi Danıştay üyeleri arasından Danıştay Genel Kurulunca, bir asıl ve bir yedek üyesi Türkiye Adalet Akademisi Genel Kurulunca kendi üyeleri arasından, yedi asıl ve dört yedek üyesi birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş adli yargı hâkim ve savcılar arasından adli yargı hâkim ve savcılarınca, üç asıl ve iki yedek üyesi birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri

yitirmemiş idarî yargı hâkim ve savcılarını arasından idarî yargı hâkim ve savcılarınca, dört yıl için seçilir. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilir. Kurul üyeliği seçimi, üyelerin görev süresinin dolmasından önceki altmış gün içinde yapılır. Cumhurbaşkanı tarafından seçilen üyelerin görev süreleri dolmadan Kurul üyeliğinin boşalması durumunda, boşalmayı takip eden altmış gün içinde, yeni üyelerin seçimi yapılır. Diğer üyeliklerin boşalması halinde, asıl üyenin yedeği tarafından kalan süre tamamlanır. Yargıtay, Danıştay ve Türkiye Adalet Akademisi genel kurullarından seçilecek Kurul üyeliği için her üyenin, birinci sınıf adli ve idarî yargı hâkim ve savcılarını arasından seçilecek Kurul üyeliği için her hâkim ve savcının; oy kullanacağı seçimlerde, en fazla oy alan adaylar sırasıyla asıl ve yedek üye seçilir. Bu seçimler her dönem için bir defada ve gizli oyla yapılır. Kurulun, Adalet Bakanı ile Adalet Bakanlığı Müsteşarı dışındaki asıl üyeleri, görevlerinin devamı süresince; kanunda belirlenenler dışında başka bir görev alamazlar veya Kurul tarafından başka bir göreve atanamaz ve seçilemezler. Kurulun yönetimi ve temsili Kurul Başkanına aittir. Kurul Başkanı dairelerin çalışmalarına katılamaz. Kurul, kendi üyeleri arasından daire başkanlarını ve daire başkanlarından birini de başkanvekili olarak seçer. Başkan, yetkilerinden bir kısmını başkanvekiline devredebilir. Kurul, adli ve idarî yargı hâkim ve savcılarını mesleğe kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme, yükselme ve birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma işlemlerini yapar; Adalet Bakanlığının, bir mahkemenin kaldırılması veya yargı çevresinin değiştirilmesi konusundaki tekliflerini karara bağlar; ayrıca, Anayasa ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir. Hâkim ve savcılarının görevlerini; kanun, tüzük, yönetmeliklere ve genelgelere (hâkimler için idarî nitelikteki genelgelere) uygun olarak yapıp yapmadıklarını denetleme; görevlerinden dolayı veya görevleri sırasında suç işleyip işlemediklerini, hal ve eylemlerinin sıfat ve görevleri icaplarına uyup uymadığını araştırma ve gerektiğinde haklarında inceleme ve soruşturma işlemleri, ilgili dairenin teklifi ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Başkanının oluru ile Kurul müfettişlerine yaptırılır. Soruşturma ve inceleme işlemleri, hakkında soruşturma ve inceleme yapılacak olandan daha kıdemli hâkim veya savcı eliyle de yaptırılabilir. Kurulun meslekten çıkarma cezasına ilişkin olanlar dışındaki kararlarına karşı yargı mercilerine başvurulamaz. Kurula bağlı Genel Sekreterlik kurulur. Genel Sekreter, birinci sınıf hâkim ve savcılardan Kurulun teklif ettiği üç aday arasından Kurul Başkanı tarafından atanır. Kurul müfettişleri ile Kurulda geçici veya sürekli olarak çalıştırılacak hâkim ve savcılarını, muvafakatlerini alarak atama yetkisi Kurula aittir. Adalet Bakanlığının merkez, bağlı ve ilgili kuruluşlarında geçici veya sürekli olarak çalıştırılacak hâkim ve savcılar ile adalet müfettişlerini ve hâkim ve savcı mesleğinden olan iç denetçileri, muvafakatlerini alarak atama yetkisi Adalet Bakanına aittir. Kurul üyelerinin seçimi, dairelerin oluşumu ve işbölümü, Kurulun ve dairelerin görevleri, toplantı ve karar yeter sayıları, çalışma usul ve esasları, dairelerin karar ve işlemlerine karşı yapılacak itirazlar ve bunların incelenmesi usulü ile Genel Sekreterliğin kuruluş ve görevleri kanunla düzenlenir.”

Madde 23- Anayasa'nın 166. maddesinin kenar başlığı “I. Planlama; Ekonomik ve Sosyal Konsey” şeklinde değiştirilmiş ve maddeye aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

“Ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulmasında hükümete istişarî nitelikte görüş bildirmek amacıyla Ekonomik ve Sosyal Konsey kurulur. Ekonomik ve Sosyal Konseyin kuruluş ve işleyişi kanunla düzenlenir.”

Madde 24- Anayasa'nın geçici 15. maddesi yürürlükten kaldırılmıştır:

“Anayasanın Geçici 15. Maddesi, 12 Eylül müdahalesini yapan MGK üyelerinin (ve sonrasında kurulan geçici hükümet ve anayasayı yazan kurucu meclisin sivil kanadı olan Danışma Kurulu'nun) her türlü karar ve işlemlerinden dolayı cezai, hukuki ve mali sorumluluk altında tutulamayacaklarını ve haklarında yargı yoluna başvurulamayacağını altını çizerek.”

Düzenleme, bu karar ve işlemleri uygulayanları da aynı bağışıklıktan yararlandırır. Geçici 15. Madde, 1980–1982 dönemi için bir tür “af” niteliğindedir.

3.5.2. 2010 Referandumu sonuçları

Tablo 8. 2010 Halkoylaması Sonuçları

Sandık sayısı	152006
Kayıtlı Seçmen Sayısı	52051828
Oy kullanan seçmen sayısı	38369099
Katılım oranı (%)	73,7
Geçersiz oy sayısı	725062
Oranı (%)	1,9
Geçerli oy sayısı	37644037
Oranı (%)	98,1
Evet sayısı	21787244
Oranı (%)	57,9
Hayır sayısı	15856793
Oranı (%)	42,1
Not: Resmi Gazete sonucudur. Gümrük kapılarındaki halk oylaması sonuçları, Türkiye toplamı içinde gösterilmiştir. (Kaynak: TÜİK)	

Katılım oranı bir önceki referanduma göre daha yüksek olmuştur. Bu referandumda yukarıda sıralanan maddelerle 1982 anayasasında köklü değişiklikler amaçlanmıştır. Kişisel özgürlükleri ön plana çıkarmaya çalışan, yargı noktasında önemli adımlar atan, darbelerin yıkıcı etkisini ortadan kaldırmayı amaçlayan yenilikçi bir anayasa taslak metni % 57,9 oranında kabul görmüştür. Değişik süreçlerde yapılan referanumlara göre bu referandum yeni bir anayasa yapımında meclise tam yetki vermiştir. Bu taslak metni önemli değişiklikleri içermesine rağmen ülkenin önemli bir kısmı tarafından da istenmemiştir. (% 42,1) Burada “evet” oylarının basit bir sayısal üstünlükten ibaret olmadığı bu referandumun ülkenin geleceği açısından bir dönüm noktası olarak algılanıp, ona göre halkın oy vermesi noktasında propagandalar yürütülmüştür. Bu süreci iktidar ve muhalefet açısından değerlendirmekte fayda olacaktır. Referandum propagandasında ilginç bir manzaralara sahne olmuştur. Siyasi partilerin referandum konusundaki tutumlarını ve bu amaçla yürüttükleri kampanyalarını, paketin içeriği değil kendi aralarındaki siyasi çekişmeler belirlemiştir. Bu çekişmeli tavır sebebiyle bilim adamlarının, hukukçuların, birtakım sivil inisiyatiflerin ve tüm bunların ışığında doğal olarak da halkın bir görüş sahibi olmaları sıkıntılı olmuştur. Bu sebeple referandumun içeriğinin tam olarak anlaşılabilmesi sebebiyle çoğu insan siyasi parti önderlerinin meydanlardaki söylemleri doğrultusunda tercihini belirlemiştir (Ensaroğlu, 2010: 57). Bu oylama belli bir kesimin “evet” oylarıyla kabul edilecek ya da yine belli bir kesimin “hayır” oylarıyla reddedilecektir. Ancak sonuçları tüm ülke insanlarını kapsadığı için halkın bu tarz uygulamalarda neyi kabul ettiği ya da reddettiğini derinlemesine bilmesi gerekir. Anayasal düzenlemelerde, yasa halk için olduğuna göre halkın kendini sınırlayan ya da özgürlüklerini genişleten bu tür metinlerin ayrıntılarını bilmesi gerekmektedir. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere bu süreç ülkemizde siyasi çekişmelere sahne olduğu için anlaşılabilmemiştir. Bilgilendirme yapılmaya çalışılmış ancak yeterli derecede anlatılamamıştır. Muhalefet ise paketin yanlışlıkları ya da eksikliklerinin giderilmesi noktasında çaba harcamaktansa, böyle bir değişikliğin halk tarafından onaylanması haline ortaya farklı tehlikelerin çıkacağını meydanlarda halka anlatmıştır. Anayasa değişikliği oylaması miting meydanlarında seçim yarışına dönüşmüştür. Bir yandan iktidar ve söylemi “Yetmez ama evet!”, bir yandan muhalefetin söylemleri “Hayırda hayır vardır!” dikkat çekici propaganda aracı haline gelmiştir. Çeşitli sivil toplum

kuruluşları, iş dünyası, dini cemaat önderleri, sanat dünyasından önde gelenler, medya vs. bu oylamaya sessiz kalmamıştır. 1980 darbesinin mağdurları, anayasa değişikliğine önemli destek vermiştir. Baskı mekanizması olarak görülen yapıların önüne geçilmesi, ülkenin demokrasi sınavında derece atlaması olarak değerlendirilen bu oylama ülkenin geleceği için en önemli karar anı olarak değerlendirilmiştir. Daha oylama yapılmadan, MHP seçmen tabanından beklediği desteği göremeyeceğini anlamıştır. Nitekim bu oylara da yansımıştır. Referandum sonuçlarında MHP siyasi anlamda kalesi olarak gördüğü illerde, oy kaybetmiş, tabanı Anayasa değişiklik paketine onay vermiştir.

Bu oylamayı farklı kılan bir diğer söylem de “boykot” olmuştur. “Boykot”, doğu ve güneydoğu bölgesinde Kürt siyasetçilerin kullandığı bir tercih olmuştur. Ne anlama geldiğini Alış (2010), şöyle değerlendirmiştir: “2007 referandumundan (muhatap AKP olarak gösterildiğinde 2002’den beri belki de) 2010 referandumuna kadar geçen zaman zarfında Kürt Sorunu’nun Hükümetçe çözülmediği ve Kürt açılımının tıkanması, operasyonların ve tutuklamaların kesintisiz devam Boykot’un sebeplerinden en önemlisidir. Başka bir ifadeyle kimlik siyasetinde, çıkmazın muhatabı olacak hükümetin bir şey yapmamış olması bu çıkışın, boykotun, bir nedenidir.” Ayrıca çokça tartışılmayan bir boyut daha, BDP çizgisi siyasetin 2011 seçimlerine yönelik duyduğu tedirginlik, bölgede hâkimiyetini kaybetmeme düşüncesi, bu tercihin ortaya çıkmasında önemli sebeplerdendir. Her siyasal parti gibi BDP’ de ve BDP’ de siyaset yapan siyasetçiler de bir sonraki seçimin hesabını ve kitabını iyi yapmak ve bundan olumlu sonuçları almak gayesinde düşündükleri için, kendi seçim bölgelerinde bu kararı uygulatma yolunu tercih etmişlerdir. İktidarın son dönemde yaptığı bölge halkına yönelik açılımlar, muhafazakâr bölge insanını etki altına alması halinde, BDP den sonra ikinci parti olan AKP’nin 2011 genel seçimlerinde buradan yüksek oy almasını sağlayacaktı. Tüm bu söylemler referandum sonuçlarında etkisini hissettirmiş, katılım oranı % 73’lerde kalmıştır. Yaklaşık 14 milyon seçmen ağırlıklı olarak “boykot” kararı ile sandığa gitmemiştir.

Anayasa değişikliği daha önce dile getirilmiş olmasına rağmen, bu sürecin uzamasını gerektiren durumlar, demokrasiye duyulan özlemi arttırmıştır. Yapılacak bu değişiklikten halkın ne anladığı çok önemlidir. Darbe dönemlerinin ve vesayetçi siyasi zihniyetin ülkeden tamamen silinmesini isteyen gruplar bu

değişikliğe çok önem vermiştir. Başbakan'ın söylemlerinde de bu oylamanın tarihi nitelikte olduğu konusu üzerinde önemle durulmuştur. Demokrasinin bütün anlamıyla uygulanması, siyasi haklar üzerindeki vesayetçi yapının etkisinin tamamen silinmesi, algı bozukluklarının giderilmesi, korku zihniyetinin kökünün kazınması, özgür düşünceye vurulan kilitlerin kaldırılması vs. gibi bütün zihinsel ve fiziksel soyutlamadan halkın kurtarılması için değişime ve ilerlemeye halk oy vermiştir. Miting meydanlarında çoğu defa alışık olunmayan bir üslupla devam eden referandum propagandaları siyasi istikrar adına da önemli bir seçim yapmıştır.

Referandum sonuçları normalleşen bir siyasi yapının ve özgür düşüncenin ürünü olarak da değerlendirilebilir. Bu bağlamda Başbakan sonuçlara “demokrasi bayramı” demiştir. Halkın demokratik bir olgunluk göstererek seçimini yaptığını ve bu tarihi dönüm noktasında herkesin üzerine düşen görevi yapması gerekliliği üzerinde durmuştur:

"Sandıktan çıkan ana mesaj şudur; Halkımız demiştir ki evet artık ileri demokrasi, evet artık özgürlükler, evet artık üstünlerin hukuku değil hukukun üstünlüğü, evet artık millî irade egemen olsun, evet artık vesayetçi anlayışlar son bulsun. Milletimizin bu güçlü mesajını herkes almak zorundadır. Evet, bugün imtiyazlarını korumak isteyenler değil, toplumun adalet talebi kazandı, hak ve hakkaniyet kazandı. Ara rejimlerde bölünmüş duvarlar bundan böyle bir daha milletimizin üstüne düşmeyecek inşallah. Bundan mutluluk duyuyoruz. Tek bir şey istiyoruz. Tek bir şey istiyoruz ki Türkiye'nin bütün yolları adalete çıksın, hukuka çıksın, demokrasiye çıksın ve istiyoruz ki kralların değil, kuralların egemen olduğu bir Türkiye olsun. Kimse kimseye üstünlük iddiasında bulunmasın. Devlet her türlü tasarrufunun meşruiyetini millettten alsın. Herkes kendini millet karşısında sorumlu görsün. Hele hele siyasetçi, oturduğu koltuktan güç almasın, oturduğu koltuğa güç kazandırsın. Millete kaybettirecek eylem ve söylemlerden herkes kaçsın, bakınız referandum sürecinde büyük ölçüde Türkiye yakın geçmişiyle yüzleşme imkânı buldu.”(AA - Cnnturk.Com, 13 Eylül 2010).

Bunu yaparken bütün kesimlerin içinde yer alacağı, uzlaşa yoluyla yeni anayasanın hazırlanacağını vurgulamıştır. Ayrıca bu oylamanın bir güven oylaması olmadığı, ülkenin geleceği adına atılmış önemli bir adım olarak nitelendirmiştir.

Sonuç Türkiye’de olduğu kadar bütün dünyada da ilgiyle karşılanmıştır. Ertesi günün gazete manşetleri dikkat çekici olmuştur. AB, sonucu memnuniyetle karşılamış ve Başbakan'ın “üstünlerin hukuku değil, hukukun üstünlüğü”

vurgusunu öne çıkarmıştır. Dikkat çekici başlıklarla referandumu değerlendirmişlerdir. De Telegraaf: "Referandumda yüzde 58 çoğunluk, yargıç ve asker gücünü azaltmak için, yüzde 42 ise askeri diktatörlüğü savunmaktan yana oy kullandı. Bu sonuç, MHP açısından büyük bir hayal kırıklığı oldu." The Independent: "Erdoğan, yeni bir askeri darbeyi imkânsız kıldı." The Times: "Halk 'evet' dedi, ordu savaşı kaybetti." The Guardian: "Türkiye, çığır açan bir dönüşümün eşiğine geldi.", İsrail'in yayın organlarından Haaretz: "Referandum zaferiyle Erdoğan Atatürk'ten sonra en büyük ikinci lider oldu." Reuters: "Erdoğan 2011 seçim yarışında bir adım önde" Washington Post: "Referandum sonuçları Erdoğan'a güven kazandırdı." Die Welt: "Erdoğan vesayet sisteminin sona erdiğini açıkladı" El Mundo: " 'Evet' Erdoğan'ın Avrupa yolculuğunu güçlendirdi" Financial Times: "Erdoğan referandumda zaferini ilan etti" Wall Street Journal: "Türkler anayasa değişikliklerini kabul etti." The Economist: "Erdoğan yine kazandı." (<http://www.milligazete.com.tr>, 13 Eylül 2010).

Referandum sonuçlarını dünyada bu derecede yankı bulması kuşkusuz boşuna değildir. AB sürecinde yapılan reformlar başarıyla karşılanmıştır. Bu süreçte demokratikleşme adımlarının bu kadar keskin hale getirilişi askeri vesayete karşı alınmış bir zafer olarak nitelendirilmiştir. Öne çıkan önemli başlıklarda Erdoğan'ın İslam dünyasının karizmatik lideri haline gelmesi ve Türkiye için önemli bir çığır açtığı vurgusu yapılmıştır.

AKP, referandum oylarını parti tabanından aldığı gibi, MHP 'nin tabanından da oy çıkarmıştır. " Hayır" kampanyası yürüten CHP ise, kendi parti tabanının desteğini almıştır. "Boykot" kararında bulunan BDP ve kararsızlar katılıma etki etmişlerdir.

2010 Anayasa değişikliği paketi için kurucu bir referandum niteliğinde olmuştur. Halk Anayasa yapımında diğer referandumlarımız gibi onay kısmında yer almıştır. Ancak oluşturulacak yeni Anayasa için Meclis'te kurulan bir komisyonla halkın bu süreçte ye alması amaçlanmıştır. Bu amaçla kurulan komisyonda çeşitli sivil toplum kuruluşlarının ve diğer tüm siyasi partilerin Anayasa hazırlamayla sorumlu olan birimleri tarafından destek görmüştür. Hazırlanan Anayasa taslaklarıyla diğer Anayasaların sınırladığı temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi noktası üzerinde önemle durulmuştur.

Son yapılan bu anayasa değişikliğinde demokrasi algısının vesayet zihniyetinden kurtulmak istendiğini açık bir şekilde göstermiştir. Çünkü bu değişiklik paketine halkın farklı kesimlerinden destekler gelmiştir. Halkın önemli bir güç olarak görülmüştür. Ülkenin geleceği için temel hak ve özgürlükler noktasında önemli aşama kaydedilmesi gerekliliği anlaşılmıştır. İdeolojiler üstü düşünmek ülkenin geleceği için önemli bir aşama kaydetmiştir.

3.6. Referandumların Sosyolojik Analizi

Demokratik bilinç oluşturmada önemli araçlardan olan referandumlar ülkemizde altı kere uygulanmıştır. İlk uygulamadan son uygulamaya kadar gelişme gösteren referandumlar sosyolojik açıdan önemli etkilere sahip olmuştur.

İlk iki uygulama biçimiyle önemli handikaplar oluşturan referandumlar, olağanüstü durumlarda uygulanmıştır. Baskıcı yönetimler eliyle uygulanmaya çalışılmıştır. Anayasa yapım aşamasında yer alan görevliler halkın tüm kesimini temsil edemediği gibi, kendi sınırı dışında olan tüm düşünceleri ötekileştirmiştir. Siyasal ve toplumsal alandan tecrit edilen bireyler, uzun süre yasaklarla temel hak ve özgürlüklerini kullanamamışlardır. Halk iradesi bir kenara atılıp, toplumsal alanda herhangi bir temsili olmayan kişi ve kurumların ülke idaresini zorla ele geçirmesi söz konusu olmuştur. Bunlarla birlikte toplumsal yapı önemli yaralar almıştır. Kurumlara olan güven zedelenmiştir. Ülke yönetmekle görevli kurumlar etkinliğini kaybetmiştir. Bu kayıplar beraberinde siyasetle ilgisi olmayan kurumları, ülke idaresini baskı usulüne göre sağlamaya sevk etmiştir. Yapılan uygulamalarda halk iradesi görmezden gelinmiş, sivil yönetimlerin iradeye tekrar hakim olması uzun zaman almıştır. Yapılan bu iki referandum hukuki anlamda da plebisit olarak adlandırılmıştır. Çünkü referanduma gitme kararı, değişikliği içeren maddelerin belirlenmesi, bunların halka uygulatılması ve halkın onayı kısmında hep bir baskı mekanizması devrede olmuştur. Bu süreçte halkın, kendi kararları dışında karar vermemesi için yasal değişikliklerle halkı baskı altına alma durumu söz konusu olmuştur. Tüm bu uygulamalarla demokrasi yolunda Türkiye ileriye gitmek yerine sürekli geriye gitmiştir. Temel hak ve özgürlüklerin toplumsal alandan dışlanması söz konusu olmuştur.

Daha sonraki süreçlerde yapılan referandumlarda da halkın sadece sonuç kısmında yer alması da sakıncalı olmuştur. 1987, 1988 referandumlarında yukarıda bahsedilen manada bir baskı unsuru olmasa da, 1982 Anayasası'nın etkisinden kurtulamamıştır. 1987 referandumuyla 1982 Anayasası'nda siyasal alandan dışlanan siyasetçilere geri dönüş olanağı sağlasa da toplumsal alana herhangi bir katkı yapması söz konusu olmamıştır. Çünkü yasaklar sadece siyasilerle sınırlı kalmıştır. Oysaki 1980'lerin halk nezdinde acı sonuçları olmuştur. Bu acı tecrübeler toplumda korku mekanizmasını aktifleştirmiştir. Kurumlar arasında da otorite farklılaşmaları söz konusu olmuştur. Özellikle ülkenin güvenliğinden sorumlu kurum olan TSK, sivil alana müdahaleyi kendi görevleri arasına sokmuştur. TSK kışlasından çıkmış, kendinin bağlı olduğu kuruma baş kaldırılıp siyasi iradeye el koymuştur. Bu süreçte aldığı yasaklama kararlarıyla toplum olağanüstü bir yönetimle normalleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak başaramamıştır. Bu süreçte toplum çok büyük yaralar almıştır. Üniversiteler bilim dağıtmaktan ziyade, toplumsal ayrışma sağlayan kurumlar haline gelmiştir. Bu ayrışmalar beraberinde ötekileştirme zihniyetini de toplumda her alana yaymayı başarmıştır. Her kesim kendisine bir öteki oluşturmuş ve bunları potansiyel suçlu olarak kendi toplumsal alanlarında yargılamaya çalışmıştır. Bu yargılama genellikle yok etme halini almıştır. O günler demokrasinin, insan haklarının, toplumsal dayanışmanın ciddi yaralar aldığı dönemler olmuştur. Bu yasaklı dönem yapılan referandum sonucunda da aşılamamıştır. 1987 yılında yapılan anayasa değişikliği referandumu bize normal şartlar altında uygulandığında olumlu etki doğuracağını göstermiştir. Sonuç, iktidar partisinin zıddı bir karardır. Ancak bütün yasaklara rağmen halk, şartların normalleşmesiyle birlikte siyasi alanda kararlarının ne kadar değerli olduğunu kanıtlamıştır. Bu karar referandumları iktidarın güvenoyu aracı olarak algılanmaktan çıkarmıştır. 1988 referandumu ise iktidar partisinin halka güven verdiği ölçüde kazanacağını göstermiştir. Referandum tarihinin ilki olma özelliğini taşıyan 1988 referandumunda halk çıkarılmaya çalışılan bir kanun hakkında “hayır” demiştir. Bu kararla halk bir kez daha iktidarın söylemlerini aynen kabul eden ön yargısını kırmıştır.

2007 yılında yapılan referandumun uygulama biçimi diğerlerinden farklıdır. Hukuki anlamda ihtiyarilik ifade eden bir nitelik söz konusudur.

Referanduma sunulan kararlar toplum nezdinde tartışmalara yol açmıştır. Birden fazla maddenin oylanması halkın kafasında karışıklığı yaratacağı sonucunu doğurmuştur. Değişiklik içinde yer alan maddelerin ayrı ayrı oylanmasının daha sağlıklı sonuçlar elde edilmesi noktasında büyük bir kesimin fikir birliği söz konusu olmuştur. Referanduma konu olacak maddeler kısa olmalıdır. Çünkü halk karmaşıklığı sevmez. Kafa karışıklığının yaşanmaması için birden fazla maddenin oylanması, referanduma olan katılımı azaltmaktadır. Ancak 2007 referandumunun öne çıkan en önemli maddesi Cumhurbaşkanının seçim yönteminin değiştirilmesi olmuştur. Meclisten alınan bu yetki aradan temsilcilerin çekilmesiyle, bizzat halka verilmiştir. Bu aşamada alınan kararlar ülkenin en başındaki makama halk kendi seçtiği insanı oturtma kararı almıştır. Böylelikle sivil iradenin tamamen hâkim olması istemi bir kez daha onaylanmıştır. Bu karara göre artık TSK' nın emekli generalleri için son durak olan Cumhurbaşkanlığı makamından uzaklaştırılmıştır. Alınan bu kararlar daha önce kurumların birbirine karışan görev dağılımları, eski hiyerarşik yönetim kademesine dönüş yapmıştır. Bu referandum öncesinde yaşanan siyasi krizlerin eskisi gibi dayatma politikasıyla çözülemeyeceği anlaşılmıştır. Görev komuta zincirinde asker görev yerine gönderilmiştir. Bütün yaşanan bu gelişmeler artık Türkiye'nin normalleşme eğiliminde olduğunun göstergesi haline gelmiştir.

Değişen algı düzeyleri çerçevesinde 2010 Anayasa değişikliği oylaması diğer bütün referandalardan bambaşka bir ortamda yapılmıştır. Vesayet düşüncesinin tamamen zihinlerden silinmesi için oylanmış bu Anayasa değişikliği paketi Türkiye'nin geleceği için iktidara önemli bir fırsat vermiştir. Demokrasiye inanan bir ülke için daha refah bir toplumun oluşturulması düşüncesinde bu onay önemlidir. İlk referandumlara kıyasla özgür bir propaganda süreci geçirilmiştir. 2010 referandumunun en büyük eksikliği ise bu referandum sürecinin iyi bir şekilde değerlendirilememesiyle ortaya çıkmıştır. Seçmen kitlesinde oluşturulmaya çalışılan etki, Anayasa değişikliği maddelerinin topluma anlatılmasından ziyade genel bir seçim havası halinde geçirilmiştir. Bu hava halkı, yapılacak olan değişikliği anlama noktasında sıkıntıya düşürmüştür. Ayrıca 26 maddelik bir değişikliğin hukukçular dışında kalan kesimler tarafından anlaşılması da güç olmuştur. Bu noktada oy veren halkın neye göre karar verdiği önemlidir. Burada söz konusu edilen kararsız seçmenin kafasında oluşan algının

sağlanmasında meydanlarda önemli olaylar yaşanmıştır. Bu süreç muhalefet tarafından yanlış yürütülmüştür. Muhalefet paketin yanlışlıklarından ziyade iktidar partisinin genel politikalarını sert bir dille eleştirmiş, alternatif bir paket sunamamıştır.

Söz konusu kararsız seçmen farklı araçlar kullanılarak etki altına alınmaya çalışılmıştır. Bu araçların hiç kuşkusuz ki en önemlisi kitle iletişim araçlarının kullanımı olmuştur. Medya aracılığıyla toplumdaki kararsız seçmen yönlendirilmeye çalışılmıştır. Medyayı kullanan taraflar, kendi önceliklerini halkın öncelikleri gibi yansıtmaya çalışmıştır. Biz biliyoruz ki medyanın gücü siyasi alanda oldukça etkilidir. Medyanın kamuoyu oluşturma gücü yadsınamayacak derecede önemlidir. Özellikle bu dönemde ortaya çıkan “yandaş medya” kavramı, siyasi zeminde medyanın gücünü ve etkisini bir kez daha göstermiştir. Burada medya meydana gelen olayın sadece yansıtmak istediği kadarını ekranlara taşır. İşte bu noktada seçmen kararını medya etkisiyle de oluşturabilmektedir. Özellikle televizyon kitle iletişim araçları içerisinde en etkilisidir. İşte 2010 referandumunda liderler bu etkinin farkına varmışlardır. Daha önce propagandalarla kıyaslama yapılırsa, meydanlarda kalan sloganlar ekranlara taşınmıştır. Ekranlar aracılığıyla kararsız seçmen kitlesinde algı oluşturmak amaçlanmıştır. Yapılan reklamlarda da liderler bizzat yer almışlardır.

Referandumlarda halk kadar siyasi iktidarların tutumları da önemlidir. Referandum sürecini iyi yönetmek tüm siyasi karakterler için önemlidir. Yanlış propagandalar halk üzerinde ters etkiler bırakabilmektedir. Yanlış uygulamalar sonucunda referandum nitelik değiştirerek plebisite dönüşebilmektedir. Alınan kararlar her ne olursa olsun iktidar partisi tüm halka eşit mesafede kararları uygulama prensibine sahip olmalıdır. Aksi halde demokrasinin özünde olan eşitlik prensibi çiğnenmiş olacaktır. Referanduma konu olacak maddelerin belirlenmesinde dikkatli olunmalıdır. Toplumsal hassasiyetin yoğunlaştığı konular referanduma konu edilmemelidir. Bu konular ayrışmaya neden olabileceği gözden kaçırılmamalıdır. Uygulama esnasında iktidar tüm halka güvence vermesi gerekmektedir. Temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi, en üst seviyede toplumsal refahın sağlanması amaçlanmalıdır. Demokrasi hedefi seçkin sınıf için değil, tüm halk kitleleri adına belirlenmelidir.

İdeal bir demokrasi kurmak her ne kadar zor olsa da, referandumlar gibi yarı doğrudan demokrasi araçlarının etkin halde kullanılması demokrasinin ülke insanı için önemini sağlamaya katkısı büyüktür. Referandumların tüm toplumlar için kendine özgülüğünün yanı sıra uygulamada karşılaşılan önemli engeller de mevcuttur. Özellikle Türkiye’de nüfus referandumların sıklıkla yapılmasını engellemektedir. Sıklıkla yapılan referandumlara yapılan harcamalar çok yüksek miktarları öngörmektedir. Bu açıdan maddi bir külfet oluşturmaktadır. İsviçre gibi ülkeler nüfus azlığı sebebiyle bu türlü uygulamalara sıklıkla yer verebilmektedir. Bir diğer engel ise demokrasi bilincinin yeni yeni yerleştiği ülkeler gibi bizde de referandum anlamını yitirip plebisite dönüşebilme eğilimi göstermesidir. Bu ayrıma dikkat edilmelidir. Çok çeşitli toplum yapısı göz önüne alındığında, referandum sonuçlarının toplumda ayrışmaya neden olabileceği tehlikesi söz konusu olabilmektedir. Bu aşamada hükümetin tüm halklara eşit bir güven duygusu yaratması gerekmektedir.

Referandumların toplumsal yapıda ne anlama geldiği çok önemlidir. Zira demokrasi, tüm araçlarıyla toplum için vardır. Her ne kadar referandum tarihimiz bize uygulamadaki problemleriyle kaynaklık etse de demokratik kültürün yerleşmesi için referandumların yapılmasının, demokrasinin geleceği için önemli birer kilometre taşı olarak algılanmalıdır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Demokrasi geleneği yıllardır devletlerin ulaşmaya çalıştıkları en son nokta olarak değerlendirilmiştir. Bu yapının bu kadar arzulanır olmasının temelinde, çoğunluk esası önemlidir. Çoğunlukla kabul edilen yasalar, ülkenin geleceği için temel oluşturmuştur. Bu temel ne kadar sağlam olmuşsa, o derecede ülkeler sağlam bir gelecek inşa etmişlerdir.

Yıllardır uygulanan sistemler göstermiştir ki özgürlüklerin sınırlandırıldığı, insan haklarının eşit derecede dağıtılmadığı toplumlarda baskı, adaletsizlik insanları esir almıştır. Bu esaret yıkıcı boyutlara ulaşmıştır. Tüm dünyada yaşanan bu değişimin yani insani değerlerin paradan ve zenginlikten daha önemli olduğunun anlaşıldığı an, dönüşümler görülmeye başlanmıştır. Her ne kadar bu değişim, dönüşümün çıkış noktası Batı gibi gösterilmiş olsa da Doğu ülkelerinde ve özellikle Osmanlı'da yıllar öncesindeki idare teşkilatı bu yapının sadece Batı'yla başlatılamayacağını ortaya çıkarmıştır. Batılılaşma mutlak manada Ülkenin kurulduğu yıllarda ulaşılmaya çalışılan bir hedef olarak gösterilmiş olsa da toplumlara özgü demokrasi anlayışının birbirinden ayrıldığı görülmüştür. Ne kadar demokrasiyi benimsemiş ülke ve yönetim varsa o kadar farklı demokrasi anlayışı ortaya çıkmıştır.

Bu süreci Türkiye için değerlendirdiğimizde ortaya, sancılı dönemler sonrasında insanların bu eşitlikçi yapıyı hak ettiği sonucu ortaya çıkmıştır. Demokrasi, eşitlik özgürlük gibi kavramları barındırması ve bu kavramların toplumlar için ne zaman uygulanabilir oluşu hiç kuşkusuz önemli olmuştur. Demokrasi, sadece millet için değil onun uygulatacak iktidar muhatapları için de hazır bulunuşluğunu gerektirir. Halk ile yönetim arasında herhangi bir dengesizlik söz konusu olduğu zaman, demokrasi düşüncesi kendi silahıyla halkını etkisiz hale getirebilir. Nitekim ülkemizde yaşanan acı tecrübeler, ihtilaller ve ardından gelen Anayasalar, halk ile yönetim arasındaki bu engin uçurumun farkını ortaya çıkarmıştır.

Bu çalışmanın temelini oluşturan demokrasi kavramıyla gündeme gelen referandum çalışmalarının temelinde de halkın dönüşen değerler çerçevesinde,

doğrudan yönetime katılması incelenmiştir. Ancak varılan sonuca göre bu hakkın doğrudan kullanamayışının önünde bir takım engeller olduğu ortaya çıkmıştır. O engelleri sıralayacak olursak, ilk sırada demokrasinin algılanış biçiminden başlamamız gerekmektedir.

Ülkemizde demokrasi fikri genel anlamıyla özgür seçimler olarak düşünülmüştür. Bu düşünce temsili demokrasinin bir ürünü olduğu için halk genellikle seçim zamanı düşüncelerini açıklamış ve iradesini meclise göndermiştir. Ancak geçmişte yaşanan tecrübeler göstermiştir ki halk ne kadar iradesi yönünde bir seçim yapsa da tehlike her zaman kapıdadır, düşüncesinden sıyrılamamıştır. Bu düşünceden kurtulmak ise kişisel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi, ülkede tam anlamıyla güven ortamının tahsis edilmesiyle sağlanacaktır. Geçilen zamanda Türkiye değişimi yaşamış ancak bu değişimler ve atılımlar anti demokratik bir müdahale sonucu kesilmiştir. Tüm bunların bertaraf edilmesinde güç yine halktadır.

Detaylarıyla incelenen referandum denemelerimizde her ne kadar olumsuz tecrübelerle sonuçlansa da demokrasi adına yapılan tüm bu oylamalar önemlidir. İdeal bir demokrasinin varlığı söz konusu değildir. Ancak demokrasinin gereği olan kurumların işletilebilirliği o toplumu demokrasi ve insan hakları ve bu hakların eşit paylaşımının sağlanabileceği noktada önemli adımlar olarak değerlendirilebilir. İşte referandum kurumunun aktif halde bulunması demokrasinin önemli bir göstergesidir. Ancak yukarıda da görüldüğü üzere referandum bizim anayasamızda onay mercii olarak algılanmıştır. Anayasada da bu hak sadece onay aşamasında yürütülmüştür. Her ne kadar referandum doğrudan halkın katılımını sağlasa da bir ülkede bu yapının işlemesi belli kurallara göre olmaktadır. Ne yazık ki kendi toplumumuzun yapısı itibarıyla bu usul, sık sık uygulanmamıştır. Bunun önemli nedenleri olduğu ortaya çıkmıştır. İlk neden ülke nüfusunun çok olması, uygulamada sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Nüfusun çok olmasıyla beraber, buna aktarılacak kaynak da önemli ölçüde olmalıdır. Pahalı olması sebebiyle de ülkemizde çok sık rağbet edilen bir kurum olmaktan çıkmıştır. Bir diğer önemli husus da referandumların sık sık yapılması halkta bıkkınlığa sebep olmasıdır. Çünkü halk, yarı doğrudan demokrasi ile yönetimlerde çok fazla kendisinin ilk aşamada görüşlerini bildirmek istemez. Daha doğrusu siyasete direkt müdahaleyi önemsemez. Onun için seçilen

vekiller yeterlidir. İşte bu düşünce sebebiyle, halk referandumları kendisinin üzerinde bir yük olarak görmektedir.

Bir diğer önemli husus da referanduma konu olacak maddeler içinde oylanacak konular titizlikle seçilmelidir. Zira temel hak ve özgürlükleri içeren konular referanduma konu olmamalıdır. Bu, çıkan sonucun kabul etmeyen diğer taraf açısından sorun olabileceğini gösterir. Yani “evet” oyları çoğunluktaysa “hayır” oylarını ötekileştirme riskini taşıyacağından, referanduma konu edilecek maddeler üzerinde önemli istişareler yapılmalıdır. Referanslarda sadece kabul oyları değerli değildir; aynı zamanda red oyları da önemlidir. Bu istenilen demokrasinin gereğidir. Çıkan sonuç her ne olursa olsun, diğerini ötekileştirmeden, sağduyulu bir şekilde karşılanmalıdır. Sonuçlara propaganda yapan siyasiler kadar halk da saygı göstermelidir. Alınan karar sadece kabul edenlerin kaderi değil tüm ülkenin kaderi olarak algılanmalıdır. Burada toplumda bölünmelere itecek davranışlardan da kaçınılmadır.

Yapılan referanslara karşı önemli bir yanlış yaklaşım ise oylamaların siyasi zeminde, partilerin ideolojik birer aygıtı haline getirilmeye çalışılmasıdır. Özellikle 2010 referansında bu eksiklik ortaya çıkmıştır. Partiler, değişecek olan anayasa maddelerini halka anlatmaktan ziyade, seçmeni genel seçimler havasında etkilemeye çalışmışlardır. Bu yüzden son anayasa referansında birçok seçmen referans hakkında bilgisi olmadığı gerekçesiyle oy kullanmamıştır. Ülkenin geleceğini ilgilendiren bu uygulamalar her türlü popülist söylemden uzak olup, sadece halkı ve onun kararını belirlemeye yönelik olmalıdır. Bu anlamda sadece siyasiler değil halk olarak da temel haklarının kullanımında algı seviyesinin geliştirilmesi gerektiğinin bilincine varılmalıdır.

Siyasi tarihimizde referans denemelerimiz göstermiştir ki, onay aşamasında bırakılan halk aldığı kararların bir kısmını baskı altında almıştır. Ancak referansında istenilen bu değildir. Referanslar demokratik kültürün geliştirilmesinde önemli bir araçtır. 1961 ve 1982 Anayasa onay referansında bunun aksi görülmüştür. Demokrasinin önemli bir aracı olan referans, baskıcı idarecilerin elinde plebisite dönüşmüştür. Makamlar putlaştırılmış, halk da buna tapar hale getirilmeye çalışılmıştır. Devlet ve yönetimler halk için vardır. İşte demokrasinin başlangıç aşamasında böyle darbeler yemesi, demokrasi çiçeğinin

(Lipson) gelişmesine izin vermemiştir. Şu anlaşılmalıdır ki darbeler çare bulmazlar, arar gibi yaparlar. Burada önemli olan zihniyetlerin değiştirilmesidir. Demokrasi ancak ve ancak erdemli insanların yönetimleriyle mümkündür.

Son yıllarda ekonominin düzelmesiyle halkın önündeki geçim sıkıntıları bir nebze olsun azalmaya başlamıştır. 2000 yılından itibaren Türkiye yönetim değişikliğine gitmiş, sırtındaki koalisyon hükümetlerinin ağırlığından kurtulmuştur. Her ne kadar içte ve dışta politik anlamda sıkıntılar yaşanmış olsa da güçlenen Türkiye bütün bu sorunlarla aynı anda başa çıkmayı öğrenmiştir. Bu istikrar halkın da isteklerine, beklentilerine yansımıştır. Eskiyle karşılaştığımızda, ekonomik açıdan dışa bağımlı, içerde ise yüksek enflasyon oranlarının yaşandığı, toplum nezdinde birçok sıkıntının yaşandığı dönemlerde halkın istediği tek şey hayatta kalma olmuştur. İnsanlar yönetimdeki aksaklıklar nedeniyle sadece bunu düşünmeye mecbur bırakılmıştır. Bu mecburiyetin altında yatan bir diğer neden ise Ordunun her an yapacağı bir hareketle ülkeyi baştanbaşa değiştirebileceği düşüncesi olmuştur. Pompalanan korku politikaları, insanların tam manasıyla özgürlüğün ne anlama geldiği düşüncesini kafalarından silmiş, sorgulamayan, hakkını bilmeyen, sadece yaşama hakkını kullanan bireyler haline getirmiştir. Dediğimiz gibi değişen yönetim anlayışıyla ekonomik anlamda refahın sağlandığı an ise halka yıllar önce kaybettirilen, unutturulan birçok değeri tekrar hatırlatmıştır. Bu dönüşümde halkın siyasette temel belirleyicinin olması hiç kuşkusuz önemlidir.

Güven ortamında yapılan seçimlerle halk aktif hale gelmiştir. Sağlanan bu güven ortamı, halkın belirleyiciliğin de artmasını gerektirmektedir. Doğrudan demokrasinin içinde olması gereken halk, bu misyonunun bilincinde olması gerekir. İşte bu çalışma bu misyonun gerekliliği açısından ele alınmış ve ortaya çıkan sonuçlar demokrasinin temellendirilmesi konusunda önemli görülmüştür. Bu önem, demokrasinin algılanışında öne çıkmıştır. Halk demokrasiyi daha çok temsili demokrasi geleneği olarak algılasa da referandumlar, doğrudan demokrasinin en önemli unsuru olmaktadır. Bu doğrudan uygulamalarla, halk geleceği için alınacak önemli kanunları aracısız kabul eder ya da reddeder. Bu noktada önümüze çıkan tabloda referandum bir onay mercii olarak algılanmıştır. Halkın burada pasif durumda bırakılması, kanunların yapım aşamasında bulunmaması sıkıntılı olmuştur. Bu yapının en önemli sıkıntısının bu oluşu

referandumların halkın gözünde farklı kılmıştır. Ayrıca yaşanan tecrübeler göstermiştir ki ülkemizde halkoylaması iktidarın güvenoyu gibi düşünülmüştür. Ancak unutulmamalıdır ki “hayır” çıkan bir oylamada iktidar ve halk farklı düşünmüştür. Buradan anlaşılacağı üzere, referanduma konu olacak maddelerin halk tarafından iyi okunması ya da iyi anlatılması önemlidir. Bu önem dikkate alındığında doğrudan demokrasi geleneği olarak uygulanan referandumlar gerçek anlamda meclisin iradesine yardımcı olacaktır.

Son olarak demokrasi hiç kuşkusuz mevcut yönetimler içinde en önemli ve en kıymetlisidir. Terimi anlamının kesinliği içinde anladığımızda, gerçek demokrasi hiçbir zaman var olmadı ve hiçbir zaman da var olmayacak. Ancak demokratik ve halkçı yönetim kadar açık başka bir yönetimin bulunmadığını da ekleyelim (Rousseau, 2006: 116). Halkın her anlamda bu yönetimde bizzat bulunması önemlidir. Güç ve iktidar halkın elinden hiçbir surette alınamaz. Bu güçle birlikte herkesin özgür olduğu toplumlarda, eşitlik prensibinde birleştirilerek halk, insanca yaşama hakkına sahip çıkacaktır. Kendi kaderini tayin eden milletlerin, bir başkasının hükmü altında kalmadan hür iradeleriyle kendileri için en iyisini tercih edecektirler. Demokrasinin hâkimiyetinde bulunan halk daha özgür, daha üretken bir ortamda yaşayacaktır. Bunların hepsi tarafsız yasalarla yapılacak, halkın bu yasaları belirlemedeki gücü de önemsenecektir. Kısacası halkın önemsendiği ölçüde özgürlük alanları da anlam bulacaktır.

KAYNAKLAR

- Ahmad F. (2002). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Doruk Yayınları, Ankara.
- Akgün S.K. (2009). *Ellinci Yılına Yaklaşırken 27 Mayıs ve Getirdiği Anayasaya Kısa Bir Bakış*, Atatürk Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 43, s.407- 454, Erzurum.
- Aktan C. (2008). *Demokrasi ve İyi Yönetişim*, www.yerelsiyaset.com/pdf. (26.09.2011)
- Altun F. (2009). Değişim ve Statüko Kısılcığında AK Parti, *Seta Vakfı Yayınları*, Sayı 6, www.setav.org.(13.11.2011).
- Aydın Z. (2010). İslami Camiada Referandum Tartışmaları, *İslami yorum e-Kitap*, www.islamiyorum.com.(04.10.2011).
- Bağce E. H. (2008). Antik Yunan Devleti'nde Demokrasi Deneyimi ve Yerel Yönetimler Üzerine, *Yerel Siyaset Dergisi Sayı 27*.
- Balcı Ş., Ayhan B. (2006). *Seçmen Tercihlerinin Belirlenmesine Yönelik Yapılan Kamuoyu Araştırmalarında Güvenilirlik ve Geçerlilik Problemleri: 28 Mart 2004 Yerel Seçimleri Örneği*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s.135-169, Konya.
- Barry N. P. (2004). *Modern Siyaset Teorisi*, Liberte Yayıncılık, Ankara.
- Başgil A. F. (2006). *Demokrasi Yolunda*, Yağmur Yayınları, İstanbul.
- Becerem E., vd. (2007). Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemi: Türkiye'de Uygulanabilirliği Tartışmaları, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 6, Sayı 1, Bahar 2007/2 s.163-181*.
- Bilgin N. (1997). *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Bogdanor V.(2003). *Blackwell'in Siyaset Bilimi Ansiklopedisi L-Z*, Çeviren: Erhan Yükselci, vd., Ümit Yayıncılık, Ankara.
- Bulut S. (2009). *27 Mayıs 1960'tan Günümüze Paylaşılamayan Demokrat Parti Mirası*, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 19, s. 73–90, Isparta.
- Cem İ. (1989). *Sosyal Demokrasi Nedir, Ne değildir?*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Chomsky N.(1997). *Demokratik İdeallerin Çöküşü*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- Çavaş R. (2005). *Nihat Erim 12 Mart Anıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Çavdar T. (2004). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839–1950*, İmge Yayınevi, Ankara.

- Çaylak A. vd. (2009). *Türkiye'nin Politik Tarihi*, Savaş Yayınları, Ankara.
- Çiçek A. (1999). *Demokrasi ve Türkiye'nin 1950 Sonrası Demokratikleşme Meselesinin Sosyolojik Tahli*, (Bilim Uzmanlığı Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Durmuş İ. (2007). Türk'lerde Cumhuriyet Fikrinin Tarihi Temelleri ve Günümüze Yansımaları, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, s.25–32, Ankara.
- Dursun Ö. (1999). *Cumhuriyet Türkiye'sinde Demokrasi Deneyimi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Elster J. (2008). Bir Kurucu Meclisin İdeal Tasarımı, Çeviren: Dr. Engin Saygın, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Yayını*, Ankara.
- Ensaroğlu Y. (2010). *İnsan Hakları ve Demokratikleşme Bağlamında Yeni Anayasa Paketi*, Seta Vakfı Yayınları, Sayı 27, Ankara.
- Eroğlu F. (2010). Referandumun Öteki Yüzü, (28.08.2010).
- Ersel H. vd, (2002). *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923–2000*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Göker G., Doğan A. (2011). 2010 Referandumunda Türk Basınının Siyasal Gündemi: Hürriyet, Haber Türk, Zaman, Yeni Şafak Örneğiyle, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, Sayı: 2, s. 45- 69., Gümüşhane.
- Göze A. (2005). *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Gözler K. (1988). Halkoylamasının Değeri, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 40, Sayı 1–4, s. 97–113, Ankara.
- Gözler K. (2006). *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Gürsoy T. (2010). Milletin Temsili, siyasaliletisim.org/pdf/milletintemsili.pdf.
- Haytoğlu E. (1997). Türkiye'de Demokratikleşme Süreci ve 1945'te Çok Partili Hayata Geçişin Nedenleri (1908–1945), *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:3, s.46–55, Denizli.
- <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=-90573> (17.09.2011).
- <http://belgeseli.blogspot.com/2007/07/adnan-menderes-belgeseli-imral.html>(08.10.2011).
- <http://belgeseli.blogspot.com/2007/08/johnson-mektubu.html> (09.11.2011).
- <http://betam.bahcesehir.edu.tr/tr/tag/dunya-degerler-arastirmasi/> (21.10.2011).
- <http://serzenis.wordpress.com/2007/04/11/siz-dayatma-gormemissiniz-engin-ardic/> (13.10.2011).
- <http://www.ahikirsehir.com/referandumun-sosyolojik-kritigi.html> (17.12.2011).

http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/columnistDetail_getNewsById.action?newsId=27577
(29.12.2011).

http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/columnistDetail_getNewsById.action?newsId=27575
(27.12.2011).

<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-27576-26-hayirlisi-oldu.html> (12.10.2011).

<http://www.anayasa2011.com/?p=1039> (07.12.2011)

<http://www.beyazgazete.com/haber/2010/09/12/turkiye-tarihinde-yapilan-tun-referandum-sonuclari.html> (03.07.2011).

<http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=660&makale=Dersimiz%20Boykot:%20K%FCrtler,%20Referandum%20ve%20B%F6lge%20DCzerine%20Notlar> (05.09.2011)

<http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/09/12/erdogan-demokrasi-bayrami/589419.0/index.html> (12.10.2011).

<http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=247626> (13.10.2011).

<http://www.economist.com/node/17046653> (23.11.2011).

<http://www.milligazete.com.tr/haber/dunya-basininin-referandum-yorumu-176427.html>
(19.09.2011).

<http://www.milligazete.com.tr/haber/ilk-referandum-ilk-darbeden-sonra-171902.html>
(27.06.2011).

<http://www.referandum.org/referandum-nedir/> (02.10.2011).

<http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=47600&q=referandumun-mesaji-yeni-siyaset-yeni-turkiye> (14.11.2011).

<http://www.taraf.com.tr/haber/referandum-sonuclarinin-sosyolojik-analizi.html>
(18.12.2011).

http://www.tesev.org.tr/default.asp?PG=YAY01TR&SER00_CODE=ARAMAFRM&SER01_CODE=01&SEARCH=GO&SPARAM1=&SPARAM2=%&SPARAM3=&SPARAM4=UD_1&SPARAM5=DESC&SPARAM6=001&PG_YAYSERFRMR=2 (01.10.2011).

<http://www.tuik.gov.tr/secimdagitimapp/halkoylama.zul> (18.07.2011).

<http://www.yeniaksen.com/haber/siyaset/turkyenn-demokras-seruven/19273.html>
(02.09.2011).

http://www.youtube.com/watch?v=k02SCKVr_hg&NR=1 (13.11.2011).

Huntington S.P. (1996). *Üçüncü Dalga- Yirminci Yüzyılın Sonlarında Demokratlaşma- Yetkin Yayınları*, Ankara.

- Karpat K. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kısakürek N.F. (2002). *Benim Gözümde Menderes*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.
- Kirman E. (2006). *Çok Partili Döneme Geçiş Süreci ve Türk Siyasal Kültüründe Muhalefet Olgusunun Gelişimi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Koç Y.T. (2011). *12 Eylül'den 12 Haziran'a Siyasi Partiler: Adalet ve Kalkınma Partisi*, Seta Vakfı Yayınları, Sayı 41, www.setav.org. (12.11.2011).
- Koç Y.T. (2011). *Political Parties in Turkey: From 2010 Referandum to 2011 June Elections*, Seta Policy Brief, Brief No 52, www.setav.org. (09.11.2011).
- Koroğlu B. (2009). *Referandum ve Türkiye Uygulaması*,(basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Kırıkkale.
- Lewis B. (2009). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Lijphart A. (2006). *Demokrasi Motifleri Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları*, Salyangoz Yayınları, İstanbul.
- Lipson L. (1984). *Demokratik Uygarlık*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- Marshall G. (1993). *Sosyoloji Sözlüğü* , (çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü) Bilim Sanat Yayınları, Ankara.
- Özel Ö. (2008). *Demokratikleşme Sürecinde Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sine Sosyolojik Bir Bakış*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Platon (2005). *Devlet*, Çeviren: Sabahattin Eyuboğlu, M. Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Rousseau J.J. (2006). *Toplum Sözleşmesi*, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Sakin S. (2004). Milli Mücadele Döneminde Atatürk'ün Demokrasi Anlayışı ve Uygulaması, *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 16, Yıl 2004/1, s. 229–245.*
- Saray M. (1999). *Türk Devletlerinde Meclis (Parlamento), Demokratik Düşünce ve Atatürk*, Türk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Sartori G. (1996). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Çeviren: Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Schick I. vd. (2006). *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Belge Yayınları, İstanbul,
- Seçkin Z.(2003). *Türkiye'de Demokrasinin Yerleşmesinin Gecikmesinde Kültürel Faktörlerin Rolü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

- Selçuk E. (2010). *Anayasa Değişiklik Paketini Anlama Kılavuzu: 12 Eylül 2010 Tarihli Referandumda Oylanacak "T.C. Anayasa'sının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun"*, Tasam Yayınları, Stratejik Rapor No 36, İstanbul.
- Sokullu E.Ş., Ertunç B. (2010). *Demokrasi Algısı ve Referanduma Yönelik Tutumlar*, www.betam.bahçeşehir.edu.tr. (21.10.2011).
- Şahbaz İ. (2006). *Yarı Doğrudan Demokrasi Kurumu Olarak Referandum ve Türkiye*, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Şencan N. (1989). *Türkiye'de Anayasalandırma Hareketi ve Halkoylamaları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Taşkın Ş. C. (2009). *2007 Anayasa Değişikliklerinden Sonra Türkiye'nin Hükümet Sistemi ve Cumhurbaşkanının Konumu*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Tilly C. (2011). *Demokrasi*, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Touraine A. (2004). *Demokrasi Nedir?*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Tuncay S. (1989). *Batılı Demokrasilerde Siyasi Katılma ve Açıklık İlkesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Doku Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Tunçay M.(2010). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Türk H.S. (1988). *Ana Çizgileriyle 1982 Anayasa Tasarısı*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 40, Sayı 1-4, s. 63-95, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2010). *İstatistik Göstergeler (Statistical Indicators) 1923-2009*, Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2011). *Tuik Veriye Erişim ve Yayın Katoloğu 2011*, Ankara.
- Uluşahin N. (2011). *Türkiye'de Mevcut Hükümet Sisteminin Niteliği ve Rejimin Başkanlık Sistemine Kaymasının Getireceği Tehdit ve Tehlikeler*, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, Cilt 3, No 1, ISSN: 2146-0817.
- Uzun H. (2005). *Türk Demokrasi Tarihi'nde I. Meşrutiyet Dönemi*, Gazi Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, s. 145-162.
- Ülgen C. (2011). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, Beta Basım A.Ş., İstanbul.
- Yavuz B. (2008). *2007 Anayasa Değişikliğinin Doğurduğu Tereddütler ve Çözüm Yolları*, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XII., Y. 2008, Sa. 1-2.,Ankara.
- Yılmaz E. (1996). *Hukuk Sözlüğü* , (genişletilmiş 5. baskı) Yetkin Basım Yayım A.Ş, Ankara.

Zürcher E. J. (2007). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Tuğba ÖZKAN, 01.03.1986 tarihinde Tarsus'ta doğdu. İlköğrenimini Tarsus'ta, orta öğrenimini Mersin'de tamamladı. Eylül 2009 yılında Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümünden mezun oldu. 2009 yılında Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Sosyoloji ve Metodoloji Bölümünde başlamış olduğu Yüksek Lisansını ise, "Demokratikleşme Sürecinde Türkiye'nin Referandumla Sınavı" adlı tez çalışmasıyla Ocak 2012 yılında tamamladı.